

A NEMZETSÉGALAPÍTÓ SZÉCHENYI GYÖRGY

Irta: KOVÁTS ÁGOSTON

Ez a pompás történelmi arckép mutatvány szerző Nemzet és nemzetség (Egy program története) c. munkájából, melyben a „legnagyobb magyar“, Széchenyi István őseit vonultatja fel, kimutatva Széchenyi István nemzeti érzésének és a főuri nemzetség érdekeinek kapcsolatát illetve annak emezektől való függését, rámutatva ezáltal Széchenyi István reformprogramja következetes keresztülvitelének reformjai oligarcha származásában rejlő gátlásaira is.

Házasságlevelek, adás-vételi szerződések, végrendeletek, kötelezvények, folyamodványok, határ- és osztálypörök, elkövetett és elszenvedett harácsolások és hatalmaskodások igazolása avagy miattok való panaszok százai töltik el az okmányokat, melyeket történetíróink a nem-nemes s ennélfogva a nemzetként elismert osztályon kívül maradt Széchenyiekre vonatkozólag, a XIII. századtól kezdve egészen a XVIII. század elejéig, fűr-kész szorgalommal gyűjtöttek össze.

Végre 1620-ban megszólal egy bizonyos Széchenyi Lőrincz, hogy az országos eseményeknek a maga családi körében való keserves visszahatását, ezekben az egyszerű szavakba foglalja: „Anno 1620 jöttünk ki Széchenyből, atyámmal Széchenyi Mártonnal mentünk Gyöngyösre lakni... akkor Bethlen hada megégette a széchenyi házunkat.“

Ez a családtörténeti szerény feljegyzés a többi okmányokkal együtt s még Lőrincz apjának, Széchenyi Mártonnak, ugyis mint Ferdinánd király tisztségének a török elleni háborúságban történt halála is, okvetlenül feledésbe vészett volna, ha az elesett derék vitéznek Lőrincz fián kívül nem lett volna még egy másik, György nevű idősebb fia is, aki végül kikényszerítette a Széchenyiek számára a történelem hosszan tartó, szívós megemlékezését. De még e nevezetes György fiatalságának három évtizede is nyomtalanul vészett ki a történelemből. Nem tudunk róla hol járt, mit csinált, amíg végül harmincegynéhány esztendőskorában be nem állt Esztergomban papnövendéknek. Ott érte szerencsében bővelkedő életének első szerencséje, amikor megnyerte Pázmány Péter kegyeit, ki a tehetséges lévitát a Pázmány alapítványából épült bécsi papnöveldeben helyezte el. S a második akkor, mikor szinte negyven esztendőskorában elvégezte tanulmányait és magával együtt édes anyja, valamint Lőrincz öccse számára is elnyerte a nemességet, illetve, mint a Széchenyiek egyik házi történetírója hízélgően, a Széchenyiek hiteles papírok híjján meg nem állapítható, legalább is kétséssé vált régi nemességét újra érvénybe emelte.

A szerencsés eseteknek e megismétlődése aligha lehet véletlen. Mert akármivel töltötte is Széchenyi az ifjúságát, nem lehet róla józanul feltételezni, hogy meg ne ismerte volna a hadi életet s hogy az asszony és a pénz kísértései ne kerülgették s meg is ne ejtették volna. Előmenetelét és sikereit tehát éppen nem bölcsészeti vagy esztétikai ismeretének köszönhetette, melyekből a bécsi egyetemen nyerte meg a bakkalaureátusi, hanem igenis a világi életben sokat forgolódott ember ravaszul vezérelt becsvágyának és okosan alkalmazkodó képességének.

Stendhal tollára méltó feladat volna leírni a már nem fiatal, nagy-

eszű és nagytapasztalatú Széchenyi Györgyöt a pelyhes arcu papnövendékek között, amint cellákban, folyosókon, refektoriumokban, tantermekben, amint a szeminárium szédült sétákban ezerszer is körül-körüli kerenggett udvarán s lesütött szemmel, térden csuszva és fohászra kulcsolt kezekkel még a templom kövén is, hol buzgalmával, hol mértékletességével, hol szorgalmával s ha kell hízlgésével és intrikáival, mindig, mindenképpen és minden módon arra törekszik, hogy magára vonja legbefolyásosabb föl-jebbvalóinak jóakarató figyelmét.

Mindazonáltal Széchenyi, mint fölszentelt pap s mint nemes ember sem szabadíthatta fel oly sokáig féken tartott ambícióját. Mert Pázmány Széchenyit, előbb, mint sellyei papot, utóbb, mint esztergomi kanonokot hol az egyház birtokainak, hol az egyházmegye kormányzatának vezetésével bizta meg. Ebben a függő helyzetben szinte tíz esztendeig gyakorolta az engedelmességnek ajakösszeszorító erényét. Nem könnyen s nagyon is maga ellenére. Ez az elnyomott ifju- és férfi-kor nem is mult el fölötte hatástalanul, mert még évek mulva is, mikor mint püspöknek füléhez ér a gyakori helyváltoztatások miatt zugoló plébánosok panasza, saját tapasztalatainak fanyar emléke érzik ki ridegen rendelkező szavából: „Sic fit, sic debet fieri, ez így van, ennek így kell lenni, az egyháznak legengedelmesebb fiai vagyunk“. Igaz, hogy ebben az engedelmes szolgálatban, mint a fönnmaradt okiratok bizonyítják, ugyancsak megtanult gazdálkodni s ami a gazdálkodással együtt jár, emberekkel bánni, rendet tartani s főleg rendelkezni is.

Végre, mint zólyomi főesperes önálló hatáskörre tett szert, mely azonban aligha elégíthette ki az 50. éve felé járó embert. Mégis fiatal becsvágygal, de az érett ember önuralmával látott munkához. Nincs hasznosabb, mint a még töretlenül friss ambíciónak s az önmérséklő fegyelemnek ez a keveréke, különösen, ha valaki oly higgadt meggondolás után teszi fel jövőjét egy tétre, mint Széchenyi György. Aki okosan kockáztat, az nyer. A zólyomi esperes tehát azon kezd, hogy a sajátjából visszaváltja az esperesség zálogban levő birtokait, jövedelmét templomépítésre fordítja, kispapokat nevel...

A feljebbvalók megnyerését célzó s már a szemináriumban sikerrel alkalmazott taktika beválik az életben is, — a király s az egyházi előljárók örömmel értesülnek Széchenyi érdemeiről, kit egymást követő két évben előbb pécsi, majd csanádi püspöknek léptetnek elő. Ezek a püspökségek azonban török hódoltság alatt lévén, nem jelentenek a püspök számára sem függetlenséget, sem pedig, amire leginkább vágyott, püspöki jövedelmet. Legföllebb, ha hatásköre tágul, mert Rákóczy György támadásainak idején, az országos politikában is fölhasználják képességeit, midőn hol a király megbízottjaként, hol a kancellária vezetőjeként vesz részt a linci békét megelőző tárgyalásokon.

Mégis még három évig kell türelmetlenségét türtöztetnie, amíg az uralkodó kinevezte veszprémi püspöknek. 56 éves, amikor végre-valahára szabadjára eresztheti oly sokáig féken tartott s oly nehezen visszafojtott becsvágyát. Amikor végre-valahára azt teheti, amit akar, megvalósíthatja ifjúkori álmát s vásárolhat házat-földet, ha nem is a maga, de az anyja meg a testvére számára, kiket püspöksége első évében Galgócon egy házzal s a házhoz mindjárt egy nyitramegyei faluval is megajándékozott.

A Széchenyiek ez időben költöztek Gyöngyösről Galgócra, utóbb Nagyszombatra, majd Györbe s Lőrincz ur számadási könyvében 14 tallérért vett pallos, aztán egyremásra összevásárolt aranypallos, aranyszablya, meg a képfaragónak és képirónak adott honoráriumok s a „Palkó fiamnak“ veres köpenyére hat talléron vett ezüst gombok, meg a Márton fiu négy forintért vett veres köpenyeye szolgálnak a későbbi olygarchák

fényűző udvartartásának egyenlőre még fölöttébb szerény bevezetéséül.

Széchenyi viszont, már mint veszprémi püspök, mindjárt első jószág vásárlásaikor alkalmazza mindvégig oly sikerrel gyakorolt taktikáját, hogy amit az atyafiság számlájára vásárolt, azt bőséges közadakozásokkal ellensúlyozza. Amikor 5 évi várakozás után végre a pápa is megerősítette püspöki kinevezését, már javában épültek Széchenyi jóvoltából a sümegi templom és zárda, melyeket Széchenyi egy évvel később, felszentelése napján, az egyház legfőbb méltóságának és a legfényesebb nevű magyar főuraknak jelenlétében, mint új püspök, maga szentelt fel a legünnepibb formák közt. A háromnapos ünnepségről, mely gondoskodott az összes lelki, szellemi (mert az ünnep második napján disputatio folyt) és testi javakról, azt írja annak egyik résztvevő tanuja, hogy: „Minden bőven volt, megittunk 38 hordó bort, megettünk közel 500 bárányt, az emberek 17, 18, 19, 20-as számmal ültek egy-egy csoportban.“

Mint látni, a szegény és nem-nemes család sarja ugyancsak beletanult az egyházi és nemesi kiváltságolt rendek stílusába, — mai szóval: az uri tempóba. S még ezenfelül tudott valamit, amít nem tudnak azok, akik rangban és hatalomban születtek s kiknek ennél fogva nincs szükségük az új nemeseknek és új gazdagoknak boldogulását s főleg anyagiakban való előmenetelét minél jobb összeköttetésekkel, minél több lekötélezzel (ne feledjük el, hogy a püspök a sümegi ünnepség legelőkelőbb vendégének hittelezője volt) s minél nagyobb anyagi áldozatokkal igazoló tudományára, melynek Széchenyi mindvégig diplomatikus nagymestere, valósággal egyensúlyozó bűvésze volt.

Mert a veszprémi püspökből győri püspök lesz, majd e méltóságának megtartásával címzetes kalocsai érsek (hajh, Kalocsa ugyancsak török fennhatóság alatt van!) s végre 22 évi győri püspökség után, 93 éves korában kinevezik esztergomi érsekké — s e hosszú idő alatt, mintha az elmulasztott évtizedeket akarná pótolni, nem szűnik meg a vásárló adakozásban s adakozó vásárlásban való serénysége. Széchenyi csak a kincstártól 13 jószágot vásárolt, hatot Eszterházy Páltól, négyet Draskóczy gróftól, hármat a Lippay családtól s azonfelül még uradalmakat, kuriákat, birtokrészeket Batthyányiaktól, Csákyaktól, Czirákyaktól, Festeticsektől, Forgáchoktól, Káldyaktól, Péryektől, Méreyektől, Ordódyaktól, Perneszyektől, Petheóktól, Révayaktól, Zichyektől, — emellett a világi kezekre jutott sávniki, borosmonostori, szent-gotthárdi apátságokat és a vágújhelyi prépostságot is visszaváltotta, — részint zálogban, részint örök áron főpásztori működésének 47 esztendeje alatt összesen 1.400.000 forintot költött jószágvásárlásra. Ezenközben nem szűnik meg bőségesen juttatni ajándékaiból és alapítványjaiból a kincstárnak, az országnak, a templomoknak, papnöveldeknek, — a jezsuiták, dominikánusok, franciskánusok, karmeliták, misericordiánusok, szerviták, kapucinusok, minoriták, paulinusok, trinitáriusok s a Szent Agoston, Szent Klára, Szent Orsolya szűzek kolostorainak építésére vagy alapítványaik gyarapítására, iskolák, konviktusok, kórházak, többek közt a rokkant katonák pesti kórházának építésére is, mely előbb, mint Károly-kaszárnya, utóbb, mint Városháza, mindmáig a főváros legnevezetesebb épületei közül való, — koronázási ajándékra, a bécsi őrség zsoldjára, a győri bástyára, egyéb erődítési művekre és várakra, — s ha arra kerül a sor, nagy pénzeket nyom Lipót vagy József királyoknak feléje tartott felséges markába, de a legmagasabb jóindulatnak közvetlen biztosítása mellett, éppen nem tartózkodik annak közvetett módjától, a királyi tanácsosok megvesztegetésétől sem. Ad, hogy nyugodt lelkiismerettel vegyen, — sokat ad, hogy többet vegyen, — mert keze alatt még egy-egy nagylelkű ajánlat is hasznot hajtó üzletté válik. Így például, ha felajánlja az országgyűlésnek, a Zsigmond király által el-

zálogosított felvidéki városok visszaváltását, e hazafias ajánlat feltételéül nem mulasztja el kikötni, hogy a visszaszerzett területek jövedelme felől élethossziglan maga akar rendelkezni.

Széchenyi nemcsak jószág- és pénzszerző, hanem annak, amit szerzett, leggondosabb sáfárja. Munkalázban égő szemének vizsgálata eléri uradalmainak káprázatos során végig, minden egyes jobbágynak minden egyes telkecskéjére. Még oda is, ahol sohse járt. Ha például Nógrádmegyének sógorsági-komasági szolidaritásban összetartó nemesei a megyei közigazgatás költségeire szánt u. n. házi adóval súlyosabban terheli a Nógrádban fekvő Széchenyi-féle uradalmak jobbágyait, mint a magukéit, mert az urak abban bizakodtak, hogy ez a többlet elkerüli a győri, rákosi vagy pozsonyi palotáiban, szóval Nógrádtól messzire rezidáló, sok jószágú, sok jobbágyú érsek figyelmét, akkor a jó nógrádi táblabírák ugyancsak félreismerték Széchenyit. A győri püspök u. i., ha ideig-óráig be is fogta fülét a jobbágyok keserves panaszai elől, mert egész egyszerűen nem hitte el nekik, hogy két-három annyit fizetnek, mint akiknek urai „ott kegyelmek közt laknak“, — de most „akarom tudtára adni kegyelmeknek nemes uraimék“ — s e ludbőröztetően erélyes fenyegetés után, valóban tudtukra adja, hogy ő nem az az ember, akivel packázni lehet, mert „nem mulattam el, ne vizsgálám a dolgot s alkalmasint úgy találtam s úgy találom hogy nagyobb biztonság okáért rövid nap az inquisitio (a helyszíni vizsgálat) is meg lesz. Bizony nehezen szenvedem. Hát ez az érdemem kegyelmeknek. Ilyet sehol másutt nem cselekszenek. Maga van Isten által 20 vármegyében jószágim, ezt el nem művelik...“, — s az Isten által való földesurnak levele végén nagyot csattan az óstor: „az is lehet benne, hogy én pápista vagyok és pedig pap“. Ami annak a ténynek fenyegető körülírása, hogy úgy is, mint pápistának s úgyis, mint papnak, épp elegendő hatalom van a kezében, hogy „Isten által“ móresre tanítsa a nógrádmegyei számítást a győrmegyei gazda nélkül megejtő eretnek nemeseket.

Kegyetlen hitelező, ki az adóssal szemben nem ismer kiméletet. A Nádasdyaknak, Eszterházyaknak jó kamatra kiadott százezreket épp oly pontosan behajtja, mint a szegény földhöz ragadt Salamon György, Csáky Pál, Sily György és Szanyi Mihály téti telkes jobbágyokon a 169 forint 58 dinárnyi, öt év óta elmaradt tizedet. Hol a soproniak kvárta-jegyzékét kéri az érsek, hogy számon tarthassa a fizető és a nemfizető jobbágyokat, hol meg azon akad fenn, hogy a jobbágyok is halandók s hogy aki meghalt, nem fizet, habár a föld megmarad utána, melyet ők foglalnak le s művelnek meg, de épp oly kevéssé fizetnek, mint a halottak. S ha dézsmálnak is, természetben teszik azt s nem kikötés szerint, pénzben. Az ötévenyiek meg éppenséggel irtás címén nem adóznak, pedig a kujonok nem is irtottak, hanem gypet szántottak fel. „Tudom, hogy lator a jobbágy“ — ez a Széchenyi kiindulópontja és e szerint cselekszik is. Törvény elé citálni a parasztot, karhatalmat küldeni rá, így válogatják egymást Széchenyinek a legkülönbözőbb periratokra sajátkezűleg rávezetett kedélytelen megjegyzései.

Amikor a széplaki jobbágyak, akik alighanem megkárosították, magukra vonják földesuri neheztelését, ez a különben oly józanul számító és zord megszólalású főpap, szitkos haragjában valósággal festői, kajánul ironikus játékot űz a fenyegető szavakkal: „Jaj azoknak... azt én soha nem szenvedhetem. Vigyék Sopronba feleségek minden portékáikkal együtt. Széplak Rutlak leszen, azt én nem szenvedhetem tovább...“

Ennél a nagystilú embernél, ha arra kerül a sor, senki sem tud kicsinyesebb lenni. Ez a vagyonszerzők titka. Ha pl. földesuri joga, hogy asztalát Szombathely városa lássa el gyümölcseivel és a városi hegymester

megtagadja a püspöki *pater* követelését s az másodmagával tér vissza, hogy szőlőt és barackot szedjen, de a városi szőlőpásztorok elűzik s el is verik, akkor Széchenyi nem rest, maga tesz panaszt a város közgyűlésén. Senki se merje kétségbevonni földesuri jogait. Majd ő már megtudja, kik azok a renitens pásztorok, követeli azoknak a püspöki várba való beszolgáltatását: „Ithon látják immár kicsodák és micsodák a szombathelyiek, csak egynéhány barackért is, kiben a disznóknak is elég jutott az idén, mit nem műveltek Urok böcstelenségére.”

Érdekeit oly szenvedéllyel védi, hogy kiadott parancsaiban rég halott jobbágyhajcsárok és jobbágyok vetéseinek, aratásainak és szüreteinek színe, szava, szaga veritékesen elevenül, rikit, kiált és párolog a negyedszáz év előtt kiégett nap alatt a magyar mezőkön, legelőkön és dombok menedékén: „Szent-Miklóson csak meg nem metszette a szőlőket az a veszedelmes fi, Radics István; immár kapáltassa meg kegyelmed kétszer legalább. Istenemre is kérem, Kegyelmed viseljen gondot rá, szinte ugyan hegyeken való szőlőkre; és mivel mint a komló oly termett, hadd legyen gondviselés a kötözésre és karókra. Ha az ilyenekre gondot nem visel Kegyelmed, inkább hagyjon békét mindeneknek, adja tudtomra. Szám-talan karó kell ott, kik ha nem lesznek, a szőlő is elvész róluk.”

Arról is gondoskodik, hogy instrukciói ne vesszenek kárba hasztalan papíron: „ember kell a gátra, az okosság, emberség vezérel mindnyájunkat mindenre, — héjába való az instrukció, ha ez nem léssen.” A magunkfajta kapa-kerülő szinte szégyeli magát Széchenyi György előtt, hogy hasznót hajtó munka helyett, ennek a nagy munkás embernek karakterképét dirib-darab idézetekből tákolgassa össze, ahelyett, hogy megfogadná az ő hosszú életének rövid szavakba sűrített foglalatját és bölcs tanulságát: „Ha nem tudjuk a jószágnak hasznát venni, nem vigyáztunk jövedelmére, bizony jobb volna halnunk, mint élnünk.”

*

Széchenyi Györgyöt ugyan Pázmány Péter töltötte el az ellenreformáció buzgalomával, mégis a mesternek transzcendentális tanítása a tanítványban a maga józanul földizú anyagias szemléletéhez idomult. Mert Pázmány még, mint ellenreformátor sem vetette meg a reformáció szellemi fegyverét: az érvek ellen szegezett ellenérveket, ha egyébert nem, azért, hogy a tértítés céljából alkalmazott erőszakot Isten-ember előtt igazolja. Széchenyi György ellenben el- és megvette a polémiát. Minek vitatkoznia, mikor a polémiák és kritikák tudvalevőleg csak a Tekintély rovására mennek, már pedig az Egyház hatalmát és vagyonát csak a föltétlen Tekintély biztosíthatja. Ezért nem áll szóba Széchenyi az eretnekekkel s ugyancsak ennek a legkiméetlenebb eljárásnak alkalmazását ajánlja a sérelmeiket felhánytorgató kálvinistákkal szemben a kancellárnak is: „eleiben sem bocsássa kegyelmetek azokat a lator, istentelen gyöngyösi kálvinistákat”.

Mert ugyan mi jogon panaszkodik, akiről eleve föl kell tételezni, hogy nincsen igaza? S miért szóba állni avval, aki annyit sem érdemel, hogy figyelemre méltassák? Még az elveszett lelkeknek kegyes, szép szóval való esetleges meggyőzése is ugyan mire volna jó? Arra való a pozsonyi vérbíróság, melynek Széchenyi is tagja, hogy a meggyötrött, illetve jogi szóval megcsigázott eretnekek vallatása után kimondja: a börtönről, gályáról, esetleg előzetes megcsönkítással egybekötött fejvesztésről, máglyahalálról szóló, előre kész szentenciát. S a lelkek fölött való pásztorkodás ugyan mit érne Széchenyinek, ha nem rendelkezhetnék a testek fölött is, ha nem állna rendelkezésére karhatalom, hogy megtámadja és föloldja az eretnekség fészkeit, lerombolja templomaikat és örökre elnémítsa, „a szegénység lelkét rontó” prédikátoraikat.

Széchenyi, mint lelkek pásztora, kötelességéhez hiven mondott szentbeszédeket s alapítványait indokoló alapító leveleket is irt. „Az Ur sugallatára — írja ilyenkor Széchenyi — elhatároztuk...” vagy: „A jószágos Istent meg nem szűnő buzgósággal kérjük, hogy illatozzék jószándékunknak ezen áldozata...” Mondott beszédeket országgyűlésen a király előtt, — ékesen szerkesztett latinsággal feliratokat is intézett a királyhoz.

Csupa klasszikus stilmunka. De mintha ez ünnepi alkalmakkor, valahányszor e földi élet dolgai fölé emelkedik, nem is önmagát adná. Egyéni szenvedélye csak anyanyelvén s különösen akkor pattog, ha elmaradt hasznok, határvillongások, határsértések, követelések és egyéb pörös ügyekben — mert nincs az a prókátor, akinek annyi póre volna, mint az érseknek — rendelkezhetik, kifújhatja örök méltatlankodásait, vagy hoszszu szakálla mögül, valami veszteség miatt morog. Mint minden pénzszerzőnek, egocentrizmusa szabja meg szemléletét, meg van róla győződve, hogy az ő kárán, még a legidegenebb — s tán még a legszegényebb — idegen is épp úgy fel van háborodva, mint ő maga: „hiszen csak abból is eszébe veheti kegyelmetek, mely gaz, elvetett, gonosz erkölcsű ember legyen az, még falum jövedelméhez is hozzányul.” A vagyonszerzőknek föltöbb anyagi etikája szerint ugyanis: derék ember, akiből hasznuk, gazember, akiből kárunk van. Pedig ez esetben csak egy nyomorult közegről, a lévai harmincadosról van szó, ki a dézsmát nem a maga javára, hanem a püspökség és kamara régi megállapodásai értelmében, a kamarának hajtja be. Mégis gazember: „abban nem maradnak cselekedeti, ha Isten élte, abban semmit sem kételkedjék.” Széchenyi mindazonáltal tisztában van vele, hogy a király emberét, ha még oly jelentéktelen is, nem bánthatja büntetlenül — ezért él avval a rabulista megkülönböztetéssel, hogy ő nem is ő felsége szolgáján, hanem a maga jószágának prédálóján fog bosszút állani: „noha szolgája válogatja — így füstölög benne a harag tovább — lovászi is vannak ő felségének... főember szolgálai is.”

Természetes, hogy Széchenyinek nem csupán a földöntuliakhoz, hanem a földiekhez való viszonyát is elsősorban vagyongyűjtő és jószágszerző ösztönei szabják meg. Egy vallás biztosítja az egyházi és egy király a világi Tekintélyt, — diskusszióknak nincs helye. Még a lévai harmincadossal való pörös dologban is a dinasztikus hűségnek oly őszinte hangjaira talál, hogy nem lehet pusztán csak jogászi befogás, midőn a király kegyes személyét rossz szolgáitól megkülönböztetve kifakad: „Ha ő felsége maga kegyelmesen intimálná nekem azt, ha mit akarna, nemhogy árendáimat oda nem engedném, de ruháimat is levetném s oda adnám.”

Mégis ez a királyhü főpap, ha hihetünk kortársainak, belekeveredett a király ellen konspiráló Wesselényiek, Nádasdyak és Zrínyiek körébe. Ez az, amit ugyan a Széchenyi nemzetségnek legújabb történetírói, főúri megbízóik monarchikus érzelmei iránt való tekintetből tagadnak, de a valószínűség a kelleténél lojálisabb történetírók ellen s a kortársak mellett szól.

Mert ha a följelentők szava nem is volna színigazság, abból még éppen nem következik, hogy Széchenyi Nádasdyban és összeesküvő társai-ban, meg ne számoltolta volna a kétfejű sas karmában minden hatalmat kaparintó abszolútizmussal szemben annak a középkori rendiségnek utolsó felágaskodását, mely a szabadságot a kényuri függetlenséggel s a jogot a nemesi és földesuri kiváltsággal tévesztette össze. Ezért föltehető, hogy Széchenyi, ha netán nem is csatlakozott volna nyilvánosan az összeesküvőkhöz, de mint akinek szerzeményeit az abszolútizmus önkénye nem szűnt meg fenyegetni, bizonyára kereste a kapcsolatot a királyi teljhatalom ellen konspiráló főurakkal. Szelepcsényi primás, aki maga is az összeesküvés gyanujába volt belekeverve s a maga tisztázása okából nem

átalt annak leleplezésére vállalkozni, — ez a besugóvá lealjasult főpap, mégis azért alighanem Széchenyi életének egyik legjellemzőbb pillanatát örökítette meg, midőn följelentésében megírta róla, hogy egy adott alkalommal a régi szép idők visszatérésére, szóval Nádasdyra és hiveire is üritette poharát.

Széchenyinek a konspirációban való érdekeltsége mellett szól az a buzgalom is, melyet kifejt a fogságba vetett Nádasdy és Zrinyi érdekében: „Péterért és Ferencért“ ezért a „két szegény emberért“, akik közül az egyik „harangszó, a másik a mester“, kiket átkozott eretneknek csaltak zsinagógáikba de „az egyik nem tud harangozni, a másik nem tud kántorkodni“. Így lágyul meg ez a másszor oly kemény toll Montecuccolli fővezérhez írt levélben, — mignem végül, az eféle óvatos embernek körültekintő bizalmatlansága ellenére, annyira megfélemedezik magáról, hogy valóssággal jótállást vállal az összeesküvőkért, mert a nyilvánvaló igazság ellenére megkockáztatja az állítást, hogy: „sohasem volt fejük rebellióra“. Am büntessék helyettük csábitóikat, akiket ugyan nem nevez meg s bizonyára a legnagyobb zavarban volna, ha valaki rajta azoknak nevét követelné, mert világos, hogy (ugyancsak közismert prókatori fogással) nem létező egyénekre szeretné áthárítani a konspirációért való felelősséget.

Honnét ez a buzgalom? Ez a melegség és könyörületesség, mely különben oly üdegen volt Széchenyitől, hogy nem bűnbocsánatot, hanem épp ellenkezőleg, a bűnösök minél szigorúbb megbüntetését szokta kérni a királytól. Volt rá eset, hogy főpapnál szokatlan, szinte már embertelen ridegséggel, Isten büntetésével fenyegeti meg a királyt, ha a két súlyos bűnösnek esetleg netán kegyelmet találna adni. Ha tehát ebben az egy esetben résztvevő szavakra talál s ily gyöngéd és kiméletes, akkor annak nem lehet más magyarázata, mint hogy a szabadság oltalmazóit, azaz, hogy Werbőczy nyelvéről mai nyelvre fordítva, saját szerzeményeinek s e szerzemények alapján gyakorolt egyháznagyai, nemesi és földesuri kiváltságainak védelmezőit ismerte föl bennük.

A kérelmelhetetlen Széchenyinek a rabok kiszabadítása dolgában feltűnő buzgólkodása körül valószínűleg regéket fontak-szóttek a kortársak. E legendák és Széchenyi lénye közt föltátongó ellentét nem is kerülte ki az élesszemű Cserei Mihály figyelmét, ki mielőtt a hazafias legenda előadásába fogna, előbb figyelmezteti olvasóit, hogy Magyarország primása „kemény és reális ember vala teljes életében“ s csakis az alább következő lélekemelő példázat hitelességét székelymódra, szinte eleve megdöntő ravasz bevezetés után lát hozzá, annak előadásához: „sokat törekedett (már t. i. Széchenyi) a rab urak szabadulásában, de megértvén, hogy a császár is már subscribálta a sententiát, felette igen megbusulván, minden audientia nélkül bemegy az császárhoz és nagy haraggal azt mondja: „Miért kell Felségednek ártatlan vért ontani? nem fél-e az Istentől?“ A császár azt felelé: „Apám uram, ne szóljon Kgd többet, mert nincsen haszna“. Az érsek annál inkább felgerjedvén, kezeit égre felemelé, s nagy felszóval kiáltja: „Szaradtanak volna meg ezek az én kezeim akkor, mikor a magyar koronát Felséged fejében tették vala! Valóban szép híre-neve leszen Felségednek az egész keresztény világ előtt.“ És ezzel el sem busuzván a császártól, az ajtón nagy furiával kimegyen; Lobkowitz fejedelem a kezében levő pálcáját utána hanyítja az érseknek; az érsek megfordul, és nagy sebességgel a pálcát felvevén, visszahanyítja épen a császár lába eleiben, s azzal lemegyen a szállására nagy szomorúsággal.“

Ennek a szép legendának csak egy baja van, hogy t. i. nem igaz. S ami még nagyobb baj, hogy ép az ellenkezője igaz. Mert Széchenyi csak addig védte a konspiránsokat, amíg azt osztályérdeke kívánta. Mihelyt

önérdeke annak ellenkezőjét kívánta, akkor egyaránt feláldozza a „harangozót“ is, meg a „mestert.“

A Wesselényi-összeesküvés leleplezése után ugyanis Bécsben elhatározták, hogy katonaság szállja meg a lázadók országát s hogy a megszállás költségeit éppen nem annak rendje-módja szerint a jobbágyok, hanem birtokaik arányában a rebellis rendi osztályok tagjai, tehát a klérus és a nemesség viseljék. Már pedig Széchenyit s egyházi és világi rangtársait, legfőképpen az a törekvés vezérli, hogy az egyházi és nemesi adómentességet, mint a különben javarészt feladott nemzeti szuverenitásnak féltve őrzött (mert az első és második rendnek fő érdekeit jelentő) legbecsesebb biztosítékát a rendiség hajótöréséből kimentsék.

A császárt az összeesküvők érdekében megfenyegető Burg-beli látogatás legendájának ténybeli alapja minden valószínűség szerint az a felirat, melyet Széchenyi ez alkalommal a királyhoz osztálytudatos önértzetben intézett: „A kiszarolt haza népe felzokog, se szeri, se száma az özvegyeknek és árváknak, akik karjukat esdve emelik az ég felé s kérnek bosszút a gyászos parancsolat szerzői ellen“, — ami kétségtelenül szívreható érvelés volna, ha nem az a szándék rejlenék mögötte, hogy a katonatartás terhét át kell rakni a nemesség szűz válláról a nyomorult adózó jobbágyok teherviseléshez szokott vállára. Széchenyi a maga földesuri igaza mellett mégsem Werbőczyt, hanem Istent idézi, kitől a király áldást vár magára, felséges asszonyára, gyermekeire, — majd a magyarok multban-jelenben tanúsított hűségére is hivatkozik, — kijátsza az összes érveket, végül a bajba jutott társak és barátok életénél is becsesebb adómentességért úgy tagadja meg az összeesküvőknek immár vesztett ügyét, mintha soha semmi köze, közössége nem lett volna velük. Nem is könnyörög értük többé, hanem mint „kemény, reális ember“hez illik, feláldozza őket. Ha vétkeztek, ám bűnhődjenek, „de kérdezze meg önmagától a felség, igazságos-e, hogy néhány vétkes bűnének az egész haza adja meg az árát“. S most éppen nem a halálra ítélték sorsán érzékenyül el a főpap hangja: „Nyelvem tollam elakad megrendülésemben, karom is megbénul, könnyek öntik el arcomat, míg e sorokat vetem papírra, mert előre látom, hogy...“ s a meghatottság retorikája alól végre kisurran az a nem komikum nélkül való prófécia, hogy t. i. „temérdek kára lesz az országnak az adó behajtásából“. Nyilvánvaló, hogy a rendi osztályérdekeknek esze- vagy ha úgy tetszik zsebe-járása épp úgy működött a rendi, mint a tőkés társadalom korában. Ezért van, hogy az érsek panaszait hallva, mintha csak a „vörös“ Bécs vagy a „népfront“ francia tőkéseinek panaszát hallanók, hogy az országnak tömérdek kára lesz belőle, ha az adót a gazdagokon és nem a szegényeken hajtják be.

Különben az osztályérdek annakidején épp oly kevésbé volt válogatós a maga szövetségeseinek megválogatásában, mint manapság. Lám az érsek, ki „a szegény emberek lelkét rontó kálvinisták“ társaságától annyira féltette híveit, mielőtt a gazdagok dolgában felirt volna a királyhoz, előbb érintkezésbe lép a református Apafi Mihállyal, hogy vállalkozzék a magyar király és magyar nemesség közt a közbenjáró szerepére. A császári helytartóvá lefokozott fejedelem azonban még ezt a szerény szerepet is azon a szegyenletes ürügyön hártja el, hogy eddigi „istenes és keresztény dolgokban való fáradozása csak hasztalan tért meg ő felsége méltóságos udvarából“. Az ő diplomáciája már csak arra való, hogy mint a gyöngye emberek szokása, cselekvő beavatkozás helyett, jó tanáccsal szolgáljon. Ezért, miután előbb háláját fejezte ki Széchenyinek, mint aki „szegény, utolsó bomlásához közelített boldogtalan sorsban forgó nemzetünknek keserves állapotán megindult s orvoslásában fáradni igyekszik“, ugyanakkor egyszersmind föl is szólítja őt, hogy miként arra „igaz ma-

gyarsága" s „méltóságos hivatala" valósággal kötelezik, álljon a sarkára és irjon föl a királynak. Így készült el az a fölirat, melynek erélyes szövegét fönnebb idéztük, a pápista és református, egyházi és világi ellenséges fejedelmeknek a nemesi adómentesség privilégiumát közösen féltő osztály-érdekében, szinte-szinte osztály-ihletében.

Manapság, ha lentről fenyegetik meg a kapitalizmust vagy negyedfélszáz évvel ezelőtt, amidőn az abszolutizmus fönről fenyegette meg a feudalizmust, a progresszív adóval vagy éppenséggel vagyonváltsággal sújtott kapitalista ép úgy siránkozik, mint Széchenyi, midőn a kancellár harmincezerrel ötvenezer forintra csavarta föl a papság adóját, György ur sem csupán az özvegyek és árvák nevében ontja jelképes könnyeit, hanem valóban elsírja magát: „az egész világon rut dolog leszen így rikatnyi a clerust". Majd a meghatottság átvált káromlásba: „Kancellárius Uram ...hogyan hiúságát és zélusát mutassa azért cselekedte ezt... pestilens, nyomorult ember, rontotta a clerust."

Ez az új nemes a régi nemeseknél is jobban félti a nemesi privilégiumot, mely fölött úgy áll őrt, mint nevének sárkányölő szentje. A még töretlen, friss s ezért meg nem törhető osztályöntudatot méltányolják benne a pozsonyi nemesek, akiknek választása Széchenyi Györgyre esett, mikor óvást emeltek megadóztatásuk ellen, melyet az agg főpapnak kellett volna a nádor elé, majd a nádorral együtt a király elé is vinnie. Nincs megbízatás, melyet szivesebben vállalna, mert — ugymond — mint egyházfőt fogadása köti, (ő nem a szegénységhez!) hogy a jövedelmét ne engedje kevesbiteni! De az agg test nem engedelmeskedik többé a szellemnek, mely élteti. Megrokkant öreg, nem hagyhatja el székhelyét. Kénytelen a küldetést Pál unokaöccsére, a veszprémi püspökre bízni. Mint beteg kedvesének életéért remegő szerelmese, kit az álmából fölköltött orvosnak lassú föltápáskodása kihoz a sodrából, oly idegesen liheg Széchenyi Györgynek Pál püspökhöz intézett szava, melyben önfeledten föltárja országos politikájának legtitkosabb érzelmi rugóit: „Istenért kérem Kegyelmedet, menten menjen, mert periculum in mora. Hogy megértse Kegyelmed, annyira jutottunk s annyira mentek az emberek rajtunk, azt kívánják, kiki az urak közül bizonyos quantumot vegyen magára és adózó-fizető *jobbágyok legyünk*, a kit csak hallani is merő rémülés."

De az osztályérdek oly automatikusan működik, hogy az elvet, mikor annak gyakorlati keresztülvitelére kerül a sor, megdönti az élet. Ez az, amit a Széchenyi Márton országgló nagyok közé emelkedett fia ösztönösen meg is érez, mikor a nemesekről a nem-nemesnek született ember öntudatlan respektusával azt írja: *Urak*, ami alatt kétségkívül csak az egyházfjedelmeket, főurakat vagy legalább is a nagybirtokos nemes földesurakat kell érteni. Mert amikor a rendiségből a maguk szükös vagyoni helyzeténél fogva kicsöppent jobbágytelkes nemesek adómentességének védelmét követelik tőle, akkor Széchenyi avval az okadatolással ejti el az egy és ugyanazon nemességnek Werbőczy-féle elvét, hogy a szegények dolga „nem érdemel nagyobb erőfeszítést".

Ezért nem véletlen, hanem a századokat átfogó osztályközösség hajszálcsövességi törvényéből folyó szükségesség, hogy még 1848-ban is hivatkozás történt Széchenyi Györgyre. És pedig az utolsó rendi országgyűlésen, abban a pillanatban, mikor a rendi alkotmány népképviselési alkotmányá fejlesztése, a rendi táblák képviselőházzá átalakítása és még a jobbágyi szolgálmányok eltörlése, mint Kossuth írja, „nem talált ellenzésre" mégis, midőn a nemesi megyének népképviselési alapra való áthelyezésére került a sor, akkor a már-már feladott nemesi nemzet szeméfnéjét a nemesi megyét a veszprémi követ, tagbaszakadt, hatalmas ember, mintegy a nemesi privilégium védszentjének, Széchenyi Györgynek fan-

tomját halottaiból fölidézve igyekezett megvédeni:

„A nemesség küldöttje vagyok. Ennek emlékezetét nem tudom szivemből kiszakítani. Miként Széchenyi érsek azt mondá I. Leopolt törvénytörontó királynak „bár száradt volna el jobb karom, midőn a koronát Felséges fejére tevém“, ugy én is azt mondom, száradjon el inkább jobb karom, mintsem oly törvényt elfogadjak, mely a nemességtől ősi jogát elveszi, hogy a megyegyűléseken személyes részt vehessen.“

Igy találkoznak az érzelmek és a szavak a legkülönbözőbb körülmények közt és a legkülönbözőbb századokban, ha ugyanazok az érdekek forognak kockán.

*

Ennek a századokat éltető osztályérdeknek áldozza fel Széchenyi a maga életét, — ezért vállalt annyi szerelmes törődést és annyi kalandos hazárdot. Ebből táplálkozott munkás becsvágya s ugyanakkor áldozatkész lemondása is. Ezért ragaszkodott bizonyos elvekhez s ezért vetette el, ha ez az érdek kívánta, egy napról-másra fölényes megvetéssel ugyanazokat az elveket és embereket, melyek mellett tegnap még oly szívós következetességgel kitartott. Ezért harácsoló össze oly kiméletlenül s ezért osztogatott szét oly bőkezűen milliókat. Ezért élt ugy ez a szent ember, mint egy prókátor, mint egy kufár... Ezért nem költött a saját személyére, ezért takarékos, ezért fukar. Nincs okunk abban kételkedni, amit egyik testamentumában állit, hogy szerzeményeiből csak a legkisebb részt költötte magára és a családjára. Lehet-e, hogy mint emberbarát, a számalomtól indítatva, csak azért tett volna éjt nappá folytonos munkában, hogy keresményét jótékony és istenes célokra fordítsa? Ez az, amit alapító levelei és beszédei praktikusan meggyőző erővel el szeretnének velünk hitetni s ha mégsem hihetünk neki, hát mert adakozó kedvének lelki okaira különös világot vet az a közömbösség, mellyel derűre-borúra, válogatás nélkül adakozik egyházi és világi, hasznos és káros, kegyes és kegyetlen s némely esetben éppenséggel kegyetlen célokra. S hogy, mint azt manapság némely amerikai milliomas cselekszi, előbb suttymban a köztől vonta el, amit aztán utóbb, a köz céljaira a nagy nyilvánosság színe előtt fordított. Mert Széchenyi tudvalevőleg a fiskussal köti legtöbb üzletét, már pedig ő nem szokott az üzleteire ráfizetni. Van ugy, hogy pörli is a fiskust kikötött és elmaradt nagy vagy kis jövedelmekért és várt, de elmaradt hasznokért, — s ha mégis nagy összegeket fordít a fiskus céljaira, ezt bizonyára nem azért teszi, mert annak dolga különösebben szívéhez nőtt. Különben a maga jól kifejlett pörösködő kedvében az egyháziakat, még Széchenyi Pált is, aki rokon is, pap is, ép oly kevéssé kiméli, mint holmi világiakat és idegeneket. Amiből szintén csak arra következtethetünk, hogy azok az eszmék, intézmények és hatóságok vagy személyek, kiket százezrekkel ajándékozott meg, éppen nem nőttek szívéhez. Különben Széchenyinek érzelmeire és szándékaira vonatkozólag nem szorulunk közvetett bizonyítékokra. Az ilyen hatalmas temperamentum számára ugyanis oly sajtó fájdalom a véka alá rejtett igazság, hogy csak ugy buzog belőle az őszinte vallomás. Nyilt őszinteségében maga cáfol rá alapító leveleinek vagy hivatalból elmondott beszédeinek keletesen alakoskodó retorikájára. Igy pl. midőn egyik levelében felsorolja azokat az eshetőségeket, melyek legidősebb unokaöccsét, ifjabb Széchenyi Györgyöt kizárhatnák az örökségből, a félelmes nagybácsi mindenekelőtt azt a baljóslatú esetet veti föl, hogy „Gyurkó rossz, tehetetlen lenne, eretnekké lenne, akármi más gonoszságra vetemednék, kiért nem érdemelné az jószágát“, — ami a gondos örökhagyó részéről fölöttebb méltánylandó meg-gondolás. De a nagy főpap fölveti a fenyegető lehetőséget is, hogy öröksé- se „szerzetessé, pappá lenne, azután ugy, mint lévitára szálljon az jószág,

annak teljességgel semmi része benne ne legyen. Miért? — veti maga elé a kérdést Széchenyi s minden álszenteskedés nélkül megfelel a kérdésre: „Azért ha pap léssen, ad a papi tisztt neki annyit, megéri vele, ha szerzetes a szerzet tartsa el, akinek szolgál, ugymint *csak nem természet ellen való rossz kívánság az, hogy a szerzetbe vigye csak valami részét is és ott rekedjen*, a többire ne decedáltassék...”

Átlagember számára misem természetesebb, mint hogy a főpapi jövedelem, akár a maga teljességében, valamely szerzetre vagy egyéb kegyes célra szálljon, de Széchenyi egyedül való, senkihez sem hasonlítható, lekéselt renaissance-ember, akinek a köznapi képmutatáson felülemelkedett egyéniségében a természetes is természet ellen valóvá válik. Ezért, ha köznapi felfogás szerint nem is volna igaza, a dolgok lényegét kicserélő fantáziájában még igaztalansága is igaz lesz. Már pedig Széchenyi igazsága oly szuggesztív, hogy annak csak egyetlen párját lelem a magyar irodalomban, mikor az eléhezés neuraszténiájában gyötrődő Arany János azt írja: „Gondolám, hogy egy kis birtok — Vételére pénzt *szorítok*“. Ez a tulajdonhoz való ragaszkodásnak lírája, melynek üzleti nyelvből szedett prózai sivár fordulata épp oly művészi megrázó, mintha Széchenyi halálán is túl féltve-féltett anyagi javait rettenetes erejű „csak valami ott ne rekedjen“—ében elhőrgi.

Ezért nem kegyeletlenség, hanem ellenkezőleg, egy kiváltságos történelmi alak megközelítésének legtisztelletteljesebb módja, ha a nagyközönségnek szánt mutatóanyag frázisok helyett, meghittjeinek szánt vallomásaiból igyekszünk magunknak felőle nem hazug képet alkotni.

*

Széchenyi leginkább örökösével szemben adja magát olyannak, amilyen, — mert élteben nem győzi őket a halála után rájukváró javakért korholni-gyalázní: „...él az Isten — írja ifjabb Györgynek, — hogy ha valami gondviseletlenségedet látom, ki miatt pusztul a jószág, a ki szép s nagy, mindjárt kivetlek belőle...” és a kegyes alapítványozó egyszerre csak lerántja a leplet a maga kegyességéről, mert mint legvégső esetet említi, mint legnagyobb fenyegetést kockáztatja meg, hogy az örökséget „ad *pias causa* (kegyes célokra) rendelem, mint a többit...”

Ennyi is elég annak bebizonyítására, hogy Széchenyitől aligha lehetett valami idegenebb, mint a filantrópia. Viszont a fönnebb idézett sorokból az is nyilvánvaló, hogy atyafisága iránt való gondoskodásába semmi sem vegyült abból a szeretetből, mely a vérség kapcsaival egymáshoz tartozó lényeket családba fűzi össze. Mert ez a magános ember oly kevésé ismerte az atyafiságos gyöngédséget, hogy egyik testamentumának szövegezése közben (a testamentumírás kedvenc mestersége volt) nemcsak arról feledkezik meg, hogy a testvére gyermekei közül ki milyen kora, melyik a legidősebb s melyik a legifjabb, hanem jóformán még unokaöccseinek neve sem jut eszébe. S ha a nevek eszébe ötlenek is, nincs köszönet benne.

Még Márton nevű unokaöccsének halála után sem a szeretet szól vagy a rokonai fájdalom sir belőle, hanem inkább amiatt bosszankodik, hogy a boldogulttal, aki után rosszul kezelt jószágok maradtak, nem érezette eléggé a maga családfelei szigorát:

„...szegény Széchenyi Márton éltiben néztem volna meg azt a jószágot, megrontotta volna szegényt“, — azazhogy ha meg nem halt volna szegény, hát György bácsinak lett volna rá gondja, hogy a jószágnézésbe belehaljon. Amint hogy a bácsi arról is gondoskodik, hogy ifjabb György, mint Márton halála után maradt univerzális örökös, kelleténél inkább el ne bizza magát s ezért az öreg György az ifjabbnak így kiáltja arcába a gondatlan Márton esetének tanulságát: „nem heában mondják mások is

s én is: atyafi kutyafi etc. s mintha valamely ebre biznánk, amit torokba vetünk.“

Mégis, ez a kutyába sem vett atyafiság mindennél becsesebb volt a számára. Mert még Márton életében két részre osztotta birtokait s az örökösödésnek magyar módja, a nemzetségek hatalmát csorbító egyenlő osztály helyett, az örökösödésnek német módját, a nemzetség tulajdonát, Márton és György legidősebb fiuörököseinek kezében összetartó hitbizományt, Széchenyi elsőik közt hozta be hazánkba. Rokoni gondja még arra is kiterjedt, hogy amennyiben a gyermektelen Mártonnak, kire a rárói uradalmat hagyta, utóbb fia születnék, a testamentumon ne legyen szűkség semmi változtatásra.

„...mert medio tempore kerestem“ — aminthogy nincs oly időköz Széchenyi György főpásztori működése alatt, amikor ne keresett volna: „adott Isten kit volui adderem supra Ráro (értsd: amit a rárói jószágon felül Mártonnak adjak), — Szent Gotthárd állapotja sem változott semmiben is, hiszem Istent, hogy rövid nap minden intencióm végbemegy Isten által“.

Szóval, a két unokaöccs megnyugodhatnak a maga dolga felől, mert a nagybácsi ez egyetlen mondatban háromszor is megidézett Isten segítségével gondot viselt rájuk. De jaj, néhai Márton gyermek nélkül maradt özvegyének, midőn a vérség kapcsai elszakadnak közte és bácsikája közt s az asszony olyan emberhez megy férjhez, ki „nem humorom szerint való...“ s mégis igényt tart volt ura hagyatékára: „Hazud benne, szemtelen kivánság, mi köze egy olyan pendelnek az én keresményemhez... ördögi szemtelenség, ha én tőlem kívánja“. Ki is adja ifjabb Györgynek a parancsot, hogy szava nem is irott szó, hanem a dühös aggastyán ziháló beszéde: „mindjárt menj be Ráróra, Küirtre, foglalj el mindeneket... adj ki rajta felrakatván portékáját.. a győri házat is foglalj el s Ötevény szigetét a házzal együtt“. Ami a foglalás után a menyecskére marad, nincs köszönet abban; „A galgóci házat szőlőkkel együtt (azt is elpusztította a lotyó)...“ nos hát, ezt az elpusztított szőlőt a haragos bácsi meghagyta „kezenél“ s még miegymás házat, földet, bizonyára értéktelen silányat „a lotyónak, noha — teszi hozzá kedvetlenül — azt sem érdemli...“ S mikor az asszony még mindig nem hagyja abba a követelődést, Széchenyi, mint ha fevelének sárgult papírján is fenyegető botot emelne: „Szemtelenség minden kivánsága, semmiben se engedj neki, mint olyan haszontalan asszonynak, meglátom én ki bánt.“

Amikor György ur sógora meghal „Temessétek el szegényt, Isten irta mazzom neki“ — jegyzi föl György a halálhírt jelentő levélen a hátlapra s aztán özvegyült testvérménjére vonatkozólag, mielőtt rászánná magát, hogy az özvegyet kis jószággal megajándékozza, előbb így füstölög magában: „Talán valami segítséget kíván tőlem, egy pénzt sem adok. Eleget adtam s abbul élélhetnének, csak emberek legyen. Fia rossz, mert rosszul tanította, hagyjon békét annak, hogy engemet búsítson, hiszen vadatok, akik vadatok Pál s te, mások“.

Igy az érsek. Pedig mások nem igen vannak. Még Pál sem igen, aki mint pap, a nagybácsi — ismert elvei szerint, nem számíthat segítségre. Még azt is visszaveszi tőle, amit neki adott s György ur parázs pörbe keveredett öccsével. Nem is testál rá egyebet, mint egy diszkocsit hat lóval. Még valami kis készpénzt egy távoli rokonnak, mert mindene, ami je van, a két unokaöccs, illetve Márton halála után ifjabb Györgyé.

Mért ép az övék? Már volt róla szó, hogy ez a két fiatalember, személyük szerint mily keveset, éppenséggel semmit sem jelentett a számára. Mégis amikor az érseket Bécsben avval gyanusítják, hogy kellesténél többet rakott félre a családja javára, aminek az a kellemetlen követke-

ménye lehet, hogy a fiskus megakadályozza a végrendelet teljesítését s kapzsi marokkal csap le a hagyatékra, — akkor nincs az a szerető családapa, aki oly elszántan küzdene gyermekeiért, mint ez a szivtelen bácsi az öccseiért. Meghozza értük a legnagyobb áldozatot! Mert van-e nagyobb áldozat egy olyan temperamentumos ember számára, mint hogy folytonos önfegyelmet igénylő komédiát játszik? Már pedig Széchenyi „némelyek gyanujának eloszlatására“ el-elejt egy-egy olyan megjegyzést, hogy amit egy szerzettől vásárolt, megint „azé lehet“ — de viszont ha az ilyesféle nyilatkozatok miatt kérdőre vonják a rokonok akkor még Pált is, akivel pedig pörben áll, avval nyugtatja meg, hogy sem szerzet, sem senki fia nem ehetik többé abból, amit György ur valaha a családjá számára rakott félre.

De ezt a családi titkot még testamentumaiban sem árulja el. Mert az egyikben azt írja, hogy amiből magát és családját fenntartotta, gazdálkodva és takarékoskodva, nehéz munkával szerezte s hogy már mint veszprémi püspök is, minden egyházi javadalmat építkezésekre, papnövéndékek ellátására és alapítványokra fordította, — egy másik végrendeletében pedig gyanusan tulzott lojalitásban a győri káptalant bizza meg vele, hogy szükség esetén Ő Felsőége támogatásával verje ki birtokaiból unokaöccseit, ha azok iránta hűtelenekké, eretnekeké vagy tékozlókká lennének s elkobzott birtokaik a végvárok és őrségeik fenntartására fordíttassanak. De a szó csak szó, már pedig Széchenyiről tudjuk, mily kevésbé bizik a szavakban. Ezért toldja meg végrendeletét a királynak szóló hagyatékokkal. Am legyen Ő Felsőége a nyolcvanezer forintot érő sárfenéki jószág s még azonfelül az érseki pincék bora-gabonája. De a testamentum is csak szó, ha ugyan írott szó. Pénz beszél, kutya ugat, — Pál menjen föl Bécsbe, tanácskozzon az országos ügyekről s a tanácskozásoknak Lipótnak császári-királyi felséges zsebébe tömött százezer forinttal adjon nyomtatékot. Az öccs már Bécsset járja, de a pozsonyi karszékéhez láncolt bácsi oly izgalommal követi annak utjait, hogy százesztendősz szívének dobogása még ma is érzik levelének lüktető papírján:

„Talán abban tennének a kamarák s ő fölsége is valami difficultást, hogy annyit adtam az atyafiaknak? Egy az, hogy mindennek harmadrészt szabad volt nekik hadnom, noha tizedrészt sem hadtam annak, a kit ad piás causas hadtam. Másik az: mit hadtam? Kürt 13.000 forintban van. Ráró 20.000-ben egy része, másik része 10.000-ben, Széplak 20 ezerben, Felső vidék 50.000-ben, Egervár 36.000-ben. Mindez sem teszen annyit is, mint amit ő fölségének hadtam és adtam: az a 100.00 forint s azon kívül még 120.000 forint. Hát hol még mit az ispotálokra hadtam és fundáltam? Osztán mit kívánok én? Testamentomomnak confirmatióját? Meg van. Mert még ezelőtt tizenöt esztendővel kiadta ő fölsége az diplomát, de facultate testandi quoumque modo. — Egervár felől perennális passiója van ő fölségének örökben az atyafiaknak. Széplakot palatinus uramtól, Felső-vidéket Draskovics uraiméktul birom zálogban, Rárót hasonlóképen. Mi közük az ilyenekhez a kamaráknak? Hiszen eladhatjuk most is, s oda fordíthatjuk a pénzt. ahova akarjuk. Ha ezeken s ilyeneken adakoznak, szégyen tüllek. Ezeket mindenütt mondhatja kegyelmed!“ Pál bizonyára elmondott hiven mindent, amit rábíztak s ha a szavak el is hangzottak volna a szélben, a százezer forint nem maradt hatás nélkül, mert Lipót király megerősítette az érsek végrendeletét.

*

Szeretet hijján vajjon mi egyéb birta rá Györgyöt, hogy örököseieért ne csak izguljon, hanem ami még annál is több, ne sokalja a legbősége-sebb áldozatokat?

Vannak, akik szeretetlenül is szeretetet követelnek, de Széchenyinek,

mintha csak az volna törekvése, hogy még a várható örökséggel is, minél jobban elidegenítse magától örökösait. Mert csak nem vehetjük komolyan azt a mentegőtődzését, mely szerint szünetlen szidalmait avval a pedagógiai célzattal alkalmazza, hogy „minden tehetségével jóvátegye“ (értsd: megjavítsa) örökösait.

Nincs az a paedagógia, mely igazolhatná a balzaci vént, ki ugyan a rokonok kedvéért terjeszti hírét, hogy kegyes célra hagyja, amit szerzett, de ugyanakkor titkos öröme telik benne, ha a rokonok felülnek a hamis híreszteléseknek s tényleg elhiszik, hogy az ő rovásukra változtatta meg testamentumát. Csupán az örökségből kizárt, mert pappá lett Pál unokaöccsét avatja bele titkába, hogy a testamentum „a legkisebb dologban“ sem változott ugyan, de annak is lelkére köti, hogy a titkot a gyónás pecsétje alatt őrizze, mert „az ifjaknak nem jó mindent tudni, zabolán kell őket hordozni, félelemben kell tartani“. Egy-egy ilyen vallomás, mintha annak jele volna, hogy Széchenyi György az örökösök idegein játszó hatalomnak kielégülését kereste, mintegy a tőle megtagadott családi érzés helyett, némi kárpótlásul.

Igaz ugyan, hogy az őtestamentomi patriárka-kort megért embernek jószágszerző szenvedélye s e szenvedélyt kiélő ádáz küzdelme és munkája, sokkal keményebb és kitartóbb, semmint pusztán csak az örökhagyónak az örökösökkel kajánkodó fölényben leheltné lélektani magyarázatát. Széchenyi György számára minden jel szerint a nemzetség az volt, ami a költőnek a hit, a maga nevének a hatalmas és gazdag Széchenyiek jövőbe nyúló, végtelen sorában sirontuli fennmaradása, az elmúláson vett diadal, az örök élet ígérete és igézete. Ő a genealogikus, illetve heraldikus álmok megszállottja volt, aki ugyan eltitkolja végső intézkedéseit, nem szereti és nyugtalanítja örökösait, de mégis, ha azok kételkednek nemzetségalapító szándékaiban, a hivatásában és rendeltetésében félreismert embernek méltatlankodása így horkan fel belőle:

„Rut, bolond ember... aki elhíteti magával, hogy én a magam vérért megvessem annyi véres veritékkel, sok pénzemmél, fáradságommal, sőt majd véres veritékemmél szerzett állapotunkat idegen kézben ejtsem. Nem volna így *igaz vér* bennem.“

Az *Urak*, már t. i. azok, akik magukat uraknak hiszik, mert sok nemes ősnék vére fáradt ki bennük, a maguk számára foglalták le az *igazi vér* kifejezést. Széchenyi György ellenben, mint nemzetségének ősatya, a maga friss vérért vallja *igazi vér*-nek.

Önkéntelenül Voltaire esete jut eszünkbe, akitől Rohan herceg számon kérte, hogy Arouet néven, miért hivatja magát Monsieur de Voltairenek? „Mert mindenestre többet ér — adta joggal hetyke választát a szellem a hivalkodó rangnak — ha az ember maga szerzi nevét, mintha sárban hureolja azt, amelyet örökölt.“

Igy találkoznak a magyar főpap és a francia bölcselő, az istenes hívő és az istentelen tagadó, a nemzetség-alapító és a nemzetségek pusztítója, a kiváltságok védője és kiváltságok rombolója, a forradalmi szellem és a társadalom támasza, a XVIII. század és a XVIII. minden időbeli, térbeli s főleg lelki távolságokon keresztül, mégis mint két *homo novus* a maguk emberi méltóságának fölemező tudatában.

Ez az *igazi vér* nem szűnt meg Széchenyi ereiben forrni-pezsgetni s forralni-pezsgetni agyában a kitartó reményt, hogy amit szerzett, annak hasznát fogják látni testvéreinek fia s annak fia s e fiu fiának fia és unokája és dédunokája és ükunokája, de még talán azon is túl az ükunoka ükunokájának ükunokája s annak ismét legidősebb fia s e fiu után következő majoreszko, majd e majoreszskót megöröklő fiu, unoka, dédunoka, ükunoka, egész az idők végéig, amíg csak Széchenyiek lesznek, mert Szé-

chenyi György nem kételkedett benne, hogy az idők végéig lesznek Széchenyiek...

A nagy érsek, hogy ez örökkévalóságra kiható küldetésnek megfelelőhessen, egy teljes századnál is többet kapott a maga számára a kegyes sorstól. Mert amikor negyvenhétesztendős főpásztori működés után, mely idő alatt két millió és négyszázezer forintot költött alapítványokra és adakozásokra, hogy hagyatékának családja részére eső hányadát az egyház, a király, a kincstár, az állam és a nemzet, szóval a nemzetség összes ellenségei ellen biztosítsa, — mert száz és három esztendő volt a nemzetségalapító, mikor utódai számára álmódott, annyi fény, pompa és ragyogás után, abban a pozsonyi palotában hunyta le szemét, ahol a földszinten s még a haldokló hálójának tőszomszédságában az emeleten is egerek és patkányok rágták a magtárul használt szobáknak felhalmozott buzáját, lisztjét, — s ahol a kincses és címeres, nagyhatalmi álmok álmódójának végső, megtört tekintete egy négyszögletes kis asztalra, három kopott faszékre s ha bizhatunk a leltár készítőjének alighanem fogyatékos izlésében, a helyiség egyetlen szépségére, egy diszesnek mondott kályhára esett...

A MAGYAR NÉPRAJZI KUTATÁS ÚJ UTJAI

Irta: SZENTIMREI JENŐ

Tudományos néprajzi munkáról magyar vonatkozásban mindössze ötven év óta lehet komolyan beszélni. Herman Ottónak, a polihisztornak kormánypárti képviselőiséget kellett vállalnia, hogy hivatalos kormánytényezőkkal meg tudja értetni a néptudományok művelésének fontosságát. Munkatársa és utóda, Huszka József, az ősrégészet területéről csapott át a néprajz területére. Számos, kincseket érő megállapítása, felfedezése és egész gyűjtőmunkája még tele van mitikus, regényes elemekkel. Magán viseli a mult századvég regényes utkeresésének bélyegét, melyben még a képzőművészeteké volt a vezérszólam. A nagyérdemű Lechner Ödön a Japán kávéház márványasztalaira firkálta szellemes elképzeléseit az ősmagyar építéstílusról s Kőrösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor — Ruskín és Rosetti uttörésére támaszkodva — a praerafaelita festészeti irányt alkarták egy ősmagyar és népi művészi kifejezési móddal összeházasítani. Mégis az első tudatos, komoly néprajzi kutatómunka ezekben az évtizedekben indult meg, finn minták ösztönzésére. Akoriban tért haza hosszabb finnországi tartózkodásából Vikár Béla, aki ott csodálkozva eszmélt rá a folklóre-gyűjtés fontosságára. A mult század első tizedeiben öntudatra ébredt finn népkutatás több, mint kétmillió oldalra terjedő néprajzi gyűjtésanyagot hordott össze s ennek alapjain építette át a korábbi századokban svédrel felismerhetetlenségig átítatott sajátosan nemzeti művelődését. Vikár Bélát ez a példa indította el uttörő munkájában s mellette első komoly néprajztudósnak az ifjabbik Jankó Jánost kell tekintelnünk, ki alapvető gondossággal és lelkiismeretességgel dolgozta fel éppen az erdélyi Kalotaszeg huszonnégy falujának néprajzát. Vikár működésének javarésze is Erdély területére esik. Az ő feltárásai irányították Erdély felé később Bartók Béla és Kodály Zoltán zenei gyűjtő tevékenységét.

gét, akik aztán a művészi és tudományos képzettség teljes birtokában népzenei területen mintaszerű munkát végeztek. A népköltési gyűjtés, hála Arany János, Gyulai Pál és Kriza János buzgólkodásának, már a Bach-korszakban megkezdődhetett. A Kisfaludy Társaság gyűjtőmunkája és népköltési kiadványai ma is párjukat ritkító értéket képviselnek és sok hasznára lehetnek szakmabeli néprajztudósoknak is, bár a gyűjtésnél itt nem a néprajz, hanem a költészet szempontjai voltak elsősorban irányadók. A lelkes és szakszerűen irányított gyűjtők sok helyi néphagyományt is megörökítették. Ennek köszönhető, hogy a szellemi néprajz területén a modern eszközökkel és modern szempontok szerint dolgozó néprajzosoknak már nem kell sötétben tapogatózniok.

A néprajz, mint tudomány, melyre más államoknak, nemzeteknek és népeknek egész közművelődési, társadalmi és gazdasági felépítménye alapozódik, egészen a legújabb időkig mostoha gyermekként élt a magyar köztudatban. A rendi társadalom világfelfogása „uraságán alulinak” tartotta volna, hogy a néppel, mint tudományos anyaggal foglalkozzék. Időnkénti divatfellobbanások érzelmi apálya és dagálya nem volt intézményesen felhasználható hajtóerő az elszigetelten dolgozó néprajztudósok munkásságához, kiknek lépésről-lépésre kellett meghódítani az érdeklődést, hogy egy-egy kiadvány megjelentetése erejéig levegőhöz jussanak. Ötven évvel ezelőtt megalakult végre a Magyar Néprajzi Társaság és nagysokára felállították a Néprajzi Muzeumot, igen jellemzően a budapesti ligetben, vurstlik és vásári céllövősátrak szomszédságában. De az Egyetemi Néprajzi Intézet mostanában váratlanul elhunyt kitiűnő igazgatója, Györffy István, e nyáron megjelent könyvében kesereg el, hogy a muzeumban és egyetemi intézetében a kéziratossá váló folkloregyűjtés egyúttal sem haladja meg az ezer oldalt, mikor egy lépéssel keletebbre a Román Akadémia már több kötetes gyűjtésanyagot jelentetett meg.

A világháborút követő forradalmakat és ezek lehiggadása után a fokozott lendülettel megindult idegemforgalomnak kellett felnyitni a magyar szemeket, hogy a magyar néprajztudomány is megkísérelje az elugrást az eddigi renyhe mozdulatlanságtól egy európai szintű tudományos munka felé. Bartókék szellemi forradalma a zeneművészet terén, kiadós külföldi sikerek után, más művészetágakban is éreztetni kezdte hatását, sőt a közgondolkodás közönyének jege is fokozatosan engedni kezdett a népnemzeti felfogás irányában. Móríc Zsigmond irodalmi sikon mutatott rá a népi élet feltáratlan mélységeire s utmutatása nyomán az ifjuság vette munkába a „magyar ugar” újbóli felmérését néprajzi és társadalomtudományos eszközökkel. A felvidéki Sarlósok regöléseivel egyidőben az erdélyi fiatalság is elindította Borsára első falukutató csoportját és Szegeden az oda kiszármazott erdélyi egyetemi hallgatók kezdtek agrár-settlement mozgalmat a tanyavilágban. A felismerés, hogy minden társadalomtudományos felmérésnek és minden társadalompolitikai berendezkedésnek a néprajz a tárgyi alapja, csak most kezdett egyre szélesebb körben tért hódítani, hogy aztán fiatal írók feldolgozásában, a valóságábrázolás tényszerű rámutatásaival döbbsentse rá a felsőbb társadalmi rétegeket a mélyvilág katasztrofális életszínvonalára. Népzene, „népért siró” irodalom és néphagyományokat gyűjtő tudós munkásság így váltak észrevétlen és tervszerűtlen együttműködésben egy új társadalomlátás kialakító tényezőivé, mely már a hivatalos kormányzó körökkel is beláttatta egy

gazdaságtársadalmi átrendeződés halaszthatatlan voltát. És mindezeknek a mozgalmaknak gyújtópontjában egy csöndes, zajtalan következetességgel dolgozó férfiú ült: Győrffy István, a magyar parasztvilág első tudományos képviselője a budapesti tudományegyetem első néprajzi tanszékén.

Győrffy életművét, hatásának jelentőségét csak ezeknek az előzményeknek ismeretében lehet felbecsülni. Nagyszabású és nagy tudományos értékű az a többkötetes alapvető mű is, melyet Visky Károly társaságában régebben jelentetett meg: *A magyarság néprajza*. Ennél azonban sokkal jelentőségtejtesebb az a pedagógiai munka, melyet tanszékén szíves következetességgel, mértéktartó konzervatizmussal és mégis az egész magyar nyelvterületre szétküllöző hatósugarakkal, intézetének négy fala között folytatott. Ahogy az idők során Kodály tanítványai békéscsabai és kecskeméti dalárdákból európai szintű vegyeskarokat formáltak és vidéki zeneiskolák kézbevevésével megrázták a talajt az egész cigányos-dalárdás-„klasszikus“ magyar zenei közművelődés alatt, a Győrffy-tanítványok is szétszéledtek a szélrózsa minden irányába és hol itt, hol ott felbukkanva hirdették mesterük tanítását egy megújulásra váró magyar közgondolkodásról és közműveltségről, melynek középpontjában az eladdig lenézett nép tapasztalati hagyományokra felépült kulturájának kell állania. Ennek a közgondolkodásnak gyökerében, strukturájában kell magyarnak lennie, nem kirakatba helyezett művirágaiban. Az angol nép elképzelni sem tudná, hogy szellemi, gazdasági és politikai életének minden megnyilatkozásában nem az angol gondolkodás és vérmérséklet nyilvánuljon meg. A svédek egész műveltsége abból a svéd népi talajból szivta fel éltető erőit, abból virágoztatta ki a mélységesen svéd Lagerlöf Zelmát, mely évtizedek óta ezrelékekben sem képes analfabétákat kimutatni. Nálunk a magyar vigjáték francia figurákat mozgat és az operett német érzelmességet áraszt magából vagy cigányos műromantikát, mely legjobb esetben az elrontott magyar középosztálybeli izlés kifejezője. Mielőtt egy magyar közműveltség önmagából kifejlődhetett volna, féluton idegen elemekkel telítődött, hogy hamis képet alkosson magának az egész magyar életformáról az is, aki adja, az is ki befogadja. Rajkózenekarok járják a művelt világ nagyvárosait sohanemlátott magyar libériákba bujtatva, sohanemlátott magyar táncokat lejtve és nemzetiszín rokolyás variété csillogok rámás atlaszcsizmában rekedtes hangon hirdetik világgá, hogy a magyar élet mélységei csupán a felszíni sekélyig terjednek, a csikós-pusztagyulyás-fokos művalóságig. Ez a sekélyesség lazítja fel a társadalom egészséges kohéziós erőit, ez teszi képtelenné egységes és öncélú közgondolkodás kialakítására s egy szervesen önmagából kifejlesztett életforma kiélésére.

Győrffy István erre is tud magyarázatot találni a tudományban, mely magyarázatnak érdekes, de mentségnek alig fogadható el. Elmélete szerint a mai magyarság háromnegyedrészt kitevő földműves társadalom az igazi finnugor alapanyag, melyre az Európába történt átvándorlás után egy felszíni töröktatár uralkodórétég kényszerítette rá hatalmát, ellenértékül csupán nyelvét, munkaerejét fogadván el tőle. Az igazi magyar műveltség-hagyomány őrzője tehát nem más, mint a háromnegyedrészt kitevő alapréteg, mely az idők során a felszíni nemesi társadalomból alászállott műveltségelemeket is átvette ugyan, de azokat tömegének és hagyomá-

nyainak erejével sajátjaivá hasonította át s így a valódi magyar műveltségállománynak ma egyedüli letéteményese. Ez a műveltségállomány, amiért nincs lefektetve írásban, egyáltalán nem lekicsinylésre méltó. A földművelésben, építő és díszítő elemekben, zenei, költészeti és díszítőművészeti kivirágásaiban a falvak népe annyi felhalmozott tudásanyaggal és annyi ösztönös, öröklött tehetséggel rendelkezik, hogy az ugynevezett művelt középosztály ebben messzire elmarad mögötte a maga egyoldalú, felületi könyvműveltségével. Páratlan teljesítménynek mondja, hogy a magyar Alföld a vadvizek lecsapolása óta milyen ösztönös leleményességgel tért át a korábbi, száradokon át gyakorolt nedves gazdálkodásról a száraz gazdálkodásra s hogy minő új mezőgazdasági termelési ágakat honosított meg kiszáritott szikes legelőkön és a megkötött homokon. A homoki szőlő és gyümölcstermelés eredményei ma már az egész világon közzismertek, noha száz évvel ezelőtt a mostani barackerdők helyén még ingoványok terültek el vagy futó homokot hordott a kósza szél. Példákat hoz fel az alföldi állattenyésztés okszerűségére és gazdaságosságára, melyet a külföldi származású tudományos kísérletek inkább megrontottak s csak igen kicsiny részben javítottak fel.

Győrffy igazi értéke abban a felismerésben rejlik, mely *tájat és népet egyetlen elválaszthatatlan egységként von tanulmányozás alá*. A népi műveltség a táji követelményekhez igazodik, tehát nem lehet elszigetelten beszélni róla. Tájban és népben együtt jelentkeznek azok a tulajdonságok, melyek az emberi közösség szempontjából egy népet közművelődési értéké tesznek. Pillanatra sem becsüli le az európai műveltséget s nem helyezi horváthistvános elvakultsággal a néphagyományra támaszkodó tapasztalati műveltséget a könyvműveltség elé. De az alapvető értéket nem hagyja elvitatni a népi műveltségtől, mert öntudatos társadalom csak a táj és nép együttműködésének eredőjeként jelentkezhetik s az emberi közösség szempontjából annyi értéket képvisel, amennyi erővel magába tudja olvasztani és sajátjává alakítani az idegen, könyvből magába szivott művelődési elemeket. Ne őt alakítsa át az idegen befolyás, de ő értékesítse az idegenből vett értékeket saját háztáján saját hasznára.

Mindez most már azon a ponton érintkezik a gyakorlat világgal, hogy a nemzet létszámának háromnegyed részét kitevő magyar földmives réteg kimagasló fiai előtt minél szélesebb területen meg kell nyitni az érvényesülés útját. Meg kell találni a módját annak — minél belterjesebb néptanulmányozással — hogy a mai közép és felsőrétegek is átállíthassák gondolkodásmódjukat erre a néphagyományi síkra. „Ur” és „paraszt” között ma áthidalhatatlan szakadék tátong és ezt a szakadékot nem a mélyebb szinten élő parasztságnak, hanem a számbelileg kisebb, műveltségre felületesebb rétegnek kell behordania. A népi viselet, a népi táncok, a népi zene, a napi költészet ne elrontott, meghamisított és elkendőzött alakjukban jussanak el a városok lakóihoz, hanem ősi eredetiségükben s ne csak idegenforgalmi attrakcióként, Gyöngyös Bokréták alakjában, hanem az elemi műveltség szerves tartozékaként.

Győrffy egész életműve számára most érett volna be az idő, mikor váratlanul bekövetkezett halála elszakította egyetemi katedrájától. Most jutott el tudományos tekintélyének arra a magasiatára, honnan már elmentmondást nem tűrő mozdulatokkal irányítani és építeni tudott volna. Tele volt tervekkel, javaslatokkal az egész magyar élet gyökeres átalaki-

tására. Csak most a nyáron tudta megvalósítani kedvenc eszméjét, egy könyvsorozat megindítását „A magyar táj és népismeret könyvtára” címen, melynek első kötete még be sem itta a nyomdafesték szagát. Ez a könyve, „A néphagyomány és a nemzeti művelődés” egy emlékirat anyagát tartalmazza kibővített formában, melyet szerzője a korábbi magyar közművelődésügyi miniszterhez nyújtott be, hogy elképzelései előtt ezzel is egyengesse a gyakorlati megvalósítások útját. Rövid összefoglalásban ezek volnának főbb kívánságai:

A magyar népnyelvet, a tájszólásokat, ahelyett, hogy felhasználják az irodalmi nyelv gazdagítására, oktalanul már az elemi iskolában üldözik, irtják, gyomlálják. Hasztalanul, mert minden iskolavégzett falusi gyermek ugyanis visszatér apáinak idiómájához. Tanítókat, tanárokat, lelkészeket rá kell tehát nevelni a népnyelv helyes értékelésére. A nyelvi hagyományok összegyűjtésére és feldolgozására pedig haladéktalanul az Akadémiától független, önálló nyelvtudományi intézetet kellene létesíteni. Másik követelése annyira jellemző egész gondolkodására és a jelen állapotok megítélésére, hogy legalább egyik részletét érdemes szószerint ideiktatnunk:

„Az iskola és az általános tankötelezettség betöltötte hivatását: megtanította a népet olvasni. Azonban nem gondoskodott olyan olvasmányokról, amelyek a nép lelki igényeit kielégíthetnék... Nemzetünk történelmi nagyjainak példáival, hazafias.... versekkel, szavatokkal akarják a népet hazafiasabbá nevelni, pedig az a magyar paraszt, akinek joga és boldogulása van, minden propaganda nélkül is hazafi... Ma már kiváló népi eredetű, a néppel együttérző fiatal írógárdánk van. Ezek a nép lelkét jól ismerik, ahhoz közel tudnak férközni s azt ki tudják elégíteni. Ezekre kell bízni a nép irodalmi szükségletének fedezését. Amikor a gyógyszer, élelmiszer és más elsőrendű szükségleteket törvény védi a hamisítástól, a nép szellemi táplálékával is törődnünk kellene és az idegenlelkűséget árasztó munkákat a ponyváról el kellene tüntetnünk... Parasztszemléletünknek, értékelésünknek meg kell változnia, ha azt akarjuk, hogy az ő-országunk is megváltozzék”. Állítja és bizonyítani is tudja Győrffy, hogy létezik a nép írásmódjában, faragásaiban egy kialakult népies latin betűstílus. Ezt is szükséges volna fölemelni, mint a népi zenét és otthonossá tenni írásban, nyomtatásban egyaránt.

A népszokások megismerését és tiszteletbentartását mélybepillantó lélektani indokolással követeli Győrffy. A falvak életét az írott törvények mellett különleges népi szokások kormányozzák. Ezek az őstől öröklött szokások sokkal mélyebben gyökereznek az írott törvényeknél. A parasztot az írott törvény nemtudása nem mentesíti a büntetés alól. „Miféle jogon követeljük a néptől a tiszességtudást, ha mi nem tudjuk a népi szokást, illendő magatartást és tapintatlanul napról napra megsértjük őket? Minket a népi törvény, a szokás nemtudása menthet-e” Követeli tehát, hogy a törvények megalkotásánál, idegenből egyszerűen lefordított törvények helyett a parasztság szokásjogának tiszteletbentartása érvényesüljön.

A népi művészetek és a népzene tárgyalásánál kereken tiltakozik a Bartókék által feltárt népzenei kincs ellen széltében emelt „oláhosság” vádjá ellen. Sürgeti a szomszéd és együttélő népek népzenejének megismerését is, hogy ilyen ostobaságok gyökeret ne verhessenek a köztudatban.

Tudományegyetemen és Zeneművészeti Főiskolán külön tanszéket követel a népi zenének, mert a zenetanárképzés alapjává a népi zenét kell tenni. Még a cigányzenészeket is szakfelügyelet alá kívánja helyezni, hogy az eredeti magyar népi zenét meg ne hamisíthassák. Sűrgeti falusi színpadok felállítását, a népi színjátszó tehetségek kialakítására saját környezetükben s a népi játékok és népi táncok kötelező iskolai oktatását. Ugyanígy a népi diszitóművészet, szövés, varrás, faragás, kerámia is megtisztítandó volna szerinte a ráarakodott hamisítványoktól és eredeti alakjában bevezetendő volna az iskolai kézimunkatanítás anyagába.

Ezt az elképzelést szervesen végigvezeti a népi jellegű építkezéstől a magyaros jellegű konyháig az életnek minden vonatkozásán. A népi gazdálkodás közelebbi megismerését, kielemezését tartja kívánatosnak, mert a táji kövtemények csak a helyszínen mutatkoznak meg és ezek ismeretében ítélhető csak meg, hogy az illető terület milyen gazdasági ujitásokat bír el. Országos Néphagyományi Tanács felállítását javasolja, mely magában egyesítse a tudományosan képzett, irodalmilag is működő szakembereket, hogy ez legyen a kormánynak minden intézkedésében előzetesen felkért szaktanácsadó szerve. Szükségesnek látja népismereti tantárgyak bevezetését katonaiskolákba, jegyzőtanfolyamokra, tanító és papnevelő intézetekbe, hogy a jövő népvezetők előzetesen alapos tájékozódást szerezzenek a népről, mellyel majd dolgozniuk kell. De a népismertek tantárgya középiskolákban és egyetemeken, mint az általános műveltség alapanyaga, ugyancsak nem mellőzhető. Kívánatos volna még Győrffy elgondolása szerint egy Táj és Néptudományi Központ felállítása és a Magyar Néprajzi Múzeum szabadtéri muzeummal való kibővítése a svéd Skanzenek mintájára. Így halad végig az állam és társadalom minden intézményén, minden tevékenységi körén, hogy a népismerteket minden oldalról keresztül alá vegye, míg az önként át nem alakul az általa elképzelt irányban. Lesújtó véleményt mond a magyarkodókról és sürgősen megállapítja, hogy a magyarság nem a test és nem a vér, hanem a lélek kérdése. „Azért, hogy valaki törzsökös magyarnak vallja magát, de csak magyarkodik, még nem magyarabb, mint a lélekben is teljesen magyarrá vált idegen eredetű magyar... Ma is vannak idegen eszmékért lelkesedő törzsökös magyarok, akiket már nem a magyar lélek kormányoz... Ha a félig megmagyarosodottak közül most sokan elpártolnak tőlünk, azon ne csodálkozzunk, hiszen alig törekedtünk a lelkük megnyerésére. Beértük mindig a külsőségekkel, a magyarkodással.“

Győrffy István korai halála — mindössze 55 éves volt — végzetes vesztesége nemcsak a magyar, de az egyetemes tudományos világnak. Azon a poszton, melyet ő betöltött, sokáig és egyre intenzívebb fényel világíthatta volna be a szűkebb értelemben vett magyarság és ezen keresztül az egyetemes emberi haladás útját, mely napjainkban a sötétség utvesztőiben botorkál.

ANGOL VAGYON KÜLFÖLDÖN. 1936-ban, a legutolsó erre vonatkozó statisztika szerint, Anglia külföldre kihelyezett tőkéje 3.36-3.76 milliárd font. Ez az összeg nem kevesebb, mint a britek össznémeti jövedelme 1933-ban, beleértve az összes munkabéret, fizetéseket, állami bevételeket, honoráriumokat, nyereségeket s eladásból származó bevételeket. Ez az a puha párna, amelyen Nagybritannia, a „láthatatlan“ világbirodalom nyugszik.

F A L U S I K A L A N D

Irta: KOVÁCS GYÖRGY

1.

A szövetkezeti ellenőr a hatalmas üzleti könyvek fölé görnyedve a hosszú számoszlopok összeadásával kinlódott, ujjai között idegesen forgatta a piros ceruzát és gyomra, kétszer-háromszor egymásután, megkordult. Majd önkéntelen mozdulattal hátsószébebe nyult, ahol a cigaretta-tatárcáját szokta tartani, de nyomban vissza is húzta a kezét.

A tiszteletes ur is hasonló mozdulatot tett és elpirult:

— Sajnos, nem kínálhatom meg, én nem dohányzom, — dadogta. Gyorsan végigtapogatta összes zsebeit, fészkelődött és köhintett néhányat. — De azonnal küldök cigarettáért! — mondta még s ő is hozzálátott ismét a számoláshoz az ebédlő viaszos vászonnal bevont asztalán szanaszét heverő papirlapok egyikén. Vajjon milyen cigarettát sziv az ellenőr? — töprengett magában. A szövetkezetben, ahol adnának hitelben, hiszen ő az elnöke az intézménynek, ott a „Márásesti“ a legjobb minőségű. A zsidó boltosnál finomabb is van, de oda nem küldhet pénz nélkül éppen a szövetkezet miatt. Ült tehát, látszólag nyugodtan, de közben mindegyre elvettette az összeadást, égett alatta a szék és várta, hogy valamilyen csuda megoldja ezt a cigaretta-próblémát úgy, hogy a vendéglátó szeretetem se essék csorba.

Az ellenőr gyomrának újabb méltatlankodása következtében a pap letette az írószerszámot és felállt:

— Ugy látszik, nem akarnak zavarni minket és azért nem hozzák be az uzsonnát. Szólok a konyhán! — és sietett ki, mintha menekülne.

— Ne tessék fáradni! — pillantott fel a vendég s melegfényű, de kisé gunyoros barna szeme sarkában mosoly bujkált. — Ej, ha én is ilyen figyelmes kis feleséget kaphatnék! — kiáltotta a távozó után, mire mindkettőjükből egészséges, vidám kacagás buggyant elő. Mert valóban nagy figyelmesség ez, ha még az uzsonnával sem akarja zavarni őket.

Az idegen férfi az ablakhoz lépett, nyújtózott és ásitott. Kimerült a második napja tartó megfeszített munkától. Az ablak szárnyai tárva voltak a májusi levegő előtt, bár néhány napja, mióta mindegyre megered az eső, meglehetősen lehült. Kissé meg is fáztak az ellenőr lábai, most érzi csak hogy felkelt. A nap olykor elővillan a felhők mögül, de csak ámitásból, mert meg sem száradhat a lábnyomok peremén a sár, ismét ömlik a zápor. A papi lakás udvarra néző ablakaival szemben a pajta körül egy gyermeket látott ácsorogni, magához intette és tiz lejt adott neki, hogy cigarettát hozzon a szövetkezetből. Közben boszankodott, hogy milyen nagyon „kifogta“ ezt a falut! Itt mégcsak nem is dohányzik a pap és fizetésének számottevő hányadát füstölőre kell elköltenie, ha így megy tovább. A gyermeknek is kell egy-két lejt, mert ő maga nem uszhat le a boltba, sárcipőjét minden lépésnél letépné a sár. Ha legalább várhatott volna néhány napot a kiutazással, míg felderül az idő. De a boltkezelő már elsején távozni akar: nem tudja behajtani a kintlévő hitel nagy részét, az eddigi számolásokból is már több, mint ötezer lejt hiánya mutatkozik, elmegey tehát, mielőtt nem lesz katasztrófálisabb a bukása.

Mintha szobafogságból szabadult volna Ákos tiszteletes, amikor vég-

re a konyhában érezte magát. Sohasem szerette az illatos szappannal mosakodó, minden nap borotválkozó, nadrágjuk vasalására kinosan vigyázó emberek közellétét. Hat éve hagyta el a theológiát s azóta hozzáidomult ehhez az esőben nagyon sáros, szép időben nagyon poros falu életéhez. A szárnyrakelése utáni hónapokban már meg is házasodott, az esperes leányát vette feleségül s egyetlen gyermekük, — egy vakítóan szőke, mindig az anyja szoknyája körül bujkáló kisfiu, — nemsokára betölti az ötödik évét.

— Nos, fiacskám, mi lesz az uzsonnáva! — csipte meg kedveskedően az asszony hamvas, finom bőrű arcát.

— Tudod jól, hogy nincsen tej a háznál, most küldtem el érte a cselédet. Beadom, amint hozza, azonnal. Én nem tehetek erről a szegénységről, — vonta meg a vállát az asszony s lehajolt, hogy a kisfia nadrágján igazítson valamit.

*

Uzsonna után az ellenőr többször kilesett az ablakon, végül megjegyezte:

— Ugy látszik, a gyermek nem hozza a cigarettát.

Ákos tiszteletes most is elvörösödött:

— Persze, a cigaretta! Aki nem dohányzik, az könnyen megfélemledik róla. No, én is rendes házigazda vagyok! — mentegetőzött. — Kit küldött érte?

— Nem tudom. Nem kérdeztem a nevét. A pajta előtt ácsorgott.

— Biztos a Peti Sándor fia, a tehéngondozó emberemé.

Egyetlen árva tehene volt a tiszteletes urnak, ott kérődzött egész nap a jászol mellett. Tejelni vette, de már az első napokban úgy meggonoszodott új helyén a jámbor barom, — talán a magánosságtól, — hogy nem lehetett a tőgyéhez nyulni. Peti Sándor takarította alóla a trágyát, itatta, táplálta, olykor a közeli falvak vásáraiba is elhajtotta, de még nem került vevője az állatnak; csak végignéztek rajta félszemmél, ismerték jól, hire volt már magaviseletének az egész környéken. A Peti fia szokott a pajta körül lődörögni, egy nyolc-kilenc esztendősi mihaszna iskolakerülő. De hogy ellopta volna a pénzt?... Negyedórányi mély hallgatás után a lelkipásztor ismét visszatért a kérdéshez:

— Valóban jönnie kellene annak a gyermeknek, az nem lehet, hogy a pénzt zsebrevágta volna. Ebben a községben nem lopnak az emberek! — tiltakozott mutatóujjával az ellenőr felé, de keze csakhamar lehullott, elszégyelte magát önmaga előtt. Két hete sincsen, hogy valaki éjnek idején összeszedte a pap udvarán száradni kiterített fehérnemű egyrészét. A tiszteletes ur a csendőrséget is igénybevette a tolvaj kiderítése érdekében s a nyomozás, mint idegen darázs a méhkast, felbolygatta, valósággal felzudította a falut. A tettes azonban nem került meg. Hátha értesült már az esetről az ellenőr is?

— Ha a gyermek nem hozza el a cigarettát, akkor elmegyünk az apjához; csak itt lakik a szomszédban, derék, becsületes ember, nekem a jobb kezem, — tette hozzá zavartan.

Az ellenőr kiegyenesedett, nem dolgozott tovább:

— Igen, mi talán az utolsó nemzedékek közé tartozunk, akiket arra tanítottak az iskolában, hogy a magyar ember tulajdonsága a bátor, egyenes jellem, a köztudomásu nyíltszűség, míg a szlávok például körműkön

szurokkal születnek erre a világra. Azt pedig tudjuk, ugyebár, — huzta fel jobb szemöldökét, ami gúnyos kifejezést kölcsönzött arcának, — hogy a székely ember a magyarnál is kiválóbb!... Azóta azt az elméletet tömik a gyermekek fejébe, hogy a magyarok valamikor nyereg alatt puhították a húst, nyersen ették s azután se tudtak beleidomulni a lélekszelidítő nyugati kulturába, vadak ma is, barbárok és pogányok, csak nem mutatják annyira, mint ezer esztendővel ezelőtt... A lopás elmélete azonban nem szerepel egyik népjellemző tételben sem; viszont azt már a társadalomtudomány tanításából tudjuk, hogy a lopás osztálytulajdonság is lehet, gazdag ember nem igen szokta beszennyezni vele a becsületét.

Beszélgetésbe melegedtek, a gyermek azonban nem jött a cigarettával. Ez a semmiség is talán komolyabb következmények nélkül került volna a hétköznapi apró, elmult, érdektelen eseményei közé, ha a pap kihívást nem érez az ellenőr szavaiban. Ő azonban saját népnevelői tekintélyét érezte veszélyben forogni s már-már azt a kijelentést várta az idegen ur szájából, hogy papi diplomáját küldje vissza a református teológia nagytitiszteletű tanári karának. Petiékét sem hagyhatja gyanuban, azok az ő emberei, gyerünk hát oda s tisztázzuk a történetet az illetékesknél!

2.

Peti Sándor alacsony termetű, kissé hajlott hátu s előretolt fejű ember volt. Az ellenőr a sokat utazott ember ösztönével alattomossgot olvasott le figurájáról, amint az — a pap szolítására — megjelent a ház végénél. Haja is mélyen benőtt homlokába s csapzott volt az izzadtságtól.

Árkot csinált éppen a trágyalének, mert a kertből, a komor fellegek minden rohama alkalmával leömlő víz betemette a lefolyás utját... A férfi harisnyája trottyához törülte kezét, hátha az urakkal kézfogásra kerül sor!

— Itthon van-e a gyermek, Sándor? — kérdezte a pap.

— Bizén nem tom, — de a ház felé fordulva elkiáltotta magát: — Dani! Itthon vagy-é?

Rongyos kis emberke került elő a házból, kezei vörös-feketék voltak és repedezettek, lábai koszosak s rongyos, foltos harisnyája alig lábszára közepéig ért. Csak nézte az urakat sután, bután, kifejezéstelen szemmel, nem volt megijedve.

— Ez volt? — fordult a lelkész az ellenőrhöz.

Az rábólintott, mire Akos Jenő arcát elöntötte a tűz, homloka ráncokba szaladt s szeme fenyegetőleg meglobbant:

— Te haszontalan kölyök, te! Mit csináltál az ellenőr ur pénzével, mi?

A gyermek vállat vont.

— Még tagadni mered?

Ugy tett, mintha nem értené:

— Azt sem tudom, hogy mit kéne tagadni...

A Dani apja nem messze tőlük, ölbefont karokkal állt. A mocskos munka miatt, amit az urak érkezése előtt végzett, könyökig feltúrte ingét s karját sűrű, fekete szőrzet borította. Mint egy kőszlop, meg sem mozdult.

— Te szemtelen! Te orcátlan, te! Így mersz beszélni velem? — s a

papot elragadta a fegyelmezés indulata, alig tudott uralkodni magán, hogy neki ne rontson a gyermeknek.

Most előbbre lépett Peti Sándor, komor, szigorú volt az ő arca is:

— Miről van szó?

— Majd megtanítom én becsületre ezt a betyárt! — tüzelt a pap.

— Meg tudom azt tanítani én is! — villámlott rá most a paraszt szemé. — Kítől lopott? S mit lopott?

Előlépett az ellenőr is:

— Tőlem! Pénzt adtam neki, hogy...

— Várjunk csak, tisztázzuk a helyzetet, — s Peti széles, ügyetlen mozdulatok kíséretében magyarázni kezdett. — Tuggya jól a tiszteletes ur s megmondhassa ennek az urnak is, hogy én világeletemben tisztességes, becsületes ember vótam. De nemcsak én, hanem má apám is. Isten nyugosztalja. A poroncsolatokat nekem má akkor megtanította, hogy én még nem is jártam iskolába! Tőlem kérdezhetett a pap, ingem nem lehetett megfogni a poroncsolatokban! De ha kitudódik, hogy lopott ez a gyermek, mámint az én fíjam, én letöröm a két kezit! Olyan nincs! Hallod-e, Dani — fordult most feddőleg a fiához. — Tudod te is a poroncsolatot, mondd fel a tiszteletes urnak, hogy lássa, hogy te nem loptál!

Dani a földet nézte és konokul hallgatott.

Mély, feszült, izgalmas csend támadt. Mindnyájuk tekintete a gyermekre szegeződött. Aztán ismét a gazda szólalt meg:

— Tuggya a. Én megtanítottam. Csak teccik tudni, szivire ment a gyanúsítás. Ilyenkor nem beszél. Ilyenkor én sem beszélek. Senki sem beszél, ha ártatlanul megvádolják. Nem lopott ez, kérem.

Az ellenőr felpattant. Felbőszítette ez a játék, előre ugrott:

— De lopott! Tőlem lopott!

Peti szeme fellobbant:

— Mikor lopott? De ha nem igaz s én ártatlanul megszékírozom ezt a gyermeket, osztán én rosszat csinállok valakivel!

— Másfél órával ezelőtt!

— Hol?

— A tiszteletes urnál!

A gazda fékezte magát, igyekezett megőrizni hangjának nyugalmát: — Na, lássa! Ez a gyermek déltől fogva ki sem tehetta a lábát a kapun! Munkát adtam neki, fejteni kell a törökbuzát! Itt álltam folyton a ház végében, láttam vóna, ha elődalgott vóna! De az is kell a fejinek! Ha én eccer azt mondom a gyermeknek, hogy üjj le s dógózz! — onnét nincs felállás, uram! Itt olyan a nevelés!

— Maga is hazudik! — tört ki az ellenőrből.

Felfortyant:

— Tyű, az ántiistenit ennek a világnak! — vakarta meg elkese-redetten a fejét. — Szóljon má, tiszteletes ur! Hát hazudtam én életemben egy szót is valakinek? Hát olyan ember vagyok én? Akár a törvény előtt is kiállok a becsületemért! Nézze meg a törökbuzát! Hát fejthet valakit ennyit, ha elmegy kóricálni?

Ákos tiszteletes talpa alatt forró volt a talaj. Egész testét kinos hő-ség öntötte el, amikor az ellenőr tovább nyakaskodott:

— Akkor miért sáros a lába a gyermeknek?

— Tán zárjam bé a maga kedviért, hogy még az udvarra se léphes-

sen ki? Nem kell annak a maga pénze. Adok én neki pénzt, ha kell. Akár a tiszteletes ur is ad tiz lejt, ha má megszorul az ember! Igaz-e, tiszteletes ur?

— Persze, persze, — felelte gépiesen s nagyon megbánta, hogy idejöttek. Ő a hibás, ő hurcolta ide a vendéget. Mi lesz ma este a tehénnel, ha ez az ember bosszút forral és nem jön ellátni az állatot? Ki fogja eladni a vásárban? Ma reggel járt az eszében, hogy a barmot Petivel el kéne küldeni a kereszturi vásárba, olyan messze talán nem jutott el a hire. Megragadta az ellenőr karját:

— Menjünk! — majd a gazdát vigasztalta: — Nem szabad azért olyan nagyon haragudni, Sándor! Tévedett az ellenőr ur. Sok egyforma gyermek van a faluban egy idegen szemében!

Szótlanul tettek néhány lépést a szövetkezet felé, cubbogtattak a sárban. Itt-ott, végig az ucca házsorai előtt, egy-egy ember állott a kapuban, vagy asszony, köténye alá rejtett kézzel; néma, unalmas, gyötrő volt ez a sáros világ. Az ellenőr az ajkát rágta, majd azt mondta:

— Biztosan tudom, hogy ez a gyermek volt!

A pap a mondatot eleresztette a füle mellett.

*

— Még szerencse, hogy a pap közbelépett, — mondta Peti Sándor a fiának, amint helyet foglalt a küszöbön. — Mert már szinte megtörlöttem! Hol van anyád? Jó, hogy legalább nincsen itthon, a fejrényp el szokta rontani az effélét. Hozzad csak ki azt a cigarettát, hadd gyujtsak réa. Az ember két nap óta nem dohányzik, osztán még ő jó a nyakamra azért a koszos tiz lejért! Hát pénz az egy urnak? Ugy keresik a pénzt, mint a cigány a tetűt s még idejő veszekedni! Miért tette bé a lábát ebbe a faluba? Mit uraskodik itt nekem? Mit szökdösik, mikor a pap is megmondta má neki, hogy én nem vagyok olyan ember, aki valakijéhez hézzanyul?

Dani kihozta a cigarettát, a csomag még fel sem volt bontva. Lassu, nyugodt mozdulatokkal tépte fel a papirosát s mikor rágyujtott Peti, mintha álmodt látna. Szeme egész kicsire összeszűkült s révedezve, mindenről megfeledkezve nézte a kék füstön át a világot. Nyelte, jól esett.

— Hát a törökbuza hogy jutott eszébe keednek? Hátha megnézték vóna? — kérdezte a fia.

Bölcsen belekanyaritott a levegőbe:

— A nem. Üsmerem én őket. Nem olyan a, hogy megnézzé. Osztán egy ilyen idegen jött-mentet bé sem engedne az ember a házába. Tolvaj is lehet az ilyen, nem lehet tudni.

A gyermek is úgy nézett szét a világban, mintha minden, amit befog a tekintet, az ő vagyona volna. Nagy biztonságérzés áradt szét benne itt az apja mellett. Elmerengett a füstkarikákon, melyek gyűrűztek a levegőben. Nem látott még embert, aki így tudna füstölni, mint az ő apja. A történetek még mindig izgatták elméjét s megkérdezte:

— Hát azt mért túrte, hogy keedet hazugnak mongya?

Peti felütötte fejét az álmodozásból:

— Ki mondta azt, te?

— Az az idegen ur.

— Mikor?

— A végin.

— Nem hallottam, — rázta tagadólag a fejét.

— Hogyne hallotta vóna? Én is jól hallottam!

— Ugy láccik, nem merete hangosan mondani, mert én nem hallottam.

— De mondta! Bizonyisten mondta!

A férfi elkomorodott, megcsóválta fejét: szégyenben hagyták a fia előtt!

— Majd megkérdezem én tőle! Nem hagyom annyiba, ha mondta!

Többet egy szót sem váltottak. A gazda a cigarettavéget elhajította s az sercegve mult ki a sárban. Később felállt, letürte ingét, megmosta kezét és elment hazulról.

3.

A vacsora már elszáradt a kályhán s a tiszteletes asszonyban hangtalanul háborogva lázadozott a gazdasszonyi büszkeség. Így szokott rendszerint történni, ha férfi-vendég jön a házhoz: estefelé elmennek „szelőlőzni“ egy kicsit, betérnek a szövetkezetbe, végigkóstolják a raktáron lévő pálinkaféléket, vitatják a hangyakeserű minőségét, a pap pedig ezáltal hizlalja dicsőségét, mint az intézmény vezetője. Minden ilyen alkalom után egy hétig, büszke sértődöttséggel egy szót sem szól férjéhez az asszony. De ezzel a módszerrel öt év alatt sem sikerült javítani a férfiak ez utálatos szokásán.

Ezen az estén azonban nem a szokás vérforraló receptje szerint történtek a dolgok: a papné visszafojtott, szótlan, önmagában sístergő mérget a következő percben szívetthasító rémület váltotta fel. Az ajtó előtti veranda lépcsőjén egyenlőtlen, botorkáló léptekeket hallott s az volt az első gondolata, hogy nem rughatott be az ellenőr, ez lehetetlenség, hiszen az egy talpig korrekt, pedáns városi uri ember! Kinyílt az ajtó s tépett ruhájú, sártól csatakos, véres arcú, borzas, ázott haju férfi tántorgott be. A szájalomra gyötört alak uralkodni próbált nyomorusága feletti érzésein, mosolyogni akart, de arca torz fintorba rándult:

— Azonnal utazom!... — dadogta. — A parasztok...

A tiszteletes asszony arca fehérre dermedt, kezét összezsápta s felsikoltott. Nem értett semmit az ijesztő helyzetből. Hol van az ura?

A vendég természetesen nem utazhatott el azonnal, mert a legközelebbi vonat csak reggel indult. A cseléd vetköztette le, vizet hozott és legmosta testéről a sárt, különben a hasán és mellén hatalmas kék foltok díszeltek, csakhamar hányinger kezdte gyötörni és véres volt a gyomrából kiadott anyag. A papné betartotta a vidéki erkölcsi parancsolatokat s csak akkor jött be, még mindig egész testében remegve, amikor a férfi már az ágyban feküdt s meg is nyugodott kissé. A kérdezősködések és sajnálkozások végnélküli áradatában lassanként kibontakozott a történet, melynek áldozata összetört arccal, foltos testtel, magával tehetetlenül feküdt a selyem paplan alatt, amit most elfelejtett félteni a házi-asszony.

Ugy volt, hogy a szövetkezetből a pappal együtt indult haza az ellenőr, de a bolt előtt néhány emberrel, köztük a megyebíróval, meg kellett állania a tiszteletesnek, elintézendő valamit. A városi ur egyedül sétálgatott tovább, mindegyre meg-megállva, visszanézve, várta a papot. A Petiek telkén felül az uton vagy hárman-négyen előugrottak a kerítés mögül, valaki egy kampósbottal kirántotta alóla a lábát s ő elesett, még mielőtt védekezhetett volna. Ekkor hirtelen hanyatfordították s párszor

végigtapostak rajta. Amikor magához tért, forróságot és tompa fájásokat érzett a testében, mintha csontjait törték volna össze. Nagynehezen feltápáskodott, derengeni kezdett elméjében a sötét falusi világ, rácszmélt holllétére s a kerítés deszkáiba kapaszkodva elvándzorgott a vendéglátó házig. Motyogott valamit a délutáni tiz lejről is, de az eseményeknek ez az epizódja már olyan bonyolult és kuszált volt az előadásában, hogy az asszony nem értette meg.

Szaladnia kellett a szolgálonak a tiszteletes urért, Ákos Jenőné sem maradhatott a szobában egy vadidegen férfivel, visszavonult a konyhába és türelmetlenül várta férje érkezését. A kis gyermeket már régebb lefekette. A vacsora, persze, úgy összeaszalódott, mintha egy csepp zsír sem volna a papék házánál. De kinek kell most, ilyen lélekfordító izgalmak közepette, étel?

A tiszteletes urba csaknem beleütközött a leány a sűrű sötétben, a kapu előtt. Lélekszakadva, szavaiban meg-megakadva adta elő a történeteket. Talán nem is értette volna meg más, de Ákos Jenő tudta, már az első mondatoknál megértette, miről van szó. Visszafordult nyomban, az ő belsejében is dult a háborúság, dühös volt a szegénytől, amit vendége előtt kellett észrevennie. Bekopogott Petiékhez.

A gyermek, aki a bajt előidézte, már az ágyon heverészett. Az asszony, — csontos, fekete arcu, égő kis bogárszemű, lapos faru és rettenetesen hegyes nyelvű teremtés, — a kinlódva világító petróleumiámpa alatt fehérneműket varrógatott, a férfi pedig a hideg cserepes mellett ült olyan üres, kifejezéstelen arccal, melyről még a gondolkodás folyamatos munkáját sem lehetett feltételezni. A pap betoppanása látszólag kirántotta közönyéből:

— Tán valami baja esett a tehénnek? — mutatta az ijedtséget.

Csudálatos, ez a hang lefékezte a lelkesz indulatát, mely olyan kegyetlen erővel tombolt benne még az imént is. Már uralkodott magán:

— Mit csináltak maguk az ellenőr urral? Tudják-e, hogy mi lesz ennek a következménye?

A család tagjai összenéztek. Peti fejmozdulataival is sajnálkozni igyekezett:

— Hát azt a fájin embert ugyanbiza mi lölhette? Látod-e, Mari, — fordult a feleségéhez, — mikor te hazajöttél s mondtad vót, hogy egy urféle részegen heverészik a sárban... Dehát mi történt veled, drága tiszteletes ur? Hogy sajnálom én azt az embert! Mondom a fijamnak a délután: na, látod, ha csak ilyen jóságos, derék urú nép hordaná a nadrágot a világon, egybe könnyebben menne a szegény ember élete is. Igen-igen kedves személynék mutatkozott, mikor ittjárt vót.

Most férj és feleség szeme ismét összevillant s az asszony élesen, mintegy adott jelre, belevágott:

— Hát az mért járt nálunk? Jövök haza az imént s mondom az uramnak, hogy ott fetreng egy részeg ur a sárban, vajjon ki lehet? Keednek is az a rendes, jóra való ember, aki földre issza magát, ugyi? — tüzelt kicsit az urára. — Az az igazi, mert az olyan, mint keed!

— Csened! — szólott rá erélyesen Peti, majd ismét a paphoz beszélt: — Osztán mi vót? Hogy vót?... Ejnye, de sajnálom!... Már azt hittem, amikor látom bélépni a tiszteletes urat, hogy a tehénnel van valami. Este felé, amikor megittattam s takarmányt dobtam neki, még semmi baja nem

vót. A pajtát is úgy kitakarítottam, — ugyi, Dani? — hogy akár a püspök is elhálhatna benne! Mondom én, tiszteletes ur, hogy eladom azt a tehenet, ha tyukásra vásárl is a talpam! Isten ingem haza ne segítse a vásárból, ha én túl nem teszek rajta!

Ákos Jenő szeme előtt elsötétült, majd megvilágosodott a szoba, lelkében az iménti felajzott harag helyet a dolgokkal szembeni közönyösség lett urrá. Megnyugodott. A tehén! Ez a széttörhetetlen kapocs, mely összebilincseli, érdekközösségbe kovácsolja őt ezzel az emberrel.

— Azért nem ártana megnézni azt a tehenet, Sándor! — felelte. — Nehogy valami baja történjen. Nagyon nyugtalanul viselkedik mostanában éjszakánként.

*

A papné izgalma tetőfokra hágott, mire az ura hazaérkezett. A férfi be sem mehetett a szobába, megnézni alaposan helybenhagyott vendégét, az asszony már a konyhában megrohanta:

— Hogy ilyesmi megtörténhetett nálunk! Tudod, hogy ennek a községnek te vagy a lelkipásztora! Mindenért te vagy a felelős! S még hozzá éppen a mi vendégünkkel kellett ennek megessnie! Azt hiszed, jól tesz ez papi hirnevednek az egyházkerületnél? Meg kell torolni, elégtételt kell venni Petiéken!

Értelmetlenül nézett feleségére:

— Mi köze ehhez Petiéeknek?

— Ő csinálta! Az ellenőr is felismerte a támadók között! És te is igen jól tudod az egész históriát, ezt nem lehet letagadni, Petinek felelnie kell! — viharzott az asszony. — Mit vétett neki ez a szegény ember, hogy éjnek idején, mint a rablók, reárontsanak és leüssék, mint egy kutyát?! Ez egy talpig uriember, nem szabad annyiba hagynod! Ezt a szegényt! Nem merek a szeme elé kerülni...

A pap homloka ráncokba szaladt, arca elborult, fenyegető lett. Hogyan is mondta az ellenőr a délután? Ha én is egy ilyen figyelmes kis feleséget kaphatnék?

— Te talán szerelmes lettél ebbe az emberbe, mi? — szűrt kegyetlenül a tekintete. — Miféle hóbort ez? És én a te kalandjaidért veszítsem el a tehéngondozómat? Az ellenőrnek mielőbb el kell utaznia a faluból! Nem tűröm, hogy az én felesé... hogy holmi idegenek feldulják a hiveim nyugalma! El van intézve és kész!

Mégegyszer végigmérte az asszonyt, megvetőleg, megalázó pillantással, aztán bement a szobába.

A papné az asztal mellé roskadt és zokogás rázta a mellét. Nem, nem érti az urát, hogy az a rosszat, az Isten ellen valót, a bűnt pártolja. És mivel vádolja őt? Méghogy szerelmes abba a férfiba?! Egyre erősebben zokogott.

AZ ANGOL VILÁGBIRODALOM NÉPESEDÉSI GONDJA. Az angol világbirodalmat kicsiny fehér kisebbség tartja össze és védelmezi. 72 és fél millió európai fajtájú lakosságával szemben színes alattvalói száma kb. 420 millió. Ez a fehér kisebbség ma már alig szaporodik s 25-30 év múlva minden valószínűség szerint elkezd apadni, miközben színes, nem-európai fajtájú lakossága évről-évre nagy mértékben duzzad.

FELVIDÉKI SZELLEM, FELVIDÉKI IRODALOM

Irta: BERKÓ SÁNDOR

Nemcsak most, a közelmúlt távlatából, de az anyaállamhoz való visszatérésünk előtt is meglehetősen közismert volt Magyarországon a csehszlovákiai magyar kisebbség sorshelyzete, éppen ezért furcsának tűnik sokak szemében, hogy az a manapság kihangsúlyozott „felvidéki szellem“ oly idegenül hangzik az ország széles rétegeiben. Mi oka lehet annak, hogy husz éves kisebbségi életünk szellemi kincseiről, íróink, kulturálisaink erőfeszítéseiről jóformán semmit sem tudnak az anyaállam polgárai s amit mi „szlovenszkói magyar irodalom“ címen összefoglaltunk, alig jutott el néhány hazai „szaktárs“ íróasztaláig? A felelet igen egyszerű, bár az okok halmaza megnehezíti a gyors hozzáférkőzést. Egyesek szerint a felvidéki magyar irodalom nem is juthatott el az anyaállam közönségéhez, mert egyszerűen felvidéki magyar irodalom — nincs, vagy legalább is oly alacsony és mit se mondó színvonalon mozog, hogy nélkülözése sohse jelenthetett különösebb veszteséget. Mások elzárkózásról beszélnek, sőt akadnak, akik az uralkodó cseh nemzeti bürokráciát teszik mind ezért felelőssé. A kérdés magva máshol keresendő.

A csehszlovákiai magyar kisebbség, ellentétben az Erdélyben élő magyarsággal, sohasem rendelkezett akkora erővel, hogy osztály- és pártideológián túl megbonthatatlan, egységesen felsorakozó néptömböt alkotott volna, előtérbe állítva azokat a problémákat, amelyeket sajátos kisebbségi helyzete összmagyar szempontból kíván meg, tehát — elsősorban — a nemzetiségi jogokért való egyöntetű küzdelmet. Hogy miért volt ez így, éppen Csehszlovákiában, ahol aránylag szabadabban lehetett mindezeket érinteni, most ne kutassuk. Tény az, hogy a belső, önmagunkat bomlasztó és elkülönítő folyamat, amely természetes társadalmi és szellemi differenciák eredője volt, két egymástól mereven elzárkózó csoportot termelt ki magából. Az egyik az anyaállam hivatalos álláspontját képviselte, a másik a feltörekvő osztályok kívánalmait szólaltatja meg. A kettő csikorgó erővel morzsolta szét a középen állókat. Természetes, hogy ez utóbb említett, mind az anyaállammal, mind a Csehszlovák államhatalommal ellenkező ideológiájú tábor két részről is erős nyomás alatt állt. Így történhetett meg, hogy a Budapesten rendezett magyar könyvnapon a felvidéki magyar írókat kimondottan és szigorúan a magyarországi viszonyok néhány kisebbségi kegyeltje képviselte, egy színvonal nélküli, szinte gyermekien naiv folyóiratocska piacrarakásával. Az az írócsoport pedig, amely a csehszlovákiai magyar munkásság, parasztság és művelt polgárság szépszámu rétegeinek kifejezője volt, a felvidéki magyar irodalom eliteje az anyaállambeli néppel nem volt képes fenntartani még irodalmi összeköttetést sem.

Szlovenszkói, illetve felvidéki irodalomról a békekötések után beszélünk. A Felvidék Csehszlovákiához való csatlakozásával szellemi tekintetben is új áramlatok sodrába és ütközőpontjába kerülünk, melyeknek lelkét formáló erejében, regionális mivoltában kereste elvesztett talaját egy új, kisebbségi magyarság. A változás első óráiban szinte hitetlenül csóváltuk fejünket: hát így is történhet? Vérkeringésünkben, mozdulataink-

ban és fintorainkban még teljes forróságával lüktetett az élet heve, melyet az évszázados sors, az egységes nemzet- és államkeret szivdobogása táplált. Nehéz és küzdelmes éveknek kellett elmulniok felettünk, míg fel tudtuk fedezni, hogy a lendület, a láz, a hév, mindaz, amit a közös szív adott, nem enyészett el, itt rángatózik didergő testünkben.

Először csak a talajt vizsgáltuk, szorongó szívvel vigyáztuk lép-teinket, fürkésztünk, kutattunk, de nem sokáig tartott ez így. A világ, meglegedvén a vérontást, látszólag megállapodott s a szlovenszkói magyar felismervén az új helyzetet, szintén arra törekedett, hogy lassu tempóval belekapcsolódhassék abba az életfolyamatba, amelyből kivonni magát amugy is lehetetlen. Elképzelhető, mily önmarcangoló belső vajudások közepette született meg az első öntudatos, erőteljesebb lendület. Forradalmi erejű tett volt akkor még minden nekibuzdulás. Így jelenik meg Szlovenszkó földjén egy új embertípus: az „ujarcú magyar“, aki meglátván helyzetét, már tuljutott az öregek sopánkodásán és biztos szemekkel méri fel lehetőségeit. Nem csoda, hogy az első fontosabb felismerés éppen abból a momentumból adódott, ami megteremtette az új keretformát: a háborúból. Túl a nemzeti önérzeten egy általánosan emberi érzés döbbsent a szivekbe, a háború borzalmainak el nem homályosuló lidérce, a pusztulástól való félelem és a szlovenszkói költő, a fiatal *Mécs László* sem irhatott le más szavakat, mint, hogy:

*...Átkozott, ki most sem áll testvércsókos hajnal-táncba,
átkozott, ki székelnyt gyilkol Szent-Istvánkor, zsidót gunyol szombaton,
kongatom piros harangom, ifjú szívem kongatom...*

(Hogy ennek a lelkesítő, evangéliumi tisztasággal megírt versnek a költője ma már talán épp az ellenkezőjét veti papírra, az bizony nem csupán felvidéki jellegzetesség.)

A politikai és társadalmi külhatások folyományaként természetszerűleg alakult ki a felvidéki magyarság fizikai és lelki magatartása, ösztönös nemzeti habitusa és kevéssel később osztálytagozódásának öntudatosítása. Mindezeknek pedig mi más lehetett a gyűjtő és egyben szórólencséje, mint a betű, a szó, az irodalom?

Mécs László úgy tört át az új talajon, mint a gyermek templomi tisztasága a fertőn, a harcoss humanizmus jegyében, ám ne csodálkozzunk azon, hogy a felvidéki magyar kisebbség nagy tömegeit a legkevésbé elégitette ki ez a hang. A háborúban elcsigázottaknak utmutatásra, nyílt programadásra volt szükségük, hogy eligazodhassanak az új állam és az új világ összekuszált utain. Az Ady-Szabó-Móricz nemzedék csapásain így ugrik az élre merész lendülettel a legszlovenszkóibb magyar költő: Győry Dezső. Egy új nemzedék dalosa, közösségi költő, akinek szavaiban szinte eszelős páthosszal csap elő az ujarcú magyarok útkereső lelkesedése. Ez a Győry Dezső volt az, aki nevezetes önvallomásában így irt: „Hiszek a kisebbségi génuszban. Találkoztam vele. Azt mondta: ezt a népet szét darabolták, de a részek új életet kezdtek. Új mentalitásuk gazdagító erő... Szeressétek az elnyomottakat, ti legyetek a legszélesebb emberi szolidaritás, leglehetőbb szabadság, legbátrabb becsület.“

De ez még csak a kezdet volt. Mintegy varázsszóra bukkant fel a mélyből egy kétségbeesett korosztály tenniakarásba sűrűsödő heve s Balogh Edgarral az élén megindul utján a szlovenszkói magyar fiatalság, a

jólismert Sáriós-mozgalom, amely a szlovenszkói magyar irodalomnak nem egy tipikusan-kisebbségi író adott.

Költők és regényírók, esszéisták és publicisták emelkedtek soraikból. Munkájuk tervszerű és valóban ideális célokért küzd: a szlovenszkói magyar paraszt és munkástömegek sorsának biztosításáért. Ez pedig már felsőbbrendű társadalmi küldetést jelentett. Hogyan is írta Győry Dezső?

*...Ur, paraszt, szegény és gazdag: egyek,
 hogy egy rögből és lélekből születtek.
 Egyek gesztusban, vágyakban, álmokban:
 magyarok. Ámen. Megmásíthatatlan.*

Eleinte mindez kulturpolitikai síkon mozgott, nem egyszer a művészi követelmények hátrányára. De lényegtelen ez. A tömegeknek nyílt program, sőt kenyér kellett és csak azután művészi tökéletesség. Nevelni, gazdasági és kulturális helyzetét megalapozni, emberi öntudatára ébresztetni, cselekvésre ösztönözni: — ez volt a cél.

Szlovenszkó magyar irodalma aránylag rövid idő alatt jutott el ideai állapotához. Nem időbeli fejlődést értek ezalatt, hanem hogy alig néhány esztendő folyamán átélte mindazt, amelyek, ha gondosan visszatekintünk, valóban tradíciót és megalapozást jelentenek a felvidéki magyarság husz esztendőös múltjában.

Mit is jelentett felvidéki magyar írónak lenni? Semmiesetre sem azt, amit a széles nagyközönség előtt erdélyi kollégáink képviselnek: regionális érdekességet, fűtött levegőjű exotikumot, a mi esetünkben tehát fenyesek susogását, szlovák atyafiakat, és a Tátra tengerszemeinek dicsőítését. Mindjárt az a tény, hogy a kisebbségi író bizonyos foku alacsonyabbrendűséget sejtet — és valóban így is van, legalább is a mi esetünkben tragikusan így volt. Kisebbségiek, tehát az uralkodó nemzet sovinszta vezetőinek itéleteképpen: idegenek, amolyan „magyarok“ voltunk abban az államban, amely husz esztendőn át sohasem tudott bennünket százzsalékosan „államalkotó“ néppé tenni, sem fizikailag, sem érzelmileg.

Az anyaállam uralkodó rétegeinek felvidéki magyarjait éppugy, mint a haladó, demokratikus eszméket valló felvidékieket egyforma erővel szorították háttérbe a sovinszta államvezetők, azzal a különbséggel, hogy ez az említett demokratikus réteg még egy másik és az előbbinél nem kevésbé számottevő erővel is szemben találta magát: a saját fajtájabeli reakcióval. Eltekintve attól a becsehelt csoporttól, amely egyetlen támaszát, magától érthetően, az uralkodó nemzetben lelta meg.

Nagyjából ilyen ellentéken épült fel a felvidéki magyarság, mint nemzeti-kisebbség, tehát az irodalom is hasonló szempontok szerint igazódott.

Az első fontosabb irodalmi csoportosítást Szlovenszkón egy meglehetősen rövidéletű folyóirat, a *Magyar Írás* vállalta, megindulásának első éveiben szép sikerrel. Darkó István, a kiváló regény- és novellairó állt a lap élére, aki tiszta szándékkal és mindennemű politikai háttértől mentesen válogatta meg munkatársait. Két szempont dominált, hogy szlovenszkói és hogy író; minden más mellékes volt. Ez volt Szlovenszkón az első erőteljesebb áthidalási kísérlet a politikailag csoportokra, klikkekre

hasadt felvidéki magyarság szellemi életében és egyben az utolsó is, tekintve attól a néhány ezután következő próbálkozástól, amelyeket már a születés első óráiban elért a pusztulás.

A politika zavarosban halászó maradi vezérei hamar gondoskodtak arról, hogy a Magyar Írás szépen induló szervező munkáját csirájában elfojthassák. A demokratikus elemeket elkülönítették a laptól és Darkó, aki oly becsületes hittel irányította folyóiratát, önkéntesen megvált tőle. Nem csoda, hogy a később új köntösben megjelenő Magyar Írás csúfosan megbukott, — anyagilag is, — hogy örökre kitörölje nyomát a Felvidék szellemtörténetéből.

Egyik folyóirat a másikat váltotta fel, legtöbbször eredmény nélkül. Tiszavirág életűek voltak s hóhéruk mindig ugyanaz a politikai párt, amely sohse túrt meg két pástort egy akolban. Szlovenszko különböző ideológiájú írói így csoportosultak azután egy-egy meginduló folyóirat köré, mignem belátták, hogy mindez fölösleges energiapocséklás. Jöttek a napilapok s nagyjából ezek szabták meg mindmáig iróink tömörüléseit, az illető lap elvi magatartása szerint.

Az ideológiai belső ellentétekből így alakult ki fokról-fokra az a szellem, amely irodalmunknak, mozgalmainknak sajátos jelleget adott.

*A mentém egyik uja himes,
érzelgős, forró, ez Kelet,
az ész szaván agyafurt, hívós
Nyugatot varrta a más felet.*

*S míg itt virrasztok, két kulturát
őrző Kiskárpát dombokon,
ezüst Dunám a mentém csattja*

s a kettőt összegombolom. (Győry Dezső: A közép-

európai ember.)

Kelet és Nyugat kapujában álltunk, két kultúra egymásba áramlásának kellős közepén. Prága, az egykori középeurópai Párizs, mohó falánksággal nyelte magába a nagyszerű nyugati eszméket, keverve a Kelet túlfűtött, ideges levegőjével. Lelkileg-testileg átérettük középeurópaiságunkat és azt az európai hivatást, amely a dunamenti kisállamok egymásra utaltságán túl, egy boldog és szabad Európáról álmodozott. Europeérek voltunk, a szó legtisztább és legtragikusabb értelmében s ezt nemcsak mi, de az egész művelt középeurópai szellemiség átérezte. Tamási Áron alapos megfontoltsággal írta annak idején: „Csehszlovákia magyarsága csak akkor fogja helyes és méltó utját megtalálni, ha nemes értelemben vett európai irodalmat próbál magyarul írni. Hagyományai és földrajzi fekvése egyaránt legalkalmasabbá teszik arra, hogy a magyarság zöme és Nyugateurópa között az európai szellem kapcsolatát szolgálja.“

Mily lesújtó, hogy ez a szép hivatás csak „hivatás“ maradt. Miképpen is teljesíthettünk volna azt a szép tervet, amelyet Tamási Áron ily kitűnően megfogalmazott? Az anyaállam nem akart tudni rólunk s — kínos iróniája a sorsnak — magunkra maradtunk magyarságunkkal, európaiságunkkal, világpolgári álmodozásainkkal s egyre lejjebb és lejjebb süllyedtünk a regionalizmus tapadó sarába. A magyar föld nem tette lehetővé, hogy felelősségteljesen átérzett demokratikus hitvallásunkat, a dunamenti testvériség ideáját az ő sorsával egybekapcsoljuk, ahhoz pedig tul-

ságosan gyöngék voltunk, hogy a mi kisebbségi csoportunkat teljes egészében fel tudjuk emelni s az európai szellem vérkeringésébe dobni. Ez a szellemi tehetetlenség is hathatósan közrejátszott abban, hogy irodalmunk belső lényegébe, mondanivalóink, írói intuícióink területeire kiűzhetetlenül befurakodott a napi politika s ezért amikor szlovenszkói magyar irodalomról beszélünk, csakis a teljes társadalompolitikai átértékelés függvényeként, mint valami lelkében és formájában determinált „szellemi működést“ említjük.

A föld, amelyen éltünk, a táj sajátos világa husz esztendő alatt edzett és sorsát bátran vállaló viselő író-generációt formált, amely, a vázolt keretek között, szívós elszántsággal kereste a jövő lehetőségeit igaz, a társadalmi és egyéb hatóerők folytán bekövetkezett fegyelmetlensége iróinknak valóban nem sok remekművet szült, bár nem egy irodalmi termékünk méltó vetélytársa az anyaországbeli produktumoknak. Nálunk, ha fel is bukkant egy-egy kimagasló íróegyéniség (Márai Sándor, Komlós Adár), egyiküket se tudtuk megtartani a „mi“ irodalmunk, a mi földünk számára, mert ez részükre csak ellaposodást, eliszaposodást jelentett volna a politikai csetepaték zűrzavarában.

Nem véletlen, hogy a szlovenszkói magyar ember gondolat- és érzellem világának első kifejezője a lira volt, a vers. A hirtelen beálló átcsatolási folyamat, a levegőben lebegés bizonytalansága, fájdalom, kétségbeesés, majd pedig az ocsudó lélek lassú nekirugaszkodása, ujjászületése csakis ebben a műfajban nyilatkozhatott meg. Mondhatnók, első lélekzetvétele volt ez a szlovenszkói magyar tömegeknek, egy olyan társadalmi és lelki folyamat, amely kisebbségi sorsunk kialakulásának első pillanatától végig kísért bennünket, magába sűrítve és kisugározva kisebbségi életünk minden rezzenését.

A legjobb példa erre Győry Dezső költészete. Az „ujarcú magyarok“ költője, szinte szerves egészét alkotván azzal a földdel, amelynek szivobogása oly hevesen lüktette ereiben a vért, finom szeizmográfként rögzítette meg a felvidéki magyarság társadalmi és szellemi fejlődésének egyes szakaszait. Világpolitikai programmal indult, akár a maturáns ifju, aki egy csavarintással akarja kifordítani sarkából a világot, de, mint legtöbb törekvésünk, ott állapodott meg, a dunamenti hivatás eszméjénél s az apró munka gyakorlati vállalásánál. A program összébb zsugorodott s az a csodás horizont, amely oly tarka és sokat sejtető színeket ragyogtatott, márcsak a megtorpant hit lemondó legyintését jelentette, mint aki azt mondja: az eszme csak lelkesít, s a kenyér sokkal előbbrevaló.

*Hittünk és verekedtünk apákkal és kapákkal,
amíg csak kicsordultak, amíg megöregedtek,*

*nem hiszünk s nem cselekszünk, már férfisorba nőtünk,
kenyért vagy kenyérkereső helyet keresünk.*

*Európa, Kína és te, volgai táj, de hányszor
hullt szó-vérünk értetek: szóljatok Szlovenszkónak,*

*adjon kis krumplicsöveget, zsendicét és gomolyát,
adjon valamit enni! Hiszen csak őt szeretjük...*

Győry a szlovenszkói talajból nőtt s oda is kanyorodott vissza, európai zárandoklás után. Érdekes, hogy ez a költő, aki formában annyira Adyra üt, lelkében mennyire Petőfi vonásait örökölte. Allítsuk őt például Forbáth Imre mellé. Meglátjuk a különbséget, nemcsak kettőjük, de két eszmeáramlat között is. Győry — s ebben hasonlítható Petőfihez — szlovenszkói méretekben gondolkodó európai. Forbáth európai méretekben gondolkodó szlovenszkói magyar. A kettő lényegileg egy, de ez a horizontbeli különbség jóval többet jelent niánsznyi eltérésnél. Győry a nép költője, Forbáth egy osztály megszólaltatója. Az egyik nép-demokrata, a másik szocialista.

Forbáth Imre versei iskolát jelentenek a modern magyar költészetben. Bizarr, ám ötletektől mentes groteszkjei a hideglelés borzongásával kerítik hatalmukba az olvasót. Ismervén „Favágók“ c. kötetét, valóban legkiválóbb költőink egyikét fedezzük fel benne, aki mindmáig megtartotta eredetiségét és frissességét. Ellentétben Mécs Lászlóval, aki legújabb „frissitményeivel“ hiába erőlködik indulásának igéretes korszakát hébe-korba egy-egy jelentéktelen kötetrel feleleveníteni.

A második nemzedék lírikusai közt különleges hely illeti meg Vozári Dezső pesszimiztikus, szinte anarchikusan destruktív költészetét, amely mégis páratlan finomsággal tudja magábaolvasztani egy cinikus és hitetlen lélek fintorgásait. Szenes Erzsébet finom, puritán egyszerűséggel megírt versei a szerelem gyötrelmeit és a halál lidércét formálják művésziévé.

Földes Sándor első versei, Morvay Gyula darabos, majdnem primitív lírája, a halkszavú Szalatnai Rezső, Szabó Béla első versei a felvidéki líra gazdagsága mellett tanuskodnak. A „harmadik“ nemzedék fiataljait (Sáfári László, Berkó Sándor) már nem a „szlovenszkói sors“ ösztönzi fejlődésükben.

A regény mindig gyöngéje volt a szlovenszkói magyar irodalomnak. Néhány különösebben tehetséges regény és novellairónk kivételével alig említhetnénk nevelket, naiv dilettantizmussal, felelőtlen írói ambíciókkal találkozoznánk csupán.

A líra és a széppróza nem egyszer jelentkezett nálunk. Az utóbbi, mintha kivárta volna azt az alkalmas időpontot, amely a politikai, társadalmi és egyéb események hullámveréseinek robaja alól pillanatnyilag nyugodtabb, csöndesebb érába vezette — és talán éppen ebben rejlik az a mérsékelt és sokszor mesterségesen illuzórikus légkör, amely regényíróink könyveiből áramlik. A vers mintegy gyújtópontja volt a fullasztó ködben botorkáló szlovenszkói magyar tömegek erőfeszítéseinek, természetesen mély jelentőséget kapott. A tömeg lelkét betöltő szenvedélyes hév, az első öntudatra ébredés mámoros élménye, amely lehetővé tette egy Győry Dezső költői kibontakozását, nem volt képes életre hívni szépprózai munkákat.

Különös értéket jelent felvidéki viszonylatban Darkó István. Mondhatnók, ugyanazt, amit Győry Dezső a lírában. Regényei nem szakadnak olyan mélyről, mint Győry versei, de — és ez lényeges — már sajátosan szlovenszkói problémák fűtik s ha némelyik regényében vagy novellájában inkább csak a személyek fintorai és a couleur locale nyújt szlovenszkói jelleget, munkáiban itt-ott megízleljük a tájélmény realizált és mélyről szakadó sajátosságait is. Különösen „Deszkaváros“ c. regé-

nyére gondolok, amelyben szép és igaz meglátással próbálja megközelíteni a kisebbségi sors problémáját.

Szenes Piroska neve már a hazai olvasóközönség előtt sem ismeretlen. Budapesti könyvkiadóknál és az anyaállambeli folyóiratokban sűrűn jelentek meg írásai. Első jelentősebb regénye (Csillag a homlokán) józan szociális meglátásával és nemes művészetével igaz értéket nyújt. Kár, hogy ezt a szépen induló írónőt oly hamar elhallgattatta a politikai sorsfordulat.

Tamás Mihály novelláit élményszerű meglátás, pompás stílus, fegyelmezett szerkesztés sorozza a felvidéki széppróza színe-java közé. Kaczér Illés meleg emberséggel megírt regényei és meséi, Sándor Imre, Morvay Gyula elbeszélései, a szertelen és bizonytalan Szabó Béla novellái szintén itt említhetők. Barta Lajos nevét még a „boldogabb idők-ből“ jól ismeri az olvasó.

Amilyen mértékben háttérbe szorult nálunk a regény és novellairodalom, épp oly jelentőséget kapott a publicisztika és az esszé. Helytálló az a megállapítás, hogy Szlovenszko a publicisták földje volt; de nem elcsodálkoztató. Az a határtalan politikai káosz, irigység, düh, vita mi másba csapódhatott volna le, mint a publicisztikában? Másrészt pedig, van-e egyéb műfaj, amely kézzel foghatóbban, tárgyilagosabban tudta volna tisztázni tömegeink előtt a felvidéki kisebbségi sors és a közép-európai egyesülés mibenlétét és szükségességét, gazdasági, szociális és eszmei elgondolását, mint a publicisztika, avagy ennek tudományos művészi felső fokozata, az esszé?

Nem kell részleteznünk, immár eléggé ismert földrajzi és történelmi helyzetünk önmagából adódóan szülte meg a publicisztikát és az esszét s lendítette a szlovenszko magyar kisebbség szellemi életének az élére. Éppen az az ok rejlik megetté, ami az anyaállamban adott lendítő lökést a szociográfiai irodalomnak. És még egyet vegyünk itt figyelembe. A felvidéki író, aki megfelelő folyóiratok híján minden összekötést elveszített tömegével, nagy nekibuzdulással vetette magát az újságírásra, hogy véleményeinek, programot mutató elgondolásainak nyílt teret szorítson. Ami szintén a publicisztikát helyezte előtérbe.

Az ellentétes, illetve ellenséges ideológiai áramlatok sorra termelték ki magukból publicistáinkat (Dzurányi László, Fábry Zoltán, Földes Sándor, Ferencz László, Gyóry Dezső, no meg a Felvidék jobboldali magyarjainak kedvence: Szvatkó Pál) s nyíltan kijelenthetjük, hogy az a néhány esszéíróval egyetemben, (Dobossy, Jócsik, Krammer, Peéry, Szalatnai), akik e műfaj legkiválóbbjai voltak nálunk, a legnagyobb, legfelelősségteljesebb szerepet töltötték be a volt csehszlovákiai magyarság kulturális életében.

Ma a felvidéki irodalom természetesen más megfogalmazást kap. De vigyázzunk. Más a politika és más az irodalom. A visszacsatolás — politikai értelemben — fizikai, mechanikai valami, amelyet a jól megszervezett hivatalnok és egyéb körök máról-holnapra megvalósíthatnak. A szellem, az a manapság oly sokat hangoztatott felvidéki szellem nem a hivatalok fiókjaiban él és érvényesül. A husz éves kisebbségi sorsban nemcsak szenvedtünk és küzdöttünk, de tanultunk és egyben gyarapodtunk is: európai nevelést kaptunk, akár akartuk, akár nem. Közép-európai ma-

gatartásunk, rendithetetlen hitünk a humanizmus eljövételében több volt, mint pillanatnyi lelki élmény. És még inkább több ma, amikor az európai szellem szárnyaló gondolatát oly kiméretlen kezekkel rántják a mélybe. A felvidéki irodalom megszűnik külön zárttságában élni, de a szellem, amely husz éven át dobogtatta mindannyiunk szívét: független Magyarország, szabad és erős Európa, — továbbra is egybeforrasztja mindazokat, akik e kor szörnyűségeinek ellenére is hinni mernek a szellem formáló erejében. A „felvidéki magyar szellem“ létjogosultságát éppen az dönti el, hogy lesz-e ereje érlelő kovászként hatni az ország tisztánlátó rétegeiben. A jelek, sajnos, nem a legkedvezőbbek.

M A I M A G Y A R K Ö L T Ő K

GEREBLYÉS LÁSZLÓ: EGY PARISI NAP, 1939

*Párizs serény volt,
Még működött, mint roppant szerkezet,
Még fujtatott, még örölt s lüktetett,
Még csalt az égbolt:*

*Sugallt nyugalmat,
Mint bátorító asszonyi mosoly,
Miközben foszlott újsághir-gomoly,
És ágyutalpak*

Csattogtak messze, tompán...

HOLLÓS KORVIN LAJOS: GYERMEKKOROM

*Egy öreg verklis dalolt nékem egyszer
a vándordarvakról, kik messze mentek.
Bölcsöm mellett térdelt e régi mester,
mint verklijén a régi égi szentek.*

*Később anyókák tipegtek mögöttem,
kalapjukon strucctollak bólogattak.
— Ilyen tolluk van, — mondtam és nevettem,
— éppen ilyen a temetéslovaknak.*

*Nem mosták arcomat számár tejében.
S jól emlékszem, csak ijedtemben sírtam
egy myrtus-szagu őszi temetésen,
hogy kistestvérkém fektették a sírba.*

*Matrózblúzomon piros volt a másni.
S ha azt is elmondom, mennyire féltem,
mikor megjött hozzánk a bécsi bácsi,
azt hiszem, akkor mindent elmeséltem.*

Aztán egy éjjel elfagyott a kertünk,
ez volt gyermekkorom, — meg sem sirattam,
hogy észrevétlen, mint az illat, eltűnt
egy lábujjhegyen lépő pillanatban.

HOLLÓS KORVIN LAJOS: TÉLI ESTE

Mint ejtőernyő, száll alá a hold.
Komor festő vászna az ég és rajta
a hold villogó, furcsa, karsu folt.

Ablakpárkányon didereg a tél:
nagy, fehér madár s szembenéz velem,
kibámulok, mint rácson elítélt.

Szemközt a havas tetejű házak
trópusi-sisakos légionisták,
kik fekete embervadrá vadásznak.

Már órahosszat nézem az eget,
pipás parasztok nézik ily bizalmas,
vallató szemmel, vajjon mit rejteget.

Mögöttem vászon suhog, szó susog,
a lámpa sárga, nyugalmas körében
varrnak és sóhajtanak asszonyok.

Az óra olykor üt egyet s ilyenkor
velük sóhajtok az órára nézve:
Hajaj, bizony, milyen idők! Milyen kor!

MÁRIA BÉLA: MÉGIS!

Nehéz ma élni: zsványok
kora ez, — ó ember,
érző, egyenes, nyíltszívű
ember, mily idegen,
kitaszított, különös,
elmúlt korokból ittmaradt
muzeumi tárgy lettél!
Mégis, ó mégis ne fordulj
a falnak és ne ijesszen
a pillanatnyi sötétség!
És ha mély undorodnál
csak süket tehetetlenséged
nagyobb: vigyázz magadra!
E nagy eltévelyedésben
őrizd meg magadat
magadnak és a rejtőző
igazaknak, kik őrizői

veled együtt a kiírthatatlan
magnak, amely végül is
áttöri a csendet és elárasztja
világossággal a világot!

SZTOJKA LASZLÓ: VALLOMÁS

Meséljem el a gyermekkorunk szörnyű
keserveit, dermesztő hidegét?
Kenyér-jegyért állongni nem volt könnyű
a sor végén. A hideg és sötét,
szobában este úgy hulltunk az ágyba
agyonfázva, ásitva, éhesen,
mint aggastyánok. Nem néztünk anyánkra,
ki egyre sirt, szaladt és éjjelen
át sikoltva hívta messze-ment apánkat,
— meghalt, még él és milyen harcmezőn?
Fáradt mosoly vonta be gyerek szánkat —
hajnalban keltünk félve, reszketően.
A zsír-jegyvet kora-hajnalban adták,
később a liszt-utalványt... A kenyér
vizes volt s zöld. Fa védte cipőnk talpát.
Tejet nem láttunk. Hig és hideg vér
szaladgált testünk útjain — játékra
sohsem volt időnk, de ki is akart?
Pár évesen a nagy komédiában,
bölcsek lettünk s hiült fejjel bogoztuk:
ki hozta ránk s miért e szörnyű bajt?
Meséljem el a kamaszkor nehéz
terheit a sors szűkített útján,
amikor a gyermekifjút boldog vész
fogja el s mereng süldő leánya csókján?
Nekünk csak gond volt az év, a tél, a nyár —
Lábunk fáradt; ligetekbe nem lépett —
És az ifjuság, a zúgó, drága nyár?
Az is nehéz volt s fekete és tépett.
De túrtük hősen, ifjan és keményen —
a jobb sorsért! S a zöldelő remény
tartotta csupán zsenge, hulló testünk:
kapaszkodj szépbe, jóba, drága pajtás!
s ha elzuhantunk, hát gyorsan felkeltünk,
Szinte megszoktuk, hogy nehéz és hajszás
a sorsunk, amíg egy beteg, ködös nap
az orvosok hirtelen ágyba tettek —
majdnem jött a nagy szünet, a végső...
De kihevertük. És minden ment tovább.
...Meséljem el az első szerelem vad
titkait? Szőke volt, fázós buba
s e kettős, mély és szegény szerelemnek
kin volt, rém és korbács az éjszaka.

Úgy ültünk a sétatér árva padján
 összefogózva, elkeseredetten,
 nehogy a vad szél elsodorjon, ajkán
 félelem... Ültünk remegve ketten!
 ...Meséljem el a kinyílt éjszakákat
 mikor láncunkat zörgettük s hasadt
 szívvel csitítottuk a hívó-vágyat,
 mely mélyből zugott: ez mért nem szabad?
 Nyeltünk, lenyeltük a kint és a fájás
 vizeit, alázatos mosollyal
 elfordultunk a hivalgó és lármás
 terektől s tiszta lélekkel és szóval
 köpültük magunkban a szebbet, a jobbat...
 S ma állunk: sebesülten, de ércek
 erejével lépjük a tiszta utat
 s mozdulataink súlyosak s kemények.
 Tudjuk: állni kell végig a vad árban
 annak, ki megjött s annak, aki elmegy —
 s minek panaszkodni e rideg világban!
 Állj s ha indulsz — tűnj némán, mint a felleg!

A NEMZETI ESZME A VILÁGHÁBORU UTÁN

Irta: SZABÓ IMRE

A nemzetiségi kérdés, mint a nemzetiségileg összetartozó népcsoportok mozgalma, lényegében más Közép-Keleteurópában, mint a Nyugaton. A nyugati államokban a nemzeti eszme azt jelentette, hogy e jelszó hatása következtében a XVIII. és XIX. század során nagyobb államegységek alakultak ki, többé-kevésbé egységes nemzettel, jelentéktelen és szerepet nem játszó kisebbségekkel; az állam határa általában összeesett a néprajzi és történelmi határokkal. Nyugaton a nemzeti elv államnemzetek kialakulását tette lehetővé és a nemzetiség — *nationalité* — az államhoz tartozást, állampolgárságot jelentett. Ha voltak is elhanyagolható mennyiségű nemzeti kisebbségek, azok még a folyamat kezdetén felszivódtak. A nemzeti államok kialakulásával a kérdés a Nyugat számára voltaképpen megszűnt. A nemzetnek és nemzetiségnek újabb hangoztatása és előtérbe jutása ott visszhangot alig keltett és az angolok például manapság a nemzetiségi megmozdulásokat sajátos közép-keleteurópai tünetnek tartják. Jellemző, hogy *Bertrand Russel*, visszatekintve a múlt század nacionalizmusára, e jelenség tartalmát egy sereg borju vagy marhacsorda összetartozásával tudja csak összehasonlítani. A mai közép-keleteurópai nemzetiségi kérdés, mely életünket és sorsunkat annyira befolyásolja, nyugaton így nem jelent feszítőerőt s ha a nemzeti-nemzetiségi kérdés földrajzi határát keressük, úgy látjuk, hogy nyugati határa a Rajnánál van, kibontakozását ott kezdi és kelet felé növekvő irányt mutat.

Kelet és Nyugat között ilyen szempontból már a világháború előtt is lényeges volt a különbség. Más volt mindenekelőtt a külső keret is: az

egységes nemzeti államokkal szemben Keleten rendezetlenek voltak a viszonyok, teljes nemzetiségi csoportok éltek idegen államok keretei között s voltak kénytelenek harcolni jogaikért. Ez azonban nem érte el mai fokát s nem volt azonos jellegű a maival. A háború előtti kisebbségek öntudata csekély volt, csak a középosztály vékony rétege vezette a megmozdulásokat, akkor is inkább, mint politikai harcot, semmint komoly nemzetiségi küzdelmet, amely mögött széles tömegek állanak. A világháború belső és külső változást hozott e kérdésben. Megváltozott a nemzetiségek elhelyezkedése és csökkent azok abszolút száma. Míg addig teljes nemzetek éltek idegen keretben, most ezek nagyrésze elnyerte vagy kivivta az állami függetlenséget, helyettük azonban más nemzetdarabok szakadtak le és kerültek idegen, számukra eddig szokatlan környezetbe és politikai rendszerbe. Külsőleg tehát az a helyzet állott elő, hogy a nemzetiségi kérdés, mint olyan, meg nem szűnt, csak a nemzetiségek száma apadt le 45 millióról 20 millióra és új kisebbségek jöttek a régiéik helyére.

De a háború után e külső módosulásoknak megfelelően a belső jelleg is megváltozott. Eltekintve egyelőre a nemzetiségi megmozdulások jellegétől, e változás főként abban mutatkozik, hogy a nemzeti tudat elmélyült az emberekben, egyre nagyobb tömegeket kerít hatalmába s míg előbb inkább csak a politika jelszava volt, most belső meggyőződéssé vált; mint társadalmi tünet, az objektív megjelenése helyett szubjektív, lelki tartalom-mivolta került előtérbe. E változást mindeddig nem értékelték kellően a nemzetiségi kérdésről alkotott felfogásban. A háború előtt a kérdést úgy választották ketté, hogy klasszikus tudományos meghatározással nemzetnek nevezték az állami hatalmat gyakorló nemzetiséget, — nemzetiségnek pedig az állami kereten belül kisebbségben élő népcsoportot. Az ilyen államjogi megfogalmazásból csak az következhetett, hogy nemzeti problémát nemzetre és nemzetiségre egyaránt kiterjedően nem ismertek. A nemzetiségi kérdés csak a nemzeti kisebbségek kérdését jelentette és alatta azt a megmozdulást, politikai szervezkedést értették, melyet e kisebbségek életükben kimutattak; ahol a megmozdulások az érettségnek ezen objektív megjelenési fokát el nem érték, ott ilyen kérdésről szó nem lehetett. A háború utáni helyzet viszont lassan azt a felfogást hozta előtérbe, hogy a nemzet és nemzetiség államjogi elkülönöztetése felesleges és rossz, mert a kérdést csak külsőségekben mutatja, holott az érzés- és gondolatbeli tartalom nemzetnél és nemzetiségnél azonos. Ennek a közös nevezőnek pontos körülhatárolása és megállapítása lenne a mai hasonló elméleteknek főfeladata, — szemben a misztikus nemzeti hitvallásokkal, — e tartalomnak, tehát azon érzésnek, mely ilyen vonatkozásban eltölti az embereket és közösségbe hozza őket. Amidőn azt mondjuk, hogy a világháború utáni nemzetiségi kérdésnek (értve ezalatt a nemzet és nemzetiség kérdését egyaránt) megváltozott a jellege, ez annyit jelent, hogy a kérdés súlypontja az objektív, külső társadalmi megjelenésből inkább belsővé vált, vagyis mai fellépésében a lényeg a nemzeti meggyőződés, nem pedig, mint a háború előtt, a csoportok pusztán külső elhelyezkedése és mozgása; de jelenti azt is, hogy Közép-Kelet Európában a nemzet és nemzetiség egyformán kimutatják a nemzeti tudat képzetét, tehát közös nevezőre hozhatók és együtt tárgyalhatók. A nemzetiségi kérdésről eddig alkotott tudományos kép külsőleges volta mellett természetesen a nemzetnek, mint ilyennek meghatározása is inkább objektív ismérvek sze-

rint történt és a nyelv, a közös történelmi múlt volt a megkülönböztető jel. A kérdés társadalomdinamikai értékelésénél pedig inkább azt nézték, hogy milyen változásokra, harcokra vezet ez a probléma; a háború előtti szocialista felfogás például csak annyiban foglalkozott a nemzetiségekkel, amennyiben mozgalmuk a társadalmi ellentétek kiélezésére irányult és azokat megvilágította. E felfogás ma háttérbe szorul és az értékelő szempont a nemzeti tudat; e tudat teszi erős csoporttá a nemzetiségeket és ennek érettségi foka szabja meg a harcokat; e lelki tartalom mennyiségének és milyenségének a vizsgálata ma az elsődleges feladat, mivel a külső helyzeti kép nem járul hozzá eléggé a jelenség megvilágításához. A történelem során bizonyos társadalmi jelenséggel megtörténik, hogy jellegét megváltoztatja és oldalai közül hol egyik, hol másik kerül előtérbe; így történt a nemzetiségi kérdéssel is.

A nemzeti-nemzetiségi kérdés alapja így az az érzés lett, mely az embereket bizonyos közösségtudatból következően, mint csoportot összetartja, egymáshoz közel hozza, vagy akár közös harcba viszi őket. Míg eddig a társadalom tulajdonképpen csak akkor figyelt fel e jelenségre, amikor a harc bizonyos külsőleg látható fokot ért el, addig ma szociológiailag értékelendő azon vonatkozása is, amely a csoportnak, mint nemzetnek közös érdekeit bensőleg fejleszteni igyekszik, anélkül, hogy harcba kellene okvetlenül kerülnie idegen közösségekkel vagy államhatalommal. E társadalmi jelenség közösségi eredete nyilvánvaló; a nemzeti meggyőződés csak a közösség együttműködésében tűnhet elő. Az olyan individuálpсихológiai magyarázat, mint például a Freudé, mely szerint a nemzeti érzés alapja az emberben lévő támadó ösztön, az érzés belső felépítését nem magyarázza meg, de apriorisztikusan fogja fel s az egyéni lelki tartalmat kihangsúlyozva elhanyagolja az érzés közösségi eredetének tapasztalatilag kimutatható tényét. A jogi felfogás változása is e felismerést mutatja: ez egyéni, individuális jogok elégtelennek mutatkoztak a jelenség felöléléseire, a nemzetiségnek, mint csoportnak kell jogi egyéniséget tulajdonítani, — közösségi mivoltában fogható csak meg jogi keretben. Az északi államok kisebbségi törvényhozása e közösségi jeleket egyre inkább koncedálja.

A nemzetiségi kérdés jellegének megváltozását mi sem mutatja jobban, mint a cél, melyet az emberek ezen elv égisze alatt meg akarnak valósítani. Mindenekelőtt érdekes, hogy a nemzeti elv kezdetben jelszava volt az egységesítésnek, az embercsoportok összefogásának, állami keretbe foglalásának az európai szakadozottsággal szemben. A kérdés tehát az volt, hogy ki mindenki tartozik egy csoportba s az önként jelentkezés elegendő volt a hovatartozás meghatározásához. Ma, midőn az emberi közösségek között támadó ellentétek feszülnek, a nemzeti hovatartozás vizsgálata nem a csoportok kialakítását és összegyűjtését, hanem egységesítés helyett azok szétválasztását célozza és centrifugális jelleget ölt, alapos megszorításokkal rostálván meg a csoportokat. E változás sejteni enged, hogy megváltozott a szándék is, amelyért a nemzeti elvet csatasorba állítják. A nemzetiségi kérdés külső megfogalmazásában azt jelentette a háború előtt, hogy a kisebbség az állam nyomasztó fölényével és türelmetlenségével szemben természetes lélettörekvése következtében legelőnyösebb kulturális igényeit, nyelvének, kulturájának fenntartását s tagjainak gazdasági egzisztenciáját vivja ki, illetve biztosítsa. Ezzel adva volt a határ,

ameddig a tudatfűtötte küzdelem mehetett. A szétválasztó, csoporton belül szelektáló irány a nemzeteknél és nemzetiségeknél egyaránt a társadalmi fejlődés szempontjából nézve negatív előjelű, mert ilyen értelmezése eleve ellenkezik minden társadalmiság lényegével: a közösség minél jobb ellátását és boldogulását célzó szervezkedéssel. E támadó, a különbségeket és határokat egyre erősebben megvonó, inkább affektív jellegű irány ellentétben áll mindenekelőtt a közismert és közgazdászok előtt nyilvánuló ténnyel, hogy a nemzetgazdaság lassan világméretűvé nő és a szükségletek kellő ellátása csak világviszonylatban lehetséges. Míg tehát egyrészt a holt gazdasági erők, a termelés alapja egyre nagyobb egységek felé mutat, addig az emberek nemzeti meggyőződése eszközeik ellenére olyan gazdasági és szellemi autarkiahoz vezet, mely az adott erőkhöz rejlő és belőlük következő fejlődési lehetőséget meggátolja. A csoportok közötti kapcsolat ezáltal megmerevedik és az egyes csoportok érdekeivel ellentétbe jut. A külső csoportok egymásközti viszonyának megmerevedésével együtt jár azonban a belső megmerevedés is, a csoport tagjainak hovatartozását illető szigorú ítélet s a nemzetiségi elv öncélúvá emelkedése. A kapcsolat a nemzet tagjai között többé nem funkcionális, nem az anyagi és szellemi javak termelésére irányul, hanem pusztán mechanikus: elkülönbötet, szembeállít. Az ilyen ellentétek mesterséges szítását és a különbségi kategóriák felállítását mutatja az a szándék, mellyel Német László legújabb könyvében még egy adott csoporton belül is hígított és mély-magyarság-felosztásával értékelni akar. A nemzetiségi elv, mondottuk, öncélúvá lett, túlnőtte reális tartalmát és irracionális egész megjelenésében. A régi Csehszlovákia nemzetiségeinek magatartása és kiválása jellemző az új helyzetre. A német népcsoport nyilvánvalóan tudhatta és tudta is, mert a tények mutatták, hogy az anyaországukhoz visszatérés számukra nemcsak az életlehetőségek megnehezítését jelenti, hanem egész gazdasági épületük, termelésük, gyáriparuk kárt szenved. A szlovákok túlzott önállóságra törése figyelmen kívül hagyta azt a veszedelemet, mely a nagy tömbök surlódásai között egy kisebb egészre vár s hogy önállóságuk, azaz nemzeti ambíciójuk megvalósítása az anyagi romlás kísértetét hívja elő. A rutének olyan laza önkormányzatot követeltek a csehektől, hogy ha öngazgatásukat egyedül is intézhették volna, ezzel szemben elveszthették volna azokat az előnyöket, amelyek a tőkegazdagabb és jobban felépített, termelésében és elosztásában jobban megszervezett állami egység és szorosabb kapcsolat jelenthetett számukra. A jólét és anyagi érdekek fölött tehát győzedelmeskedett a nemzeti eszme, ami természetesen csak akkor lenne társadalmilag kellőképpen értékelhető, ha ez az eszmei hajtóerő a közösség érdekét szolgálta volna s nem a csoportok szembeállítását és a közöttük feszülő ellentétet.

„Mindenütt hiábavaló volt, hogy a legjobbak és legmiveltebbek a nemzetiségi torzsalkodásoknak káros, embertelen és ostoba voltára rámutattak: a harc nem lankadó erővel folyik tovább. Természeti folyamattal állunk szemben itt is, mely minden racionalista utópiát meghazudtol. Mert az emberek mindig csak oly dolgokat tudnak „belátni”, melyek a mindenkori hatalmi erők eredőjének irányában vannak. Humanitás és józan ész még mindig csütörtököt mondott a történelemben, valahányszor a hatalmi erőkkel szembe kerültek. Így van ez a nemzetiségi kérdéssel is“
— írja Jászi Oszkár (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi

kérdés, 109. o.). A hatalmi erők hatása a nemzetiségi kérdésre, az egész jelenségnek irracionális sikra került és öncélúvá fajulása nemzeteknél és nemzetiségeknek egyaránt megvan. E tulhajtás a nemzeteknél vagy anyaországuk felé forduló nemzetiségeknek az állam és nemzet kettős kategóriájának azonosításából is következik. Az állam hatalmi ambíciói és az államot megjelenítő politikai irány hódító öncélúsága könnyen átvihető a nemzet fogalmára, melynek céljai pedig inkább szellemi jellegűek. Nemzet és állam azonosításában elsikkad a finom megkülönböztetés, mely az állam időleges létezésével a nemzet megfoghatatlan, immanens lelki értékét állítja szembe. Az állam és az adott politikai irány a maga hatalmas agitációs, propaganda-gépezetével fanatikus lázba ejti lakosságát és idegenben élő kisebbségeit. E propaganda lassan az egész polgárságot áthatja. A háború előtt a nemzetiségi kérdést alapjával véve középosztályi problémának tartották, nemcsak azért, mert a középosztály volt hangadója a nemzeti megmozdulásoknak és szítója a nemzetiségi harcoknak, hanem azért is, mert a nemzetiségi, kisebbségi küzdelem anyagi háttérét a kisebbségi középosztálynak a többségi középosztály pozíciói ellen indított támadásában látták. Ha a tömeg-hatalmi vágy mellett az egyén hatalmi vágyát odaszámíthatjuk az erőkhöz, melyek a nemzeti tudat végletes felfokozását előidézhették, a jelenség még érthetőbbé válik, tekintetbe véve azt a tünetet, hogy a háború utáni demokratikus hullám a polgárságnak közeletbe vonását csak előmozdította s lassan a teljes lakosságot beleértékelték a közeleti mozgalmakba. Míg tehát a nemzeti eszmének a kisebbségekről az önálló államok életére történt átvitelét s így Közép-Keleturópában a nemzeti elv majdnem kizárólagos uralmát a nemzeti eszme horizontális terjedésének nevezhetjük, a teljes lakosságnak bevonását a politikába és a nemzetiségi harcokba, nemzeti küzdelmekbe a nemzeti eszmének vertikális terjeszkedéseként foghatjuk fel.

A jelenség okai és összetevői még nem világosak; külön kutatások lennének szükségesek ezen összetevők kölcsönös viszonyának, hatékonysági fokuknak, társadalmi értéküknek megvilágítására s felderítésére annak a kölcsönhatásnak, mely a társadalmi jelenség és egyéni lélek között fennáll. Politikai erők keverednek a hatalomvágygal, előnyös társadalmi pozíciók megkivánásával, a felületi érintkezés és kicsinyes sérelmek, surlódások előtérbe törtek. Az is kétségtelen, hogy a mai állam mindenáron olyan jelszót akar politikájára alapjává tenni, mely könnyen megkülönböztethető kategóriákra bontja az embereket, különösen csoportok közötti viszonylatban; egységesítő szempont kellett, melynek zászlója alatt harcba lehet vinni a csoportot állítólagos nemzeti, lényegében azonban politikai uralmi érdekekért. Az emberek, akik a megkülönböztetések finomabb árnyalatait, az amugy is gyorsan változó gazdasági és más csoportosulások elmosódó határait nehezen tudták értékelésük alapján elfogadni, szívesebben fordulnak a megkülönböztetésnek pusztán külső, származásban vagy fajban mutatkozó jeleihez, különösen, ha a politikai agitáció is ilyen primitív értékelésre ösztökéli őket. Hogy e politikai agitáció mögött az állam belső nehézségei állanak-e, vagy a kis államok féltik létüket a nagy egységek malomkövei között és ezért fokozzák végtelenségig a nemzeti öntudatot, — ha az okok még nem is világosak, csak egyes jelek mutatnak a mozgató erők felé, — az összetevők eredője világos: a nemzeti eszme és tudat a mai Közép-Keleturópában irracionális jelenség, öncélúvá nőtt és

ellentétbe került az állammal s az általános csoportérdekekkel is, emellett a csoport belső érdekét sem szegálja. Ezen vonatkozásban tehát a világnáború előtti nemzetiségi helyzet megváltozott, mert a nemzetiség többet akar, mint önmagának szabad kultur- és gazdasági kiélést biztosítani és a nemzet többet, mint az adott államkeretet egységes és adekvát szellemi tartalommal megtölteni. E nemzeti és öncéluságában illogikus renaissance történelmi és politikai sérelmekhez szolgál jelszólul s ellentétbe kerül a csoport érdekeivel, melynek pedig egyik mozgatóerejévé válhatott volna. Ez az érzés a maga túlhajtottságában most már ellentéteket fűt, népcsoportok szembenállása és politikai harcok vették magukra a nemzeti kérdés ruháját. A háború előtti értelemben vett nemzetiségi kérdés, a nemzetiségi viszonyok elrendezése és a minimális kulturfejlődési lehetőségek biztosítása ma már eltűnt szem elől, túlhajadott követelmény; a néprajzi elv más érdekeket takar; a végtelenségig fokozott csoport-szembenállás, a nemzeti eszme támadó jellegének teljes uralomra jutása külső és belső feszültségekre vezet s megbénítja a fejlődést.

A nemzeti érzés így tehát elmélyült az emberekben, tudatukat eltölti és jelszava lesz különböző ellentéteiknek. Mégis, jelentkezésénél figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy a világháború előtt ez az érzés pusztán vékony rétegeket érintett, inkább egyéni megélést jelentett, míg most tömegeket fog el és csoportokat ural: kollektív érzéssé és tudattá nőtt. Ha tehát azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az együttélés során fejlődik-e bizonyos közösségi csoporttudat az emberekben, azt kell mondanunk, hogy a nemzeti eszme mai túlhajszolásában egy eljövendő, felelős, közösségi tudatnak első és ma még talán szűkkörű, elfogult megnyilvánulását lehet felfedezni; a helyzet megenyhülésével a nemzeti eszme visszavonul saját köreihez, feszítő élet, negatív támadó jellegét elvesztve a nemzetnek, mint csoportnak szellemi, kulturális kifejtését fogja szorgalmazni s az eddigi szűkebb és egyetlen csoportra korlátozott közösségi tudat a különböző csoportok és nemzetek közösségét belátó, átfogó, magasabb összemberi tudattá fejlődik.

SZÉKELYFÖLDI FIGURÁK

Írta: KÖVES MIKLÓS

1.

Ennek a halványzöldre-meszelt háznak idefenn, a temetődomb alján fehér és félféher csipkefüggönyök függnek két ablakán, a harmadikat, a nap-felé nézőt a régi békeidőből való uri hetilapok, Uj Idők meg Vasárnapi Ujság lapjaival ragasztották be. Az udvaron koválygó kivaszt uri módon Bobbynak szólítják vissza a kapuból, amelyen kimennie nem szabad... A házfeljáróval szemben füstölő nyárikonyháról sütek és cukros-sütemények szaga csap ki az utra... A konyha megett, már a kert alján terpeszkedő szemétdombon városi mosdószappan és szardiniák dobozai...

Uri tanya? De a ház elején, a kerítés és házfal közötti szűk helyen, az ablakokra boruló vén hársfa alatt, virágágyak helyett, amik oda ille- nének, disznóól, előtte, a feldöntött vizesvályuba botladozva két idei hizó röffen az elhaladóra, a nagy szárazságban is sáros földet turja, ebédjét

követeli... A házfal gerendákból rakott, minden szem felismeri; a házfédél hasított paraszt zsindelelyből való, a fatornác parasztmódon faragva, az ablak feketedő fáját fejszével faragták — parasztok háza, mint anyyi más...

Kora-reggelen a ház tornácán áll meg a ház gazdája, Berecz Árpád, Árpád ur. Sokáig áll ott elgondolkozva, sötét homlokkal, — a multat idézi? a jelent bírálja? — de aztán az udvarra ereszkedik le, a kaszát keresi, amellyel a kert fűvét vágja, az öntöző kannákat cipeli át a veteményes kertbe, az ebédhez való fát vágja... Fekete posztókabátja, amely uri voltát hangsulyozza, nap-idején a tornác fáján lóg, ingje-nadrágja pedig itt-honi gyolcsból s darócból való, mint mindenkié itt a temetődomb környékén...

Árpád ur más vidékről való nemesi házból ide házasodott, parasztsorba került és ebbe-vérült ur. A háziasszony, Anna asszony, ellenkezőleg: helybeli parasztok lányából háza-földje révén nemes ember felesége, majd — ugyancsak vagyona árán — városban tanult hivatalnok-emberek szülője: két fia is szolgálja az államot, Katika lánya is kijárta a négy polgári osztályt, sőt, egy testvére is, Kádár Bence nyugalmazott „főjegyző“, aki most itteni örökségén él, nyugdíjat élvez, két kollégiumi osztályával községi szolgálatban állt és vitte — nem a főjegyzőségig, mint állítja, de az aljegyzői rangig. Egy kis uriszint hozott még be Katika kisasszony, a féligősz házilány, aki tizenegynéhányévig környékbeli mágnáscsaládoknál élt háziszolgálatban és egy év óta az itthoni munkát végzi. Tavasz óta egy kis városbeli unoka, a hatéves Ágica is itt vendégeskedik és pünkösd óta idegen ur is él a házban: Makkay tanár ur, a györgyvári kollégium itteni birtokának intézője. Azóta (és amíg a vendégek el nem mennek) az ebédek itt többfélék s dúsabbak, a szobák csinosabbak, az evés illemesebb, a beszéd választékosabb...

Az udvaron, a diófa árnyékában álló terített asztal fejnél Berecz Árpád ur állva, félig csukott szemekkel mondja elé családjának a mindennapi déli imát: vontatottan és akadozva, szót szó után, de még a szavakat is gyakran meg-megfelelve: hetvenhat éves s gégéje csak úgy bírja már.

A család, Anna-asszony, Katika-kisasszony és egy szénfeketeszemű vendéglányka, Ágica — jól mondják „utána“, az első szó után magukban gyorsan ledarálják az egészet és aztán türelmesen hallgatva bevárják, amíg az öreg is az utolsó szavakat lesillabizálja, aztán elmondja az áment és leülhetnek. Ágica persze kivétel, semmire se köteles, ő az első két-három szó után rögtön utánanyomja a maga ámenjét is és leül, székén helyezkedik, a kenyérszeletek között válogat...

A kosztos ur helye üresen vár...

— A tanár ur... ur... me., megint — próbálja megjegyezni Árpád ur, kanalát emelgetve, hogy azt a levesbe mártsa

— Esment elmaradt — segíti Anna-asszony és egy kis gunyos hangsullyal ismétli: — A tanár ur...

Árpád ur igen tiszteli vendégét, fájlalja, hogy későn érkezik, hogy nem várhatják meg. (De hiába: ezt már így hozta ő apai házából, így honosodott meg az egész öt százados unitárius Berecz Berecz-nemzetségen végig: hogy ahogy a harangszó elhalkul odafenn, idebenn akkor csendüljön fel az asztali ima.)

Anna-asszony ellenkezőleg: nem kedveli Makkay tanár urat. Talán

a miatta kötelességé vált finom viselkedés esik nehezére, talán parasztias voltát és esetleg szőszegény tájszólását is resteli. De talán egyéb is közbejárt: Makkay tanár ur a papékhoz jár, nekik mindennapos barátjuk, a paphoz fűzi hivatala is, kollégiumi birtok az a megtámadott végrendelet, amellyel néhai Nagypál Gergelyné, akitől a kollégium része származik, a helybeli egyházközségre is hagyott egy részt. Anna-asszony pedig tagja a feloszlott (de fel nem oszlott) nőegyleti vezetőségnek, hű követője a pap-ellenes pártnak, a Kökössi-kisasszonyoknak, soha tiszteletesnek el nem ismeri, csak „Sütő urnak“ mondja a papot és főleg a papnét „Sütőnének“.

A tanár és a pappár egy kéznek (halotti kéznek) köszönhetik hivatalukat, egyazon ellenségtől féltik azt. Hogy a papnéhoz külön még mi huzza a tanárt — ez a külön kérdés. Eléggé feltűnő, hogy Makkay ur még ereje teljében lévő legényember, soha még egy lépéssel se keresett utat helybeli urinókhöz. Ott volnának a Kökössi-kisasszonyok, ott volna Czako Sándornak egy érettségizett leánya; itt van — csak példaképpen — maga Katika...

Katika maga, ő nem szól a dologhoz. Nem állhat két szülője közé. Egyébként is szűkszavú, magában évődő természet. De Nagy Sándorné, a volt tanítónő véleménye szerint, Katika szép csendben mégis csak tervel valamit a tanár ural. Neki az feltűnő, hogy Katika, amióta a tanárja itt lakik, a nőegyleti ügyektől elhúzódott, sehova nem jár... Persze: a vendéglátás — nagyobb elfoglaltság... Persze...

A éves ideje alatt egy szó sem esik közöttük. Csak Ágica szólt többször, ő sem az asztalnál ülőkhöz: az asztalra merészkedő legyekhez, a csontra leselkedő Bobbyhoz. Aztán megint Árpád ur kezdi — mialatt kiszeses szakállát zsebkendővel szárítgatja:

— A ta... a tanár ur...

Anna-asszony erre már csipős megjegyzésekbe bocsátkozik:

— Tanár ur... éppen... Ha tanár vóna...

Árpád ur öreg füle mást értett.

— Igaz —, felel rá. — El... elkelt vóna...

— Tanár, aki tanít! — magyarázza Anna-asszony, férje siketségével nem törődve. — Ez? Nem vót arravaló... Makkay ur: ennyi... Nagy debla kenyérfaló... Akkorákat fal...

Ágicának tetszik a szó:

— Faló! — mondja utána. — Fábólvaló a lellem.

— Az — nevet rá Anna-asszony, fából! faló...

Ágica más szójátékot is tud:

— Tanár ur, számár ur...

— Te ne szólj, Ágica — inti le Katika sugva a fecsegő gyermeket. Aztán feláll, elmegy, hogy a következő fogást hozza.

Ami apja-anya nem tudnak, ő tudja: hogy hol időzik a vendég. Itt a temetőt járja. Egyedül ő látta meg, amikor a tanár sétájáról érkeve oda felment... De nem mondja. Isten ments! Csak ezt kéne megtudni a kritikusknak!

2.

Fenn a temetőben, a fenyőfák alatt álló keskeny deszkapadon gondjaiba merülten ül egy szomorú ember: Makkay tanár ur. Lábai elé néz,

csak olykor-olykor emeli meg kopaszodó fejét, hogy körüljártassa szemét az előtte lejtő temetőn, a sirokon. Kicsi mongolos szeméből néha egy-egy könnyecseppet töröl ki. Valakit sirat? Valakije itt fekszik? Nem halt meg senkije Dánoson. Amióta a faluba jött és korán kel, örökös a náthája, talán ettől könnyezik a szeme.

Györgyváron van otthon, ott husz évig volt a kollégium tanára. Öt éve nem tanít már. Semmi különös nem történt, csak nem tanulta meg, nem bírta megtanulni az államnyelvet. (Öt évig tengődött fél- és negyednyugdíjon, amit hol megkapott, hol meg se kapott a szegény iskola-tanáctól. Öt álló évig, hogy mit szenvedett, mit vergődött egyedül — azt senkise tudja itt. Két vastag füzetben van az mind leírva. Egyszer talán el is mondja majd, ha az idő így hozza, valakinek, talán Katikának...) Végre is hogy segítsenek rajta, neki juttatták a dánosi örökségi birtok gondnokságát.

„Jó lesz ott neked“, — mondták a gratuláló kollégák, — „csendes, biztos hely, kényelmes...“ A feljebbvalók is így beszéltek: ülhet otthon Györgyváron, két-háromszor kell, ha kell kiszállni oda, néhányszor a főbérliót behivatnia. Nyáron ott kell lennie, de az csak üdülés lesz ott a birtokhoz tartozó kertes kurián.

Sok dolga nincs, az igaz. A gazdaságot intézi, a főbérlió, Bóka Antal, a többi ügyek az ügyvédre tartoznak, de a kényelmes üdülés, a kertes kuria — ebből semmi se igaz. Az örökséget — Nagypál Gergelyné végrendeletét, amellyel a birtok javarészét a györgyvári kollégiumra hagyta — négy év óta és mind máig, perrel támadják meg a rokonok. Még az elhunyt életében ravaszul befészkezte magát egy rokon család s onnan mindeddig nem lehetett kiverni. A kollégium megbízottjának vendéglőben kellene élnie — ha volna itt vendéglő. Sajnálathoz — uri együttérzésből fogadták be Berecz Árpád urék — ha ugyan ők még uraknak számíthatók. Elparasztosodott egykori nemesek ezek, daróc-nadrághoz városi posztókabátban, házukban — ha ez is ház még igazán! — szalvéta és fémevőeszköz csak a vendégnek jut ki, szintén csak neki a szalmazsákos ágyon az egyetlen, évtizedek óta féltveőrzött paplan... Elfogadta a meghívást, mert itt laknak a falu legmagasabb dombján, szinte a falun kívül, a temetővel szomszédságban, a temetőt szegélyező csudás fenyőfák ilatában. Nem is marad otthon sohase, délelőtt-délután elbujdosik onnan, a főbérliójének, Bóka Antalnak kell is utána futkosnia faluhosszant a környező réteken.

Akármerre járt el s bármily késve jött meg, addig haza nem megy, asztalhoz nem ül, ágyba nem tér, amíg a temető fenyőit körül nem járta s ezen a helyen, ebben a legfelső fenyő-közben itt, ezen a padon egy jó órácskát ki nem ült.

Egyetlen emberrel van dolga: Bóka Antallal, aki naponta, kétnaponta, ahol éppen találja, eléje járul, hogy elmondja a birtokon történeteket, a peres ellenfelek hadmozdulatait. Hogy miért is fut utána a jó ember ezekkel a történetekkel olyan szorgalmasan? — nemis egészen érthető. Mit tehet ő ebben? A gazdaság — a főbérlió dolga; a per — az ügyvéd kezén van. A kollégák odafent talán nem egészen komolyan gondolták, amikor azt mondták: nyaralni fogsz; de ő egészen csak úgy értette. Mit is tehetne itt? Naponta s kétnaponként figyelmesen meghallgatja Bóka Antal ujdonságait albérliókról, munkásokról, fuvarosokról — elfogadja ja-

vaslatait és helyeslőleg bátorítja: „Jól van, Tóni-bátyám, én is így gondolom“. Ha valamiben az ő segítségét várják, azt is megígéri: „Jó Tóni-bátyám azt bizza csak rám“ — és megírja a dolgot a kollégiumnak. Ha a pereskedők áskálódásairól van szó, azokat — „Tóni-bátyám ebben nyugodt lehet“ — részletesen megírja az ügyvédnek. Nagyon bele nem mélyedhet ebbe se, amíg az ügy előzményeit, egész öt éves történetét meg nem ismerte. Ez pedig oly bonyolult, ezer ágon-bogon gyökerezik vissza a multba! Történésznek vagy vizsgálóbírónak való munka. De ő latin-magyar szakos nyelvész, szükségből tanított bölcsészetet is, logikát, no és helyel-közzel, önszórakoztatásul irt egy-egy verset... Megőrizte mindig, tanulókkal és szülőkkel szemben, tanári tekintélyét; megőrzi itt is, nem paroláz, nem árulja el gyengeségét. Az a paraszt főbérő, azok az albérlők, azok az áskálódó ellenfelek is minden szaván megérezhetik, hogy felsőbbsséggel, hogy a györgyvári kollégiummal állnak szemben, sőt, hogy ha kell, az egész országos magyar vezetőséggel... Ez a legtöbb, ez minden, amit tehet.

Lenn a Berecz udvaron, a fa árnyékában bizonyára már asztalhoz ültek, az ő terítéke leborítva vár. Megbocsássanak, — ő még várat magára egy kicsit. Ezen a reggelen történt valami, még nem tért felette napirendre.

Reggeli sétája alatt történt:

Korán indult, tíz óra se volt még és — miért is tette? — Utközben bement a papnéhoz. Utközben? Már így indult. Ez az igazság. Sokat gondolt éjjel a papnéra...

A kapu záratlan volt, a házajtó szintugy nyitva. Belépett, nem látott sehol senkit. Kopogott egy belső szoba ajtaján — senki se felelt. Benyitott, amikor odabent valaki felsikoltott, aztán kikiáltott:

— Nem szabad! Anyaszült meztelen vagyok! — és nevetett. A papné volt. Egy pillanaton mult... Ha csak egy pillanatra megnyitja azt az ajtót és benéz.. elgondolni is szörnyűség. Többé be nem tehetne volna a lábát a papékhoz. Mint, aki a robogó vonat elé került és megmenekült: nem tud ma már másra gondolni.

— Te vagy az, Sándor? — kérdezte az ajtón a nő. Ő nem felelt, mit is mondhatott volna? És jó volt így: nem ő volt, Sándor volt, a pap. Gyorsan, mint a rajtakapott macska, osont ki a házból. A kapuban — érthető — utolérte a szobájából utánaleső papné tekintete. Nevetést is hallott onnan. Kacérság volt? Guny? Ha csak ennyi lett volna... De a nő képe is benne ragad, benne ég. Most visszagondolva meg kell állapítsa, hogy tulajdonképpen látta is a papnét, látta is, ha háttal is, fálnak fordultan, de ő volt: az ő boglyas-barna cigányfejecskeje, az ő napégette bőre, az ő ke-reksége...! Ó, Ó, a pap Borikája, egészen tetőtől-talpig meztelenül...

Még csak egy nő képe ragadt meg benne, ezelőtt husz évvel. Egy hadbavonult őrnagy özvegye volt az, nála tíz évvel idősebb, szőkefejű, hangos, pávás nőtény — minden ízében nekikellő; de ő igen gyerek volt hozzá, igen tétovázó; két nap alatt megunták és felcserélték egy erélyes arcu negyvenötös urral... És most ez itt: tízévvél fiatalabb — és már a más felesége.

Talán végzete ez, — s ezt jó volna már egyszer eldönteni, — hogy mindenhez igen későn érkeznek — vagy igen korán. Talán ezért se nőtült meg idáig...

Előveszi jegyzőfüzetét. Verset fog írni. Nem egyszer ez szabadította fel lidérces töprengéséből: ha versbefoglalta.

A szavak szabályos üteme lefogta az ösztönök elemi áradozását, a sorképzés száraz fegyelme, a rimkeresés izzasztó munkája...

Már mindjárt a cím kérdése:

„Nyárvégi láng“.

Nem jó! (Julius van.)

„Még egyszer odaállok...“

Nem! A tartalomnak ellentmond.

„Uram, hagyj mennem...“

Nem. Rossz. Ady-változat.

Végül is:

„Késői kikelet“.

Ez elég találó és elég óvatos is egyben; sejteti a tartalmat, de nem mondja ki, „késői kikelet“ — nyilvánvalóan allegorikus, mégis világos és egyszerű; színes, ütemes és hármasan alliterál: „Késői kikelet“. Az első sorok is elkészülnek:

*Ó, hagyjatok e hő tusában
megállnom nyíló ajtónál:
falak megett, csend zugában
keressem képed, Madonnám...*

...De már nagyon megéhezett mégis. Abbahagyja, befelé indul. Izgalmas napokon mindig így, hirtelenül és szokatlan erővel csap rá az éhség.

Asztalhoz ülve — a család már végzett — nem mulasztja el illő szavakkal kiérdemelni a vendéglátók bocsánatát. Anna-asszony kétértelműen felel:

— Égben a bocsánat — és pár perc múlva észrevétlenül távozik.

Katika szó nélkül hozza a levest. Árpád ur illőnek tartja, hogy asztalnál maradjon és — amennyire rokkant beszélő tehetsége engedi, maga mentse vendége hibáját:

— Sok ve-szó-vesződés ugye a nagy gaz-gazda-gazdaság.

— Igenis... Csupa vergődés...

— Megöli a na... a nap a buzánkat... A kuko... a tengeri is nagyon... nagyon siny-sinyli bizonyára...

Makkay tanár urnak véleményyt kell mondania:

— A buza bizony nagyjában elég soványan lesz... Ami a tengerit illeti, még van remény... A légköri viszonyoktól függ...

Különben Árpád ur se látta maga a termést, meg kell vallania:

— De nem is tu-tudom már én, mi-mi történik... Vakon hajtok-hajtok fejet már mindennek...

Makkay ur teli szájjal hümmögve bólint rá. Különben hangtalanul, de elég bőven s szaporán fogyaszt mindent, ami eléje kerül. Általában — ismerősei körében, vendéglőkben, — nagy evőnek számít.

A Z „ E U R Ó P A I ”

Irta: HORT DEZSÓ

I.

Régibb és újabb pszichológiáról beszélhetünk.

A régebbi a lelki élet képességeivel és állapotaival foglalkozik; azt írja le tehát, hogyan gondolkozik, emlékezik vagy akar az ember, vagy hogy miként viselkedik, amikor szorgalmas vagy irigy, utánoz, lelkesül vagy alázatos. E régibb pszichológia számára a lelki élet csak, mint egyes képességek és magatartások mozaikja létezik.

Az újabb ezzel szemben már az élő ember lelki világának egészét tartja szem előtt. Számára az „egyén“ mindenkor a gondolkodás, akarat és érzület, valamint a sajátos lélekállapotok: például a szorgalom, az irigység, az utánozó készség, a vallásos áhitat vagy a lázadó szellem bizonyos „proporciója“, vegyülete.

Röviden: az újabb pszichológia jellemtan, karakterológia.

*

Wilhelm *Pinder* említi egyik szellemes írásában, hogy a karakterológia, „amely az orvostudomány területéről egyre jobban a szellemtudományok felé törekszik“, már 1926-ban „biztos szakavatottsággal“ beszél a jellemalkat két főtípusáról: a Lang- és Breitmenschről, vagyis a nyulánk és gömbölyded típusról...

Mint tudatos: ismeretelméleti alapokon nyugvó tudomány a jellemtan valóban alig néhány esztendő, bármily messze nyulnak is vissza az eszmélés történetében első megsejtései. A lélekkutató figyelmét először — a megfigyelésre kiszemelt tárgy természete szerint — az érzékek munkája kötötte le (Auguste Comte ép' ezért nem tekinti még a pszichológiát külön tudománynak, hanem csak a fiziológia egy részének, mert az ő idejében még csak ez az érzékekkel foglalkozó lélektan — a későbbi német *Sinnenpsychologie* — élte csecsemőkorát), majd a gondolkodás-akarat-érzület folyamata, valamint a magatartásformák sajátos nyilvánulásai. Csak azután vehette észre, hogy nincs a pszichológus számára méltóbb tárgykör, mint a pszüché tipikus alakjai: azok a jellegzetes lelki vegyületek, ahogyan emberek érzékelnek-gondolkoznak-éreznek-cselekszenek.

A Lang- und Breitmensch, a schizotym és cyklothym, az introvertált és extrovertált, az integrált és dezintegrált ilyen jellegzetes pszichikus vegyületek; vegyületek szinte a szó kémiai értelmében, mert hisz a lélek elemei keveredésének különböző aránya szerint, különböző pszichikus anyagként jelentkeznek. Az egyes ember, aki az élet, a ráható külvilág benyomásaira így vagy úgy viselkedik, schizothym vagy zyklothym, intro- vagy extrovertált, integrált vagy dezintegrált — helyesebben többé-kevésbé teljes képviselője e lelki típusoknak.

*

Könnyen érthető, hogy az első tudományos karakterológusok orvosok voltak.

Az orvost nem fogalmak és szellemtörténeti alakzatok, hanem élő emberek foglalkoztatják — élők vágyai, kívánságai, kényszerképzetei és lázálmai. Azt figyelni meg, hogy bizonyos beteg, adott körülmények között,

miként viselkedik... Könnyen veheti észre, hogy e viselkedések és magatartások néhány sematikus megjelenési formára, típusra egyszerűsíthetők s hogy e típusok például külsőleg hasonló felépítésű egyéneknél nagyjából azonosak... Leírja a megfigyelt esetet és kész a jellemforma, a pszichikus magatartás valamely jellegzetes vegyülete.

Orvos volt *Kretschmer*, ki a nyulánk és gömbölyded testi alkatnak megfelelő schizothym és zylothym típust írta le, orvos a zürichi *Carl Gustav Jung*, aki az introvertált és extrovertált típus megfigyelője, orvos *Erich Jaensch*, ki az integrált és dezintegrált alkatban látja a társas ember két legjellegzetesebb formáját. Orvos volt *Alfréd Adler*, aki a kisebbértékűség érzetének terhével járó lélekalkat felfedezője, és orvos volt a néhány hete elhunyt *Sigmund Freud* is.

II.

Freud pszichoanalízise is egyre mélyebb összefüggést keres a lélek ősi magatartásformái s a társas élet intézményeinek lényege és alakulása között. A tanítványok közül *Alfréd Adler* épp azért nevezi a maga egyéni hangsúlyozású tanát *Individuálpszichológiának*, mert az egyén és közület közti konfliktus egyik legfontosabb lelki okára tapint. *Jung* „egyenfeletti kollektív öntudatlanja“ valójában a társas tapasztalás egy részlete, melyet a közület „ősidők óta“ gyűjt s elraktároz az öröklés örök titkai szerint az egyéni lélek legmélyére („nicht konzentriert und intensiv, sondern dunkelhaft bis dunkel“). *Erich Jaensch* számára is egyre elválaszthatatlanabb egységbe folynak a lélek s hordozó (vagy hordozott?) kultúra kérdései. Rendkívül érdekes, bár politikai szempontok szerint kissé túlhangsúlyozott „Gegentyp“-je: mindennek ellentmondó, ellenérző és ellene cselekvő típusa ragyogó példája ennek az egyre inkább szociológiai irányú karakterológiának, általános társadalomtudományi nézőpontú jellemtanak.

Szociológiai jellegű lélekalkatok *Eduard Spranger* „életformái“ is: a vallásos, az elméleti, a szociális, a politikus stb. ember. Amíg azonban a német filozófus-professzor rendkívül messzenyuló és bonyolult szellemtörténeti összefüggésekre építi tanát, melyet „geisteswissenschaftliche Psychologie“-nak nevez, az angol gondolkodók egyszerűen a maguk reális pillantásával, szinte ösztönösen jellemlátó szemmel alkotnak szociálpszichológiai (javarészt etikus színezetű) típusokat: *L. T. Hobhouse*, a múlt évtized vége felé elhunyt kiváló angol társadalombölcész például a „citizen“ — persze nem a „nyárspolgár“ vagy a „tőkés polgár“, hanem a közösségbe illeszkedő szabad ember kitűnő jellemrajzát adja. Egész etikus jellegű társadalombölcselete azon a meggyőződésen épül, hogy a társaséletben, szükségszerű fejlődésirány szerint, mindinkább ily szabad polgárok nevelődnek, élnek és lesznek irányadók. Szociológiai típusellentétre építi *Thorsten Veblen* is nagyhatású gondolatvilágát, mellyel megteremtette a szükséges szellemi légkört *Roosevelt* társadalomalakító kísérletci számára.

*

Az „Európai“ sem más, mint ilyen etikus hangsúlyú társadalomlélektani típus.

Paul Valéry beszélt először róla — 1922-ben a zürichi egyetem aulájában, akkor tehát, mikor a „Homo Europäus“ egyik nagy lelki válságából ébredezni látszott, s ott ahol minden múltó katasztrófa ellenére élő a

remény, hogy az európai életforma krízisei nem végződhetnek spengleri megsemmisüléssel.

Az ebben az eszmei költeményben az „Európai“ legjellemzőbb saját-sága, hogy „szüntelenül és szükségkép szembehelyezkedik azzal, ami van, azáltal, hogy keresi, ami nincsen és hogy akár verejtekkel, akár a láng-ész ösztönével, de mindent csak azért teremt, hogy álmainak egyfelől a valóság hatalmát és határozottságát kölcsönözhesse, másfelől, hogy e va-lóságot oly növekvő változásoknak vesse alá, amelyek révén elérhesse ál-mait. Vannak álmok a nehézségi erő ellen és vannak a mozgás szabályai ellen, vannak, melyek tér és mások, melyek az idő ellen irányulnak. Van-nak álmok, amelyek Mayer, mások, amelyek Carnot tételével küzdenek. Egyesek a fiziológiai törvényekkel, mások a népi ősjelleg fanatizmusával hadakoznak — ez utóbbiak közül valók a fajok egyenlőségének, az örök és egyetemes békének álmai...“ „Mind ez álmok és megvalósítások közül a leg többet, a legmeglepőbbeket és a legtermékenyebbeket az emberiség egy kicsiny része hajtotta végre, a lakható földekhez képest igen kicsiny te-rületen: Európa volt e kiváltságos hely. Az európai ember az európai szellem e csodék végrehajtója.“ „Vizsgáljuk meg e személyiséget az emberiség egyszerűbb típusaihoz képest: valóságos szörnyeteg. Emlé-kezetét tuságosan megterheli és ébrentartja. Vágyai rendkívüliek, tudás és kincsek utáni szomjusága határtalan. Minthogy legtöbbször olyan nem-zet fia, mely valaha többé-kevésbé az egész világ ura volt s amely még ma is álmodik Cézárjáról, V. Károlyáról vagy Napoleonjáról, a lelkében szunnyadó gőg, reménység és bánkódás mindig ébredésre készen állanak. Minthogy olyan korszaknak és kontinensnek gyermeke, mely ugyszólván minden téren annyi csodálatos találmánynak és annyi sikeres merész-ségnek volt a szemtanuja, nincsen olyan tudományos hódítás vagy vállalkozás, amiről ne merne álmodozni. Káprázatos emlékek és határtalan remények rabja s ha néha megtörténik, hogy pesszimizmus fogja el, akarata ellen is felmerül az a gondolata, hogy a pesszimizmus is nem egy kiváló művet hozott létre. Ahelyett, hogy elmerülne ebben a szellemi őrben, kétségbe-eséséből is dalt fakaszt...“

A legragyogóbb francia szellemek egyike alkotta itt a maga képére a Homo Europäus típusát.

Nem ilyen csillogó, bár a Valéry által alkototthoz hasonlóan nagy-vonalú az a kép, melyet Wilhelm Pinder fest az európai emberről:

„Ahol Nagy Károly birodalmának középpontja volt — olvassuk *A nemzedék problémája Európa művészettörténetében* című szellemes köny-vében — körülbelül a Loire, a Weser és a Tiber között: itt hat ma is a legtermékenyebben Európa művészi teremtő ereje, itt születtek és voltak tevékenyek legnagyobb művészeink. Ebben a körzetben fekszik Párizs és Firenze, Reims és Basel, Amsterdam és Augsburg, Antwerpen és Nürn-berg, Brügge és Velence. A határvonal, persze nem húzható meg élesen s Európának nincs ezzel vége. Nem feledjük el sem Spanyolországot, sem Németország keleti vidékeit. De mégis nyilvánvaló, hogy e határvonalon túl a művészi teremtés ereje lassan hanyatlík — persze nem az egyesek teljesítményében és nem a szín alapkarakterében... Mert minden másfajta kulturával összehasonlítva van egy európai nemzeti jellemvonás, amelyet állandó tényezőnek tekinthetünk, bár még nem alakult ki teljesen... Kez-dünk erre ráeszmélni, szörnyű politikai szétszaggatottságunk ellenére is...“

És miben nyilvánkozik ez az „európai nemzeti karakter“? Kétségtelenül valami sajátos, velünk született életérzésben, amely a „döntő“ egyéniségek által: Európa művészei és gondolkodói által egészen egyedül, ezt a földrészt jellemző műremekeket alkot s mely Gaguint például arra kényszeríté, hogy a primitívekről, Európa iránti utálatában is tiszta európai módra fesse képeit... S ez életérzés az Európai örök gondjának történeti formáiban nyilvánkozik: az öntudatában, hogy függünk és feltételezettek vagyunk s a kívánságában, hogy ne legyünk azok... Az „európai bátorság“ ez, mely Michelangelo szonettjeiben éppugy kifejezésre jut, mint későbbi műveiben...

III.

Mindakét „Európai“-nak van egy nagy fogyatékosága: merész vonásokkal rajzolt portréjuk tulságos messzire tekint a jelen kérdései és vágyai, kis kívánságai és kínzó zürzavara felett. Pheidias alkotta így a maga isteni szobrait, míg a görög élet mindennapján bőrcserző vargák politizáltak és ítélkeztek Szokratész felett.

Ne legyünk illúziók rabjai: A mai Európait — alig egy-két tiz- vagy százezrelék kivételével — nem érdeklik a szellem és a művészet problémái. A mai Európai kérdése a kenyér, vágya a nő vagy a férfi, szórakozása a jazz, a mozi, sport, irodalma a detektívregény, jobb esetben a Huxleyi fíntor, s csodálatának egyetlen tárgya a technika: az autó, a repülőgép, a rádió... A mai Európai domináns típusa a lelki életére lassan éledő tömegember, akinek mitsem jelentenek a múlt tradicionális szépségei és metafizikai igazságai; a „soffőr“, a „technizált primitív“ (Keyserling) — az a *primitivo, akinek már nincsenek szellemei*, hogy a közösségi élet fegyelmét, mint isteni parancsot kényszerítsék önző, centrifugális ösztönökkel terhes énjére.

A soffőr-típus e mai teljes metafizikátlansága és etikátlansága igazában azonban csak lelki védekezés, pszichikus reakció. Mert a soffőr, abban a mértékben, ahogy éled lelki világa, ahogy gondolkodó lényvé válik, autójával, Diesel motorjával és ötlámpás világvevőjével éppugy sűrű és nehéz titkok elé kerül, akár a katakombák első kereszténye vagy a középkori székesegyházak építői — azzal a különbséggel mégis, hogy számára a „végső kérdésekre“ *még nincs felelet*, hogy az ő technikai megoldásokhoz szokott intelligenciája nem érzi már a régi, évezredek öntudatlanságában kialakult s a technikátlan és tehetetlen ember számára megnyugvást jelentő menekülést és áhítatot. Épp, mert új, átszellemlült és átlelkesült életformák még nem születtek számára, írja róla Keyserling valahol, csak a „primordiális“ életnyilvánulások érdeklik. A lélek mely ismerője merné mégis állítani, hogy nem keresi a lelkesülést, az új áhítatot; hogy megingott és új támaszpontok után kutató szelleme egyáltalán nem ismeri a vallásos érzésnek azt a lényegét, amit az ujideaizmus egyik kiváló képviselője: az olasz Giovanni Gentile úgy jellemez, hogy az az egyes ember végtelen semmiségének s a megoldásra kész feladatok sokaságának érzete... *che fa sentire all'uomo il nulla che egli è, e il tutto che può essere a fare, se vuole...* Igen, a soffőr fintora látszat: a lélek mély és kielégítetlen érdeklődését eltakaró, csaknem öntudatlan reflex-mozdulat: Azért, mert nem adtok, nem kapok újat, hiszem vagy legalábbis mutatom, hogy hiszem, hogy nincs is szükségem a lelkesülésre,

hogy talán lelkem sincs, csak érzékem, és nem vagyok hajlandó más igazságot is eismerni, mint a technikait: azt, ami az érzékeimmel felfogható... Azért épp, mert úgy érzem, hogy körülöttem minden megingott menekülők az anyag ősi s megingathatatlan erkölcséhez s tapsolok a bohócnak, aki mindent és mindenkit kifiguráz... De próbálmátok meg csak egyszer is az igazi, a valóságos, a nagy feleletet: az én technikai világomhoz illő, a rá épülő, a vele kongruens választ...

A „soffőr“ persze mindezt nem tudja még. De kész a lelke a megoldásra.

V A D N Y U G A T

Irta: SÁNDOR JÓZSEF

Önálló részlet szerző kiadásra váró nagyvonalú Európa-szatírájából.

Bebotorkáltak a szobába. Robinson felkattantotta a villanyt.

— Foglaljon helyet! — mondta és Sitingflesh ur részére pazarlóan kiutalta egyetlen székét. Ő és Arthur az ágy szélére ültek.

Sitingflesh úr az asztalhoz igazította a széket és átszellemlélt, mindent megbocsátó mosollyal ült le. Az asztal tele volt papírokkal és jámbor, simogató pillantásokkal nézelődött rajtuk.

— Egy íróasztal, egy szék!... Uraim, kell-e ennél több boldogság? — kezdte. — Amint most itt ülök, eszembe jut a régi, szép idő, ahogyan még néhány évvel ezelőtt is volt. Ámbár ez nagyon sokszor eszembe jut, szinte egyből sem jut eszembe sohasem. Az bizonyos, hogy azóta megy ilyen kutyául az életem, mióta állásomat, holmi leépítéssel kapcsolatban felmondták. Akkor kezdődött minden tragédiám. Milyen boldog voltam azelőtt! Csak ült az ember a hivatalban az asztalmál, ült, ült évszámra, évtizedekig és nem történt vele soha semmi. Legalább is nem olyasmik, mint mostanában... Kérni fogom, hogy itt aludhassak az asztalra borulva, jobban fog esni, mint bárhol, életem legszebb része fog visszatérni néhány órára!...

— Töltse kedvét! — bólintott Robinson.

— Köszönöm. — De hogy megértsék jelenlegi helyzetem, hogy mi képpen jutottam ennyire és főleg, hogy belássák, miszerint nem vagyok sem részeg, sem bolond, meg kell, hogy hallgassák az előzményeket. Mint említettem, leépített főtisztviselő vagyok. A végkielégitésem éppen csak arra volt elég, hogy szeretett gyermekeim úgy-ahogy, befejezhessék tanulmányaikat. Két gyönyörű lányom és a derék fiam. Az egyik lányom, aki jelenleg bridzs-szalónt tart, tanári képesítőt végzett. A másik lányom, aki okleveles masszőr, tulajdonképpen gyors- és gépiró és tökéletes francia. A fiamban, meg kell vallanom, sokat csalódtam, nem örökölte az én értékes erkölcsi és polgári tulajdonságaimat. Azonban mégis benne van a legtöbb reményem a jövőre vonatkozólag, mivel mindamellettt igen életrevaló. Sajnos, jelenleg vizsgálati fogságban ül, tapasztalatlan fejjel nagyon rossz társaságba keveredett. Resteltem megvallani, de tartozom az

igazságnak azzal, hogy őszinte legyek: valamiféle munképárti — vagy Isten ne adja, hogy úgy legyen — talán szocialistának nevezett körökkel tartott fenn bizonyos kapcsolatokat.

— Valóban? — érdeklődött Robinson.

— Na, nem kell megijedni uraim, nem túlságosan komoly a dolog, valószínű, hogy szépszerével megussza. Tulajdonképpen, amint kiderült, csak annyi köze volt hozzájuk, hogy bizonyos pénzeket sikkasztott tőlük.

— Én mingyárt sejtettem, hogy nem komoly a dolog! — jegyezte meg Arthur.

— Ugy van, nincs nagy baj! Végre is az én fiam, az én nevelésem és az alma nem esik messze a fájától, ahogy mondani szokták, hehehe... Bár, hogy kellően jellemezzem a fiamat, ki kell jelentenem, hogy azok ott a pártban jól jártak volna vele. Igen agilis, hasznos ember. Volt ő már többféle pártban, mindenütt bevált. Kérem, ahogyan az beszél, amekkora szája annak van! Én nem is tudom honnan szedi azt a sok okos dolgot! Könyvet nem olvas, az iskoláit éppencsak hogy el tudta végezni pótvizsgákkal. Kétségtelen, hogy született tehetség.

— Családi örökség... — állapította meg Arthur.

— Ugy kell, hogy legyen! — hagyta helyben Sitingflesh. — Sajnos azonban, — folytatta — a világválság, a rossz gazdasági viszonyok tönkretették minden számításomat. Egyik gyerekem sem tudott társadalmi rangjához méltóan elhelyezkedni. Átmenetileg — mert az ugyebár természetes, hogy a mai viszonyok csak átmenetiek — belenyugodtam volna már mindenbe, de azt, hogy saját lakásomból is kirugjanak, magam is soknak találom. Belenyugodtam a masszírozó intézetbe, a bridzs-szalomba, de belenyugodtam abba is, hogy a feleségem jóslással foglalkozik. Állandó keresete lett, hogy jósol minden rendű és rangú embernek. Jövőbe lát, de tyukszemet is vág. Belátom, hogy ezek a foglalkozások nem egészen nobiles dolgok, de az elfogadott erkölcsi szabályokba nem ütköznek, senki sem szólhat egy szót sem. Belenyugodtam, belenyugodtam, mert jelenleg nincs más mód, hogy megmeneküljünk a legborzalmasabbtól: az elproletarizálódástól. Habár, ismétlem, a tisztesség ellen senkinek sem lehet semmi bizonyítéka, sokszor mégis olyan a lakásom, mint... mint... — Tudják az urak, hogy milyen egy bordélyház?

— Hogyne, hogyne! — nyugtatták meg.

— Hát kérem, igen sokszor hasonlít a lakásom egy ilyen intézethez vagy még rosszabbhoz, ha ugyan létezik olyasmi. Mit mondjak önöknek, olykor nincs egy szabad hely a lakásban és különösképpen nincsen a részemre, sejttem, hogy most is azért zártak ki. Itt gyögmasszázs folyik ott bridzselnek, emitt jósolnak vagy tyukszemet vágnak, egyszóval kellemetlen a helyzetem! Akárhányszor a W. C.-ben töltöm az éjszakámat, de állíthatom, hogy ott sem nyugodtam. De mit tehetek? Ilyenkor és máskor is, sehova sem mehetek, feleségemnél a pénz. Már csak emiatt is ragaszkodnom kell az otthonomhoz és hozzá, bár az utóbbi időben éppen ő törte a legtöbb borsot az orrom alá. Nem úgy viselkedik velem szemben, ahogyan azt megérdemelném nagylelkűségemért és engedékenységemért. Tudniillik, hogy mindennel tisztában legyenek, én tökéletesen impotens vagyok...

Ez utóbbi tényt kissé rezignáltan adta tudtul. Néhány pillanatra elhallgatott, várva a fiatalemberek megjegyzéseit, de azok minden felindu-

lás nélkül vettek róla tudomást, olyan érdeklődés nélküli közönnyel bámultak rá, mintha ezt régen tudnák.

— Igen, uraim, ez az igazság és ez a tény már egy magában is sokat ront a helyzetemen. Feleségem ugyanis olyan asszony, akire azt szokták mondani, hogy élnivágyó. Pedig már nem fiatal, de azért mindenféle trüffel, kenőccsel, festékkel segít magán, hogy annak lássék. A továbbiakban aztán nagyon hátrányomra vált szemethunyásom. Eltűrtém, hogy mindenféle alakokkal kikezdjen. Jelenleg is járogat egy rettenetes pofa hozzá. Ugylátszik ez igen jól tudja őt befolyásolni, gondolom pénzeket is kap tőle, mármint a feleségemtől. Mindenféle jelvényeket, keresztekét hord a gombbukában és állandóan revolverrel jár. Mondhatom, veszedelmes alak! Ugyanmilyre, hogy holnap a hatósághoz fogok fordulni, hogy az helyezzen engem vissza jogaimba.

— Lepra, lepra... — ismételte Arthur meggyőződéssel. Robinson a szája elé tartotta a zsebkendőjét és kisietett a szobából.

— Én nem értem önt, uram, — szölt türelmetlenül Sitingflesh ur — miért emlegeti folyton nekem azt a leprát! Kikérem magamnak, engem ne froclizzon! Van nekem ugyanis éppen elég bajom!

Robinson visszajött, leült megint az ágyra, majd rápillantván Sitingflesh urra, végignyult rajta és a falnak fordult.

... — Végre is tanult ember vagyok, tisztában vagyok azzal, hogy mi a lepra, velem az semmiféle kapcsolatba sem hozható! Mégiscsak kellemetlen ok nélkül az ön gorombaságait hallgatnom! Itt van a barátja, a házigazdánk, látja milyen más ember az, hogy megérti az ember dolgát...

— Csak hagyja a barátomat! Nem mondom, hogy nem érti meg, a megértésben nincs hiba, de látszik, hogy nem ismeri őt, illetve nem ismeri korunk irodalmát...

— Megint tévedni méltóztatik, ez ugylátszik jellemző önre. Az igaz, hogy speciál az ő műveit nem ismerem, sohasem hallottam a nevét, meglepetéssel hallom, hogy író, de higgye el, hogy dacára klasszikus irányú műveltségemnek, éppen a legmodernebb irodalomban nagy a jártasságom. Fogalma sincs róla, fiatal barátom, hogy mennyi modern író jár a feleségemhez jövődőt mondatni, akik ezirányban ugylátszik nem ismerik ki magukat, de jelenkorunkról olyan ügyesen, szellemesen, vicesen vagy megrikatóan írnak, mégpedig igazat, hogy annál különbet gróf Monte Cristo sem írt. Ezek az urak mind otthagyják dedikált könyveiket feleségemnél és én mind kiolvasom. Színházigazgatók is jönnek hozzá a szebb jövő reményében, rengeteg potyajegyet hagynak ott. Olyan modern szindarabokat és operetteket láttam kérem az utóbbi időben, hogy annál különbet a barátja sem írhat, bármilyen tehetséges is legyen máskülönben. Éppen a múlt héten olvastam egy könyvet, abban mintha csak a saját gondolataim lettek volna megírva. Mert én is azt gondolom, amit a szerző, hogy újra vissza fog jönni a régi jó világ. Nemcsak gondolom, de hiszem is. Magamra vonatkoztatva ezt úgy értelmezem, hogy megtépázott becsületelem és tekintélyem visszaszerzem, leányaim rangjukhoz illő partit csinálnak, a fiam folytatja az én hivatásomat, hitvesem pedig kiábrándulva a stricikből, visszatér hozzám. Mindent megbocsátunk és feledünk és élünk, mint hal a vízben...

— Ebből csak az látszik, hogy magánál nem sokkal értelmesebb embereknek is vannak rögeszméik!... — szólalt meg Robinson, egy pillanat-

ra kifelé fordítva a fejét.

— Önök megrögzött pesszimizták! Ime, én súlyos helyzetemben is remélek! Egyebet se csinállok, folyton csak remélek...

— Ellenkezőleg, öregem, főfoglalkozásunk az optimizmus! — válaszolt Arthur.

— Nem értem, hogy akkor miért nem egyeznek gondolataimk... — És mi az ön mellékfoglalkozása, ha szabad érdeklődnöm?

— Orvos vagyok!

Sittingflesh ur hitetlenül csóválta a fejét.

— Nem igen látszik meg önön a foglalkozása. Legalább is a beszéde után egészen másnak nézné az ember. Hol van a rendelője?

— Még sehol.

— Ahá! Állástalan diplomás!... — Nem is lesz önnek soha pacien-turája, ezt én mondom! Aktinek olyan téves diagnózisai vannak, hogy mint nálam is, leprát állapít meg, az nincs tisztában a tudományával! Egyébként nem akarok senkit sem megsérteni, de az a benyomásom uraim, hogy sok tekintetben nem értjük meg egymást. Éppen azért jött! — Szólt és leborult az asztalra.

— Még csak annyit jegyzek meg, — szólt Arthur — hogy teljes mértékben megérdemli sorsát. Sőt ennél is rosszabbat érdemel! — S ezzel eloltotta a villanyt és ő is végignyult az ágyon.

— Ki kellene rugni!... — ajánlotta Robinson. Arthur reménytelenül tapogatta karját, lábát, minden része fájt.

— Kőpök rá! — mondta fáradtan. De e kijelentésével egyben tanúságot tett a klasszikus orosz irodalomban való nagy jártasságáról.

Az asztal felől boldog szortyogás volt a válasz.

A D A R D A N E L L Á K

Irta: ASZÓDY JÁNOS

Földgolyónk kétharmad része (71.6%) víz s csak egyharmad része (28.4%) szárazföld. Ezért nagy államhatalmak csak úgy épülhettek fel és csak úgy maradhattak fenn, ha erejük nem csupán a Földön, hanem a vizen is fellépült. Ma már mindenfajta imperialista politikát egy irányelv vezet: a Föld a Vízről függ! A Föld csak hid a Vizek között! Minden földbirtok csak eszköz a tengerek fölötti hatalom megerősítésére!

1.

A népvándorlás gigászi tömegei nem számíthatnak Földre felépített hatalomnak. Jóllehet a hunok, mongolok, törökök hadműveletai szárazföldek belsejéből tengerek felé irányultak, Attila, Dzsingisz Kán és a szultánok birodalmai, bár történelmileg nagyhatalmak, gazdaságpolitikailag nem számíthatnak nagyhatalmaknak. Éppen így nem jöhetnek ebből a szempontból számításba a babilonok, asszirok, egyiptomiak államalakulatai sem s talán csak a főnőciaiak terjedelemre ugyan nem nagy országa számít olyasminek, amely szárazföldi hatalmát távoli tengereket járó flottája kiépítésének segítségével biztosította és erősítette meg. A rómaiak világbirodalma is a Földön épült fel s talán elsőnek Nagy Sándor impériuma tűnik úgy

fel a térképeken, mintha annak felépítését a Viz politikája inspirálta volna. Azóta, a brit világbirodalom megalakulásáig, a Viz és Föld tényezőinek összhangbahozatalát illetően nem történt semmi a történelemben. A kelet-római császárság, a nagy francia állam keretei XIV. Lajostól Napoleonig, nemkülönben a Habsburgok büszke országának határai, amelyekben belül „sohasem nyugodott le a nap“, valamennyien mind Földre, szárazföldre alapozott államok voltak.

Az ujkori felfedezők Kolumbustól Vasco de Gamaig és Cortezig mind azért keltek utra, hogy azt az elvet váltsák valóra, amely szerint minden földbirtok csak eszköz a tengerek feletti hatalom megerősítésére. A kutatók lelkesedését a britek váltották át a reálpolitika aprópénzére. Ők voltak azok, akik először felismerve a szigetek, szorosok és vizek menti partok fontosságát, a felfedezők zászlólobogató korát lezárták és hideg fejjel számolva a rendszeres gyarmatpolitika szolgálatába állították egyre jobban fejlődő méretű flottáikat.

Ha végignézzük a Föld térképén, látjuk, hogy ott, ahol a Föld a Vizet uralja, vagyis a tengerszorosokon mindenütt Anglia az ur. Gibraltár, Aden, Port-Said, Singapore. Két kivétel van csupán: Panama és a Dardanellák.

2.

Az elveszett meseország, a csodálatos Atlantisz ködös legendája az emberiség véres történelmének enyhítő fejezeteként iktatódtott be az egyes földrészek történetébe. Utópista történészek szerint majd a Gibraltárnál volt az elveszett ország, ott, ahol a Heszperidák kertje állott, majd valahol az észak afrikai partokon, ahol most a Földközi-tenger hullámai söpörnek. A Kaukázus völgyéről is irtak csodálatos történeteket meg Georgiáról, amelyet akkor találtak meg, amikor a görögök és föníciaiak a Dardanellákon áthajózva, felfedezték a Fekete-tengert, ezt az óriási, csodálatos „tavat“. A föníciaiak és görögök után jöttek az ottomán törökök, akik Bizánc lankadó hatalmával állottak harcban és megvetették lábukat a Dardanellák nyugati partjain. Ezen az uton hódító elődjük nyomán egymásután foglalták el Makedoniát, Epiruszt, Illíriát, Szerbiát és Bulgáriát. A nagy pusztítók közül sem Dzsingisz Kán, sem Tamerlán nem jutott el a Dardanellákig és a halálra ítélt „beteg ember“, a lassan sorvadó Török Birodalom, vesztett háborúk után sem engedte ki kezéből a földszorosot, amelybe, Európába átnyuló kezei, a halálraítélt makacsságával kapaszkodtak. A szuezi csatorna átvágásával a Földközi-tenger világjelentőségre tett szert. Elsősorban azért, mert sok ezer kilométerrel lerövidítette az India felé vezető utat, másodsorban pedig, mert az imperialista gyarmatpolitika egyre nagyobb arányu kifejlődésével kapcsolatban nemzetközi torzalkodások új színhelyévé vált. Nagybritannia a megnyert krimi hádjárat ellenére is megelégedett azzal, hogy a Dardanellákat török kezekben hagyja, mivel a Porta a nagypéteri „történelmi küldetés“ nyomdokain járó, erőszakos orosz külpolitika ellen a brit flotta ágyucsövei mögött keresett menedéket.

Ennek a történelmi küldetésnek véghezvitelére a cári Oroszország nyolc háborút viselt Törökország ellen. A Dardanellákig azonban soha sem nyultak az orosz határok. Nagy Péter előretörése után Katalin cárnő a Krimi félszigetet foglalta el, valamint a Fekete-tenger egész északi partját. Ennél tovább azonban nem jutottak. 1877 áprilisában „szláv test-

véreinek“, a bolgároknak és szerbeknek „felszabadítására“ az orosz cári haderők újra megjelennek Európa déli részén. S bár a hadjáratot befejező san-stefanoi békekötés súlyos feltételeket szabott a szultánra, Anglia az utolsó pillanatban közbelép és abból az ősi elvből kiindulva, hogy a tengerszorosnak töröknek kell maradnia s minden orosz előretörés, amely az Adria felé irányul, veszedelmet jelent az angolok földközi-tengeri pozícióira, megtorpedózza a san-stefanoi békekötést és Berlinben egy kongresszusnak nevezett komédiát rendez, amelynek egyetlen feladata volt a biztosra vett zsákmányt az orosz medve mancsai közül kitépni.

A berlini kongresszus hatalmas kudarca után a cári Oroszország Dardanella-politikája megváltozik. „Az ősi küldetés“ jelszavát feladva a cári imperializmus nem támadja, de a maga módján védi Konstantinápolyt. A XIX. század második felében az orosz külpolitika politikai aktívumnak könyvelt el minden olyan szerződést, amellyel a cári kormány elérte a Dardanellák idegen csatahajók előli lezárását. „Oroszországnak szüksége van erre a török uniformisba öltöztetett portásra ott a Dardanellákon. A tengerszorosnak zárva kell maradnia. A Fekete-tenger az orosz Mare Clausum“, — mondotta Kapnist gróf, orosz diplomata 1897 májusában, amikor a Monarchia és Oroszország között új szerződés jön létre, — az elmúlt évszázad folyamán ki tudja hányadik, — amelyben leszögezik, hogy a tengerszorosra vonatkozóan a két szerződő fél külön egyezményt nem köthet. Akadt a Dardanella-szerződések között jónéhány olyan egyezmény is, amelyek az orosz hajóhadat tiltották ki a Földközi tengeréről (1856-1871-1878), jóllehet a cári kormány állandóan a nagypéteri gondolatért harcolt: „szabad kijárat a Földközi-tengerre“. 1877-től kezdve Szentpétervár és London között közvetett vagy közvetlen uton állandó a surlódás a Dardanellák dolgában. Anglia magatartásának tulajdonítható, hogy az orosz-japán háború alatt a feketetengeri orosz flotta tétlenségre volt kárhóztatva és ugyancsak Nagybritannia magatartásán mulott az is, hogy a feketetengeri orosz hajóhadat a cári uralom utolsó pillanatáig sem sikerült újabb egységekkel megerősíteni.

Amikor tehát a berlini kongresszus után az orosz külpolitika visszavonulót volt kénytelen fujni az ősi küldetés megvalósításának tekintetében, London és Szentpétervár, ellentéteiben is egymást vonzva, csak azon igyekezett, hogy ha már egyikük sem tűzheti ki saját lobogóját a török félföld helyett a Boszporus erősségeire, legalább más államok se szólhasanak bele a Dardanellák ellenőrzésébe. Így például annak ellenére, hogy a cári kormány a Balkán-háborúk idején nyíltan támogatta a két szláv államot, Szerbiát és Bulgáriát az Ozmán ellen vívott legfrissebb harcukban, a Kirk-Kilisse-i és Lulé-Burgas-i győzelmek után, amikor a bulgár seregek napok alatt a török főváros alá értek, az orosz külügyminisztérium minden lehetőt megtesz, hogy „a kis szláv testvér“ kezéből kimarja a győzelmet. Szaszonov ajánlatokat sürgönyöz szét az európai fővárosokba: „A szultán Konstantinápolyban marad, a török főváros körül senleges zónát kell vonni...“ Amikor pedig a bulgár előrenyomulás tovább tart, Szentpétervár azt sürgönyzi Párizsba, hogy ha a bulgár hadsereg bevonul Konstantinápolyba, a feketetengeri orosz flotta megjelenik a török főváros előtt...

Amióta pedig a vitorlás hajókat gőzösök váltották fel és amióta a gőzösöket nyersolajjal fűtik, Nagybritanniát keleti politikájában újabb

szempont is vezet. Már nemcsak az Indiai-Óceán felé vezető ut a fontos, de ugyanolyan fontos a mezopotámiai nyersolajtelepek felé vezető ut biztonsága is. Az angol imperializmus megiratlan politikai programjában életszabály, hogy azok az országok, amelyek India felé és a petróleummezők felé vezető uton fekszenek, közvetlenül vagy közvetve angol uralom alá kell kerüljenek. Ezért nagyjelentőségű Anglia szempontjából, hogy milyen lobogó leng a Gallipoli-félszigeten, ezért küzd egész erejével Egyiptom függetlensége ellen és általában ezért van az, hogy a fontos tengeri támpontok körül fekvő országok egyike sem tudott teljes függetlenséget kivívni magának. Ez áll a Panama-csatorna esetében, ugyanez a helyzet Egyiptomban s az arab félszigeten éppen úgy, mint Sziámban vagy a Gibraltár körül. Egyetlen kivétel talán ez alól a szabály alól a mai Törökország, amely a lausannei-szerződés ellenére is meg tudta őrizni függetlenségét. Ennek pedig az a magyarázata, hogy 1923-tól kezdve a Szovjetunió szakítva a cári Oroszország erőszakos Dardanella-politikájával, olyan megoldást talált, amely egyetlen cári külpolitikusnak sem jutott eszébe. A „török portást” eszköz helyett barátjává tette. A lausannei-konferencián arra kényszerítették Törökországot, hogy a Dardanellák vonalát, le egészen a Gallipoli-félsziget csucsáig, semlegesítse, az ágyútelegeket leszerelje s végig a hatalmas tengerparton a világítótoronyok őrségén kívül ne tartson egyetlen őrszemet sem. A fiatal török állam tiltakozását egyedül a Szovjetunió támogatta s amikor 1936 tavaszán az abesszin ügyekkel elfoglalt nyugati külügyminiszteriumokban Mustafa Kemál bejelentti, hogy a Dardanellákat újra megerősíteni kényeszerül, mert: „...az egyre sűrűbben ismétlődő politikai válságok, valamint az egyetemes biztonság gépezetének megbénított mozgókészsége, amelynek alapján különben a lausannei-határozatok készültek, nem nyújtják többé a török területek számára azt a biztonságot, amire annak szüksége volna.” — ezt a tételt a török köztársaság szövetségese, a Szovjetunió, amelynek politikája a kérdés háttérében huzódott meg, erőteljesen alátámasztotta. Az oroszok az elmúlt évszázadbéli cári Dardanella-politikával szemben ma a török köztársasággal való megegyezést és barátságot, nemkülönben a tengerszoros teljes lezárását kívánják.

NYIKOLAJ ALEXEJEVICS NYEKRASZOV: SZÜLŐFÖLD

Fordította: PERVY PÉTER

*És itt vagyok megint
az ismerős helyen,
ahol apám élt,
dörén, gyümölcstelen;
nagy lakomák során,
ivással és falással,
kis szennyes zsarnokok,
esztelen nagyzórással,
hol adatott nekem
világra megszületnem
és túrni megtanulnom
s gyűlölni mérhetetlen;*

*hol eltítkolva azt,
ami bensőmbé forr
még én is földes ur
voltam valamikor;
hol még idő előtt
megrontott lelkem ébredt,
és benn a nyugalom
oly gyorsan semmivé lett,
hol már nem gyermeki
rajongás tűziben,
oly tulontul korán
elégett a szívem.*

Az elmúlt ifjuság
— kívül, mint ék-kövekkel
befödve csillogó,
pompázatos nevekkel —
rossz mérget ontva rám
kivédhetetlenül:
teljes szépségiben
előttem felmerül.

Sötét, sötét a kert...
kinek az arca fordul
bánattól betegen
felém a nagy fasorbul?
Zokognod, ó anyám,
tudom mért kell neked,
tudom ki rontja meg
ártatlan életed!
Konok hóhérodát
lerázni nem tudod már,
érezed, hogy errül itt
hiába álmodoztál;
hogyan fellázadni merj:
riástart e gondolat,
némultan, mint a rab,
görnyedsz igád alatt.
De én azt is tudom,
hogyan mit szenvedsz magadban,
akartál élni büszkén,
szebben és szabadabban,
és mégis, mindazért,
mit rád mért zsarnokod:
halálos ágyadon
bocsánatot kapott.

S ki együtt szenvedett
a néma szenvedővel,
a szégyenét tűró
bánatkínzóta nővel,
ó nővérem, te sem vagy
már az élők között.
A szajhák és pecérek
gazdája kiűzött
házából aljason.
Aztán a neje lettél
egy olyan idegennek,
akit sosem szerettél.
S megismétléd anyánk
sorsát, de oly hideg
mosollyal fekvél
ravatalod rideg
nárnáján, hogy a hóhér,
ki elhagyta a sírba,
megszánta holt leányát
s lerokkanta rája sírva.

Im, itt a szürke ház...
rajt némaság remeg,
rimák, ebek, bohócok,
szolgák bent nincsenek.
És egykor? Ó, emlékszem:
volt élet itt, de nyomta
valami rémület
s a lelket gyászba vonta.
Én dajkához futottam...
Ó dajkám, mily sokat
sirtam öledbe, ha
szivem majd megszakadt!
Nevedre még soká
ellágyulás fogott el.
Ez áhitat belőlem
vajjon mikor fogyott el?
Mert jószágodra, mely
káros volt s oktalan,
ma hogy ha gondolok:
nem hagyalak zoktalan,
hisz újra gyűlölet
borít felhőt fölébem...

Nem! Lázadó s komor
ifjúkorom ölében
nincs szép emlékezés,
nincs lány zsongású hang,
sőt inkább: mind a rossz,
mi később rám zuhant
s átokként rámtapadt
az élet bős csatáján,
mind-mind itt született,
szülőföldem határán.
E gyűlölt tájakon
szemem most körbejár,
s látom, hogy a sötét
liget kiirtva már,
s hol izzó nap hevét
hús árnyék enyhítette,
most elpörkölt mezőn
a csorda áll lihegve,
s fejét lógatja mert
kiszáradt a patak...

S rozzantan hallgat itt
a pusztai uri lak,
hol csendett a pohár,
tírvornya-lárma zugott,
s az elnuomott kinok
örök nuögése bugott,
s hol szabadon s vígan
csak egy ember lakott:
az, ki a többire
oly szörnyű súlyt rakott.

KULTURKRÓNKA

F R E U D

A legmagasabb, amit az ember elérhet — a hősi életpálya, mondja a filozófus Schopenhauer. Freud életére ezt a mondást joggal lehet alkalmazni. Egész életén harcos, konokan verekedett tanítása igazságáért, akárcsak Schopenhauer, akire egyéniségében és emberlátásában megkapóan emlékeztet. Előbb a világ gunyos lekicsinylése vagy méltatlankodó felháborodása fogadta tanítását, élete alkonyán már szinte legendává magasztosított hódolat fonódott köréje. Ha van kibékítő, kiegyenlítő elégtétel, amely a szellem emberének munkájáért kijár, úgy azt Freud még életében megérte. Akit előbb a szűkebb tudományos közvélemény még outsidernek tekintett, később a lélektani kutatás legnagyobbjának ismert el. És bár nem kapott egyetemi tanszéket, sem Nobeldíjat, a magántanár Freud, a kuriózusnak vagy fantasztának bélyegzett „magántudós“ a világ szellemi közvéleményének tudatában az emberiség halhatatlanjai sorába emelkedett. A mű, amit megalkotott, részleteiben lehet hibás, távoli kisugárásaiban tulhajtott, a tanítás alapvető tartalma, a mag, amelyből a mű kicsirázott s egész szellemi világunkat megtermékenyítette — végleges érvényű. Freud, az örök szkeptikus, egyszer azt írta, hogy halálával műve is el fog enyészni, mert az emberiség tanítását nem fogja megemészteni, mivel ez az emberek önszeretetét — nárcizmusát — megsértette. Kopernikus, Darwin és ő, (mondotta önmagáról), ledöntötték trónjáról az embert, Kopernikus a világegyetemben, midőn a Föld helyett a Napot deklarálta az univerzum középpontjává, Darwin, aki a homo sapienst állati léte eredeteire vezette vissza, míg ő, Freud, a tudat mindenhatóságának hitét ingatta meg a tudattalan világ feltárásával. A valóság rácsáfolt Freud jóslatára s az előbb berzenkedő, tiltakozó világ megemész-tette a freudi tant, mégha oly fájdalmas is volt ez a szellemi bekebelezés. Valahogy úgy érezzük, mintha az egész szellemi közvélemény lett volna Freud páciense, s miként a neurótikus beteg kezelésében ellentállásokra bukkanunk, a negatív és pozitív indulatáttétel jelenségeire, míg végül, a belső átvilágosítás és lelki tisztázódás folyamata a beteget önmaga démonaitól megszabadítja, úgy az ellentálló, gúnyosan vagy haragosan felzúduló szellemi közvélemény is átesett — cum grano salis — a lelki, szellemi önelemzés, a tényekkel való szembenézés és tudatosodás fájdalmas műveletén, hogy aztán Freud tanítását szellemi világképebe fogadja. Mert csodálatosan, legádázabb ellenfelei is eljutottak ide, elég a Nobeldíjas Wagner-Jauregg példájára hivatkozni. Valahogy úgy van, hogy Freud nemcsak orvos, kutató volt, hanem egyuttal nevelő is, az egész emberiség pedagógusa. Talán kissé szigorú, gyakran morózus, de alapjában a legnemesebb szándéku nevelő. Ő, aki lelkileg pörére vetkőztette az embert, aki felismerte annak eredendő gyöngéit s törekénységét, nyilván számalommal vegyes csodálatot érzett fölötte. Mily nehéz primitív, állati mélyekből, az ösztönök ősi tárnáiból emberi magaslatra, a tudat napfényes szféráiba emelkedni... Mily nehéz a dolga az embernek, aki lelki fejlődése pályáján külső és belső adottságokkal meghatározottan kell, hogy elérkezzék a harmónikus emberlét csucsára. Milyen egyszerű az állati lét, milyen szövevényes, ellentmondó, küzdelmes az emberréválás folyamata.

Senki ezt élesebben nem látta Freudnál. Freud felismerte az ember lelki valóságát s azt leplezés nélkül ki is fejezte. „Ismerd meg önmagadat“, a görög bölcselők ajánlását valósítja meg, immár a tapasztalás eszközeivel, megmutatva az önmegismerés útját. Tanítása valóságos tetemrehívás volt, felbolygató, dramatikus, de végül is megtisztító, tudatosító, tisztánlátásra nevelő azoknak, akik önmagukban átélték. Nem túlzás tehát, ha az emberiség egyik nagy nevelőjét látjuk benne.

Freudot szokás Einsteinnal együtt emlegetni. Mint a korszak szellem-öröiasait, állítják őket egymás mellé. Bizonyos, hogy mindketten — más tereken bár — a kor szellemi világképének kialakításában döntő, átformáló munkát végeztek. Az ember fizikai világképének újramintázója Einstein, miként Freud az ember lelki világképének újraformálója, vagy pontosabban, felfedezője. Mert valóban a lelki élet rejtett birodalmát tárta fel, a tudattalan világ, az ösztönök alvilágát, amit előtte egyes költők és bölcselők sejtettek bár, de Freud a tapasztalati megismerés erejével tette érzékelhetővé számunkra. Kolumbusénál is nagyobbjelentőségű felfedező tett volt ez, valójában az ember lelki mivoltjának felfedezése. És bár a felismerés megrendítően hangzik, mert vallja, hogy démoni ösztönerek működnek bennünk, végsően mégis kibékítő és bátorító, mert az ösztönerek átszellemítésének, a tudati átfinomítás lehetőségét tanítja. Hogy mi lesz az emberből, mivé válik emberileg az egyén, az a születésével magával hozott alkata — az élettani tényező — s a társadalmi környezet — a szociológiai faktor — egymáshatásából alakul ki. Amit egyéni léleknek mondunk, az e két tényező bonyolult kölcsönhatásának eredménye. És Freud következetesen, noha a biológiai ösztönelméletből indult ki, nem állt meg itt, hanem tisztánlátóan eljutott a lelki élet másik alapvető tényezőjének, a társadalmi környezet szerepének értékeléséhez. Freud felismerte, hogy a neurózis, a lelki betegségek megannyi formái, társadalmi eredetűek, bár esendőségünk alkati adottságainkhoz képest változik. Freud a szociológiai neurózis-tan megalapozója, s ez tanításának másik uttörő vívmánya. Bár Freud megtorpant a neurózis társadalombírálati értékelésénél, a szociológiai meghatározók felismerése rendkívüli becses távlatokat nyit a neurózis megelőzésére. Freud utóbb a halál- és életösztönök, mint a lelki élet őserőinek megállapításával metafizikai dualizmusba torkolott, s némi öngúnnyal „mitológiai ösztöntannak“ nevezi el újabb fogalmazását. Ha ettől a metafizikai felülépitménytől eltekintünk, s Freud eredeti leletét fejlesztjük tovább, úgy a neurózisprobléma társadalmi gyökérzetének pontosabb felismerésével a lelki betegségek megelőző terén végezhetünk termékeny munkát. A neurózistan orvosi-gyógyászati jelentősége lényegében ebben csúcsosodik ki. Persze Freud műve jóval több, mint csupán új gyógyeljárás a lelki zavarok kezelésére. Freud nemcsak a beteg emberi lélek működési folyamatait és egy új gyógymódot fedezett fel, hanem azontul, megismertette velünk a lelki élet normális szerkezetét, felépítését és funkcióit. Freud új emberlátásra tanított s ezzel emberi világunk egyik legnagyobb nevelő mestere lett. Műve besugárzott a szellemi tudományok szféráiba — noha alapjában a lélek természettudományának mondható — s lendítő, termékenyítő ösztönzéseket adott a szépirodalomnak, a kultúrtörténelemnek, vallásbölcseletnek, stb. Míg Einstein hatása csak a szakemberek körében érvényesült, s neve inkább szimbólum, Freud viszont az emberlátás új formáit dolgozta ki, s a freudi gon-

dolgozás, a pszichoanalízis látásmódja egész világunk intellektuális szemletét döntően befolyásolta. Azt mondhatnánk, hogy a mai u. n. kulturember nemcsak a freudi frazeológiában beszél, hanem a freudi „kategóriákban” is gondolkodik. Ha valaki egykor a XX. század szellemi arculatát fogja rekonstruálni, első helyen Freud tanítását s annak kisugárzásait fogja méltatni. Az emberről kialakított lelki képpel vele senki más jelentőségében és hatásában fel nem mérhető. Valóban egyetlen, valóban szellemi tünemény: az ember és műve. És e mű tökéletes tolmácsa éppen ő volt; gondolat és kifejezés nála hiánytalan egységben forrott össze. Aki az ösztönök sötét, örvénylő alvilágába betekintett, a nyelv egyensúlyos, kristálytiszta napfényességével világította át művét és önmagát. Páratlan készség ez, s nem utolsó sorban oka Freud elemi hatásának. Halálával — ebben tévedett — tanítása nem fog elenyészni, mivel lényeges elemeiben „ércnél is maradandóbb”.

A 83 éves Freud idegenben, önkéntes száműzetésben halt meg. Tragikus jelkép van ebben. Aki az ösztönök átszellemítését, mint a nevelés legfőbb elvét hirdette, mondván, hogy ahol előbb az „Es” (a tudattalan) volt, ott legyen az „Ich” (a tudat) s hogy az „Es” területét le kell csapolni, mint egykor a Zuider-tavat; ő a saját bőrén érezhette azoknak az ösztönöknek tobzódását, melyek megszelídítését tanította és gyógyító munkájában gyakorolta is. De — az ösztönök megfékezésétől egyelőre még messze vagyunk... (Neufeld Béla)

KULTURCSÖND A FELVIDÉKEN

(Egy év mérlege)

Egy év telt el, sorsfordító eseményekben gazdag esztendő, a Felvidék visszacsatolása óta. Mi, akik itt élünk a Felvidéken és tanúi, passzív vagy aktív résztvevői voltunk az elmúlt tizenkét hónapban lezajlott eseményeknek, még mindig kissé kábultan és mintegy állandó idegfeszültségben fogadjuk a változások sűrű özönét. Jóformán alig van valaki, akít a visszacsatolás ténye ne érintett volna valamilyen formában. A változás lázas napjai után csaknem valamennyien létünk egzisztenciális alapjait igyekeztünk biztosítani. Mi, akik huszéves különélés után utlevél- és vámvizsgálat nélkül tértünk vissza s akik a huszéves kisebbségi sorsban emberibb, józanabb, szociálisabb, dolgozabb magyarokká edződünk, z első váratlan és egyben kíméletlen fejbevágást akkor kaptuk, amikor azt kérdezték tőlünk, hogy magyarok maradtunk-e. Ezt kellett igazolnunk mindenekelőtt és mindenáron. Holmi nemzethűségi bizonyítványok, nyilatkozatok és igazolások beszerzése lett a főcél, alig volt valaki, akinek ne kellett volna „jó magyar” vagy „hű magyar” voltát írásban is igazolni. Közben a feladások, intrikák, besugások egész lavinája indult el, hogy maga alá temessen mindenkit. Más levegő áramlását éreztük, a közszellem gyökeres változását tapasztaltuk. Alkalmazkodnunk kellett a változott viszonyokhoz, ha belsőleg nem is, külsőleg azonban feltétlenül, különben létünk biztosítása vált volna kétségessé. A fennmaradásért folytatott küzdelem, a kényszerűségből vállalt mimikri-élet megbontó hatással volt a felvidéki haladó káderekre. A meglévő keretek széthullottak, újak nem teremtődtek. Ha kulturális és szellemi vonatkozásban próbálunk mérleget készi-

teni a Felvidék hazatérése után eltelt esztendőről, csupa negatívumot lehet csak felsorolnunk.

*

Az alkalmazkodásnak két formája volt. Az elhallgatás, visszavonulás, passzív rezisztencia, vagy pedig — és ez volt a kártevőbb — az uralgó áramlat külső megnyilatkozási formájának szolgai átvétele. A Felvidéken levő haladó kulturszervek jóformán egycsapásra elnémultak, bezüntették működésüket anélkül, hogy erre bárki is felszólította volna őket. Komáromtól Nagyszőlősig szinte máról-holnapra kialudtak a kultúra egy évvel ezelőtt még fenn lobogó zásztortúzei. Az Alkotás, Szikra, Tűz, Haladás és a többi kulturegyesület önként feladta működését. Lemondott arról a fontos küldetéséről és szerepéről, hogy nevelőleg és irányítólag nyuljon bele a felvidéki tömegek szellemi életébe. Lemondott — ha ideiglenesen is — a változtatni akarás nagyszerű igényéről. Helyes volt-e ez vagy helytelen? Nehéz ezt a kérdést egyelőre kellő távlat hiányában végérvényesen eldönteni.

A haladó arcvonal régi kulturkeretei — miként fentebb megjegyeztük — önszántukból felbomlottak, a vezetők zöme pedig behódolt az uralgó szellemnek. Ez a folyamat ugyan már a Köztársaság utolsó éveiben megindult, de zenitjét csak a visszacsatolás után érte el. Volt sarlósok és a haladás más „kipróbált“ élharcosai egymásután dezertáltak, hogy a másik oldalon tűnjenek fel és gyengítsék a haladó front munkáját. Szvatkó Pál a tényeket tudatosan eltorzító, hamis adatok egész tömegét tartalmazó könyvében, *A visszatért magyarok*ban (A felvidéki magyarság husz éve, Révai, Budapest, 1938) leplezetlen örömmel ír erről a folyamatról és úgy állítja be ezt a tényt, hogy „magyar lelkük előtört a marxizmus lekopott máza alól és a nép iránti rajongásuk végre megkapta reális kereteit.“ (137. o.) Valóban, egy egész sereg nevet lehetne itt felsorolni, fiatal kulturmunkások, írók és társadalomtudósok nevével, akik átpartoltak a „másik oldalra“ és részben a SzMKKE (azelőtt Szlovenszkói Magyar Kultur Egyesület, ujabban Széchenyi Magyar Kultur Egylet), részben pedig a Prohászka Kör, stb. fennmaradt kereteiben próbáltak elhelyezkedni.

Jellemző az általános helyzetre, hogy bár a jobboldali kulturkeretek jóformán teljes mértékben életben maradtak, komoly, átfogó munkának még a jelét sem tapasztalhatjuk ezen a vonalon sem. A kultureszönd teljes. A Felvidéken lévő régi folyóiratok, napilapok a visszacsatolás pillanatában csaknem kivétel nélkül megszűntek. Feltűnő az is, hogy az elmúlt év alatt a Felvidéken egyetlen szépirodalmi vagy tudományos munka sem jelent meg. Ebben a nagy tespedésben csak a Prohászka Kör lapja, az *Uj Élet* folytatja tovább munkáját és igyekszik bátor kritikai hangot megütni. Ezzel szemben viszont a Prohászka Kör tulajdonképpeni belső és külső munkája, továbbá a SzMKKE, Kazinczy Társaság és más helyi jellegű egyesületek tevékenysége, néhány kisebb jelentőségű kivételtől eltekintve, alig érzékelhető. A nagy némaság és mozdulatlanság oly' bántó, hogy már nem lehet szó nélkül elmennie mellette a jobboldalnak sem. Az *Uj Élet* legutóbbi számában több cikk is utal a Felvidék kulturéletének elakadására. Az egyik cikkiró hivatkozik egy érsekújvári kulturmunkásra, aki a helyi lapban névszerint felszólította a város kulturtényezőit a munkára, szemükre vetve tétlenségüket és visszahuzódásukat. A cikk oly sok igazságot tartalmaz, hogy üdvösnek tartjuk néhány sorát idézni, me-

lyek mindkét irányba komoly figyelemztetésül szolgálhatnak:

„Az érsekújvári kiáltáshoz hasonlóan mi is belekiáltunk közéletünkbe és munkára, cselekvésre szólítjuk fel azokat, akik eddig önzetlen nap-számósaik voltak a magyar népnek... Felhívjuk őket, vegyék fel a küzdelmet az akadályokkal és teremtsenek életet az elárult keretekben. Ne eszenek kétségbe, ne hangolja le őket az, hogy a kisebbségi élet néhány partitizált és jólfizetett politikai vezetője cserben hagyta a népet és munkáikat. Ezek a vezetők a múltban sem dolgoztak a nép kulturális ügyéért, nem jártak kulturát terjeszteni és nem is segítettek mindig jószándékkal a kulturmunkások terveit... Többé nincs semmi kapcsolatunk, nem is akarunk velük többé egy táborba kerülni. A jövőben csak azokkal haladunk együtt, akik a nép ügyét teljességgel szolgálják és nem adják el egy-egy tálcácskájáért.“ (Uj Élet, VIII. évf. 10. sz. 348-9. old.)

*

Kemény szavak! Nem alaptalanul és nem ok nélkül íródtak. Azt bizonyítják, hogy a kulturmunka megindítására sürgős szükség van minden tekintetben. Mert bármily nagy az aránytalanság a felvidéki és anyaországbeli magyar népi és középrétegek kulturáltsága, tájékozottsága, felvilágosultsága között az előbbi javára, mégis rendkívül szükséges, hogy az az erjesztő és tudatosító munka, mely a Felvidéken néhány évvel ezelőtt elindult, meg ne torpanjon, hanem tovább folytatódjék. A jelek arra engednek következtetni, hogy azok a kulturtényezők, melyek hivatva vannak a felvidéki haladó magyarság művelődési színvonalát emelni, az első meddő esztendő elmúltával újra szervezkedni próbálnak és megkísérik folytatni a munkát ott, ahol a tavalyi sorsdöntő napokban abbahagyták. (Sándor László)

MAGYARORSZAGI KRÓNIKA.

A torlódó események az utóbbi időben sok mindennek elvetették az aktualitását. Gondosan kiépített elmélkedések omlottak össze a tények súlya alatt egyik órától a másikra; széles helyzetanalízisek borultak fel percek alatt; logikailag hibátlanul felállított kombinációk bizonyultak hiu ábrándoknak.

Az tehát, hogy valamely társadalmi kísérletezés félbenmaradt, önmagában véve nem volna csodálatos. De annál érdekesebb, hogy olyan kísérlettel hagytak fel bizonyos értelmiségi és munkáskörök, — hogy t. i. egymáshoz megtalálják az utat — amely az események során nemhogy időszerütlenné, hanem ellenkezőleg egyre égetőbbé vált, — és olyan okokból, amelyek a jövőre nézve komoly tanulságokat rejtenek magukban.

A kezdet egy sajtópolémia volt a haladó értelmiség lapjában, a Ma-

gyar Nemzetben „Szidor“ és „Aggódó szociáldemokrata“ között. Majd bekapcsolódott a vitába a Magyar Nemzet történelemtudós főszerkesztője, Pethő Sándor, valamint a magyarországi szociáldemokratapárt központi közlönye, a Népszava, továbbá a népiesek vezető írói különböző sajtóorgánumban. Ezzel a vita kilépett a magánszemélyek gondolatkicserélési és jámbor szándéku köréből. Azzal pedig, hogy a polémiát ugy munkás-, mint értelmiségi részről felkapták és sajtón kívül is, irodalmi társaságokban, kulturszervezetekben, megoldandó problémává avatták, — a kérdés szinte mozgalmi jelleget vett fel.

A kiindulás motívumait a Magyarországot nyugatról fenyegető veszedelem szolgáltatta: a „törzsökös magyarok“ és a „szellemi honvédelem“ címszók alatt tömörült értelmiségiek ama belátása, hogy Ma-

Magyarország, ha sor kerül rá, a hatalmi erők roppant egyenlőtlenségében nem tanusíthatna eredményes fizikai ellenállást, — egy esetleges alkulkerülésnek azonban nem szabad a szellemi elveszéssel egyetértelműnek lennie s így már jóelőre elő kell készíteni az országot a „szellemi honvédelemre“, és ennek a célnak az érdekében össze kell fogni minden erőtevézőnek. Azaz az értelmiségieknek, akik ezt a szellemi honvédelmet vezetnék, nem szabad légüres térben handabandáznok, — szavuk ne legyen pusztába kiáltott szó, hanem legyen fül, aki hallja, legyen szem, aki látja őket. Más szóval az értelmiségieknek össze kell fogni a munkássággal és parasztsággal, törekvéseik, mondanivalóik számára tömegbázist kell teremteniük.

A „kézfogás“ kezdeményezése a világ természeténél fogva az értelmiségiek részéről történt: hiszen az ország függetlenségének csorbulása ennek a rétegnek az elveszését jelentti elsősorban. Munkás részről nem is kellett megütközést e réteg partikuláris érdekeinek védelmére felállított általános nemzeti veszélykiáltása: a történelem során megszokta már, hogy a részérdek érvényesítésére egyetemes köntösben jelenik meg. Csak éppen leleplezte ezt a réteg-érdeket és szembe szögezte vele a magáét, melyet viszont történelmileg, a végcélt illetőleg tart a maga részéről egyetemesnek.

A leleplezés elevebe talált: az értelmiségiek nem késlekedtek ráolvasni a szembenállókra nemzetköziségüket és „azokat a merev és kiméletlen tanokat“, melyek az „osztálytusa“ alapját teszik és emlegettek bizonyos háború utáni eseményeket is, melyeket egyenesen úgy fogtak fel és interpretáltak, hogy az nem is a termelőeszközökkel rendelkező rétegek ellen irányult, hanem egyenesen ő ellenük: a középosztály megsemmisítésére.

Ezzel azonban csak a leleplezőknek segítettek: először is önleplezéssel szolgáltak, hogy t. i. magu-

kat a társadalmi tényezők legfontosabbikának tartják, kikristályosodási pontnak, központi erőnek, amelynek a főbbi réteg segítséget kell hogy nyújtson minden ellenszolgáltatás nélkül, csak azon az alapon, hogy ők a magyar szellemiség megtestesítői, már pedig más cél nem lehet, mint ennek a szellemiségnek a fenntartása.

Másodszor pedig kísérletet tettek, hogy a munkásság és vezetői közé éket verjenek, mondván, hogy a munkásság magyarságában senki se kételkedik és nem a munkásság maga az, amely a nemzetközi tanállapján áll és folytat osztályharcot.

A vita tehát ebben a stádiumában egy eredménnyel mindenesetre szolgált: hogy ama nemzetközi tanok gyönyörű érvényesüléseképp a két réteg szemben állása tisztázódott. Egyfelől van a „feudális szellemi középosztály... amely lefelé csak parancsoló szemmel tud nézni“, — másfelől pedig az ipari munkásság, „amelynek felfelé tartó lendülete találkozott a szocializmus eszméjével s így öntudatos osztályvá válván nem bírja el a feudális gátakat“. Azaz: a középosztálynál a feudális göggé merevedő vezető, nemzetfenntartó réteg-tudat, a munkásságnál a nemzetköziséget dacosan vállaló osztályöntudat.

Egy ilyen szembenállás persze inkább vezet kölcsönös vádaskodáshoz és ellenségeskedéshez, mint közös frontba. Pethő Sándornak kellett a maga tekintélyét latbavetve a békítő szerepét átvenni, hogy a kézfogásból ökölvívás ne legyen. Mindkét réteg bűnös, „mind a két tónknak bőségesen megvan az okunk arra, hogy Hamvazószerdát tartsunk“ — mondja; de éppen arról van szó, hogy a hamut „ne egymás szemébe szórjuk, hanem a saját fejünkre hintsük“.

Addig-addig, hogy aztán végül is a vitakozó felek megtalálták a megváltó formulát, amelynek alapján megint egy asztalhoz ülhetnek: „Mindenekelőtt magyarok vagyunk“. S ez a formula már nem

világnézeti állásfoglalást, hanem faji megállapítást jelentett, ugyanarra, hogy pl. Szidor ki is sütötte, hogy nincs is semmiféle kézfogásra szükség: kézfogás szembenálló partnerek között kell, hogy megtörténjék, a magyar munkás és magyar középosztálybeli viszont — származásánál fogva — egy test, már pedig „önmagunkkal, a saját testünkkel soha nem kell kezdet fogni“.

Idáig érvén a dolog a hozzászólók egyre vehemensebben sürgették azután a további lépést: mert mit ér egy ilyen „lelki kiengesztelődés“, ha nem követi cselekedet?

S mi sem természetesebb, hogy a tett az ilyen összefogásnak az ugrópontja. Darvas József tett kísérletet arra, hogy közelebb vigye a jámbor szándékot a cselekvéshez. Az ugrópontot azonban nem sikerült megtalálnia. Javaslata a tettet illetőleg általános és elvont: „egy minél szélesebb alapokon nyugvó belső összefogás“. Ebben a javaslatban „belső“ ellentmondás van. A széles alap az osztályszervezetek egység-akciója; tehát nem lehet belső. A második ellentmondás, hogy olyan „belső szövetkezést“ követel, „amelyben a patriotizmus, az aggodó és cselekvő hazaszeretet egymás mellé sodor és összetart mindenkit, aki magyarul és emberül, tehát szabadon és emberi szinten akar élni ebben az országban“, — s mégis elégtelennek tart egy „ad hoc“ összefogást. Arra vonatkozólag azonban, hogy hogyan képzelet az állandó, szervezeti együttműködést és milyen programmal alapján, milyen közvetlen célkitűzésekért, — ő éppugy nem felel, mint a vita többi résztvevői.

Aminthogy nem is felelhet. Mert a polémia szociális értelme mindössze annyi, hogy a tömegek létszükséglete nyomja a szellemi vezető rétegeket egy bizonyos összeműködésre. E létszükséglet azonban valóságos tényekre irányul, — és e tények nem azt követelik, hogy mozgalom induljon — mint állítják

— a nyilas-pártok gyengítésére, — amit magának Szádornak a megállapítása szerint is immár „teljes sikerrel kezdenek maguk elvégezni“, — hanem a szervezett regressziók ellen, bárki képviselje is azt.

S minthogy a munkások és szellemi vezetői ama merev és kiméletlen tanok világánál pontosan látják, hogy a regressziókat Magyarországon legkövetkezetesebben, legradikálisabban, legnagyobb erővel nem a különböző, egymással harcban álló, egyes külföldi kegyeket élvező nyilaspártok képviselik, sőt valósítják meg, hanem maga a hivatalosság, — így az értelmiségiek, melyek függőviszonyban vannak ettől, e belátásban nem követhetik a vitapartner s a középosztály elégtelenségeinek rájuk nehezedő nyomása alól azzal térnek ki, hogy „amíg a munkásosztály a kiméletlen osztályharc alapján áll, a középosztály csak öngyilkossági szándékkal szövetkezhetik vele“.

Viszont ha a függőviszonyban álló értelmiségiek ellenére bizonyos középosztálybeli rétegek a munkásokéhoz hasonló belátásra jutnának, úgy egyszeriben elesnének az együttműködés formáira vonatkozó gondolatmenetek, aggodalmak is. Mert ha az értelmiségiek kiállnának olyan követelésekkel, amelyek a hivatalosság törekvéseit keresztelnék, ha emlékeznének és emlékeztetnének akárcsak olyan régi dolgokra is, mint elődelk, a márciusi ifjak 12 pontja, ha hitet tennének a szabadság és egyenlőség eszméi mellett, akárha polgári értelemben is, de azoknak konkrét megnyilvánulásait illetőleg, — akkor ahhoz nem kellene leülni „tárgyalni“ a munkássággal, nem kellene sem ad hoc, sem állandó kézfogás, e követelésekért folytatott harcban maradék nélkül, megállapodás nélküli, maguk mellett találják a munkásságot, magyart és nem magyart egyaránt.

De amíg úgy áll a dolog, hogy az értelmiségiek, melyekre a regresszív szellemű hivatalosságnak minő

kevésbé van szüksége, minthogy a szellem erejét egyéb erők váltják fel, a munkásság és parasztság tömegerejével akar érvelni az urallommal szemben, hogy szellemi vezető szerepét és privilégiumait változatlanul továbbra is fenntarthassa, — addig természetesen Magyarországon minden együttműködési kísérletnek minden sürgető időszerepére ellenére félben kell maradnia, meg kell hiúsulnia. (Kollár Ferenc)

A GÁND ROMÁNESC ÉS AZ ERDÉLYISÉG. „Husz évi szellemi élet Erdélyben“ az alcíme a Gánd Románesc szeptemberi összevont ünnepi számának, amely az Astra, a nagymultu erdélyi román közművelődési egyesület szeptemberre tervezett nagygyűlésére készült. Több mint 270 oldal gazdag anyagát kapjuk benne. Tanulmányok, szépirodalmi rész és műmélletek az erdélyi román tudományos, irodalmi és képzőművészeti élet műhelymunkájába nyújtanak a teljesség igénye nélkül is általános betekintést. Az összeválogatáshoz nehéz lenne hozzászólanunk, hiszen, ha nem is a címben, de legalább is az erdélyi „román“ szellemi élet minden ágában való jártasság kellene ahhoz, hogy rávilágítsunk a szempontok természetére. Az egyszerű szemlélő is megérzi azonban a műigényt, ami e szám megszerkesztése felett örködött.

Kétségkívül több biztonsággal szólhatunk hozzá azokhoz a határkérdésekhez, amelyek átcsapnak az erdélyi magyar szellemi élet síkjára is. Sajnos, erre kevés utalást kapunk e számban, mert az egyes tárgykörök feldolgozása oly körülzárt és magában való, hogy nem mernők a kölcsönösség ezernyi tényét felvető valóság hű tükrének nevezni. Bizonyára közrejátszott ennél a felfogásnál a multból maradt szellem, amely a háború előtti imperialisztikus térfoglalásokkal szemben örködött a meglévő népi értékek megőrzésén és továbbfej-

lesztésén. Ami azonban annak idején termékeny népi kitarulás volt, feszítő erő a ránehezedő nyomással szemben, — a megváltozott viszonyok között a józan népi magatartástól távolodó, fokozottan elvont és spekulatív jellegű kizárólagossággá vált. Nem annyira a szabadabb röptű szépirodalomnál és képzőművészetnél észleljük ezt, amelyeknek erőteljes népi gyökereit itt is, ott is mély szociális szellem élteti, hanem a felsőbb gyámkodást kevésbé nélkülöző tanulmányoknál.

A román szellemi élet elmélyülő ismertetése mellett az általános erdélyi problémák féltetten egyoldalú megvilágítást nyernek e tanulmányokban. Különösen áll ez Vasile Băncilă „Erdély jelentősége“ c. cikkére, amely az erdélyiségnek elvont, a tényekkel nem mindig számoló felmagasztalása, elsőbrendűségének kihangsúlyozása a román történelemben. Ezt a cikket a beleérzés teszi gazdaggá, de csak ott van elhithető ereje, ahol személyesen észlelt dolgokat kommentál. Így például mikor az erdélyi román szellemiség mélységét és következetesebb egységét a benne még el nem mosódott paraszti élet, földhözköttöttség jellegzetességeivel magyarázza. Viszont impresszionista módszere felmondja a szolgálatot ahogy a „másik“ erdélyiségre, a románnal együtt élő népek erdélyiségére tér rá. V. Băncilă kifogásol minden olyan történelemszemléletet, amely „közös“ erdélyi vonásról beszél s hogy megindokolja álláspontját, a „magyarok“, mint nép, lényegesen imperialisista lelki alkatát említi fel, szembeállítva a „nemimperialisista“ beállítottságú és ezáltal szabad, önálló, mert mások leigázására lelkileg nem kényszerülő népekkel, mint a román is. Mi ezzel szemben úgy tudjuk, hogy imperialisista törekvései az uralkodó rétegnek vannak, (természetesen nem lelki alkatánál fogva) s ezek a törekvések visszahatnak a saját nemzetbeli tömegekre is. Így tudtak találkozni anyynyszor a történelem folyamán Er-

dély elnyomott magyar jobbágytömegei az itt élő románság osztály és nemzeti jellegű szabadságtörekvéseivel. A cikkíró azonban nem a dolgok, hanem érzései logikájára építi fel érvelését. Így vezeti le az imperiálista nemzeti lényegből azt is, hogy a magyarság nem tartozik szervesen Erdélyhez, a baltikumai junkerek szerepét szánva neki.

Aurel Decei „Az erdélyi román történetírás az egyesülés utáni 20 évben“ c. tanulmányában már több befogadó készség nyilvánul meg. Tudományos jellegű, bibliográfiára támaszkodó munkája különben is tényekhez kötött, s az elméletek, állásfoglalások összevetéséből több tárgyilagosság születik meg. Decei ha nem is ért egyet velük, méltányol, sőt ismertet erdélyi magyar történetfelfogásokat is. „Az erdélyi román történetírás — írja — magának vall olyan problémákat is, amelyek nem tisztán román jellegűek, azonban népünk tág, megértő szellemében tárgyalja azokat“. „Igazi humánizmusról“ beszél, amely a történetírás fejlődését lehetővé tette, s elismeri, hogy „az állandó kapcsolatok által más népi közösségekkel, amelyek saját részükről szintén történelmük magasztalására emelkedtek, a román történelmi erők a jövőre kovász szerepére tettek szert...“

Erdély népi kölcsönhatásaival, az együvértartozás érzése mellett, az építő jellegű nemzeti öntudat fejlesztője is volt a románságban. Tévés elgondolásokból táplálkozik az a nemzetféltség, amely véka alá rejti a más népekkel közös erdélyi elemet. Az erdélyi szolidaritás most lenne a legjobb biztosíték arra, hogy egyik se váljék külső hatalmi szándékok eszközévé a másik ellen. A népet szolgáló reális történelem szemlélet ezért nem élezi ki a nemzeti szenvedélyeket egymással szembeállító, s így a haladást megkötő elemeket, hanem az uttörő folyamatot domborítja ki a közös kibontakozáshoz. (Bányai László)

KÉMEK, PROPAGANDISTÁK..
A „totális“ háború háromszorosan 5 dimenziójú. Először, öt harci tényező küzd benne: propagandisták, kémek, feltalálók, hadiüzemek, hadseregek. Másodsor, öt fronton folyik: „földalatt“ (képletesen értendő), levegőben, földön, vizen és víz alatt. Harmadsor: öt ellenséges célpont: az idegek, az irányító-ésszközpontok, az erkölcsi erő, a hadi- és létfenntartási anyagok és emberek megsemmisítésére összpontosul.

Az első sorban említett öt harci tényező közül, kettő szerepe került újabban igen előtérbe: a propagandisták és kémeké. Ez a két veszedelmes fegyver az elmúlt két évben, a kiszemelt és sorra került ellenfeleken a leghalálosabb sebeket ejtette.

A propagandisták (ebbe a gyűjtőszóba éppúgy beletartoznak az irányító államvezetők, mint a diplomácia, sajtó, rádió, katonai és közgazdasági szakirodalom stb. vezető emberei) feladata olyan előnyös helyzet és légkör teremtése, amely a lehető legnagyobb mértékben könnyíti meg a felfejlődő fegyveres erők útját és munkáját. A propagandisták a tulajdonképpeni katonai akciót megelőző illetve előkészítő általános szellemi, erkölcsi, anyagi és stratégiai összpontosítás céljainak eléréséért küzdenek. („Legfontosabb a lehető legteljesebb, mindenre kiterjedő összpontosítás utáni villámgyors akció!“ — írja Tempelhoff tábornok a Wissen und Wehr-ben.) Ezek a célok: 1) Az ellenfél állam (lakosság és hadsereg) erkölcsi erejének aláásása és megtörése; 2) Az ellenfél politikai, gazdasági és katonai vezérkarának (s az ellenfél közvéleményének) félrevezetése és megzavarása; 3) Az ellenfél anyagi, erkölcsi, szellemi és stratégiai felkészültségének megbomlasztása; 4) A saját (és szövetséges) valamint a semleges államokban olyan „lelkres“ vagy legalább is „rokonszenvező“ légkör kialakítása, amely a leghatványozot-

tabb erejű támadást illetve védelmet teszi lehetővé; 5) A belső ellenesség megszervezése, táplálása és irányítása az ellenfél államában, nemzetiségi, faji, ideológiai alapon. E célok elérésére a „totális“ propaganda minden lehető és rendelkezésre álló eszközt felhasznál. Ami ezek közül az u. n. szellemi eszközöket illeti úgy itt az igazság és a hazugság, a valóság és a képtelenség közti széles skála valamennyi billentyűje mozgásba kerül. A propagandisták feladatainak, harci módszereinek és alkalmazott eszközeinek kellő szemléltetésére elegendő felvilágosítással szolgálnak pl. a franciaországi és angolai szélsőjobb-oldali és „közép-párti“ folyóiratok és napilapok pár hónappal ezelőtt leleplezett külföldi összeköttetéseknek, ez összeköttetések anyagi alapjainak és célkitűzésének a legutóbbi kémbotrány-sorozat alkalmával csekély részben nyilvánosságra jutott adatai, Sir Arthur Mosley angol „feketeinges“ vezető és a nemrég még „teljes gőzzel“ működő ár terrorszervezetek külföldi kapcsolatai s ezek bel- és külpolitikai célkitűzései; néhány USA-beli politikus tulerélyes Roosevelt s főleg progresszión-ellenes fellépésének titkos, Oceánon-inneni rugói; az USA-ban, Svájcban, Belgiumban, Dániában idén felfedezett nagyarányú, külföldi vonatkozású politikai mozgólódások és, ezek kereteibe tartozó kémkedések s néhány más politikai merénylet (gyilkosság stb.) kívülről irányított megszervezése stb. Jó ideig hatásos időnyerő, félrevezető és bomlasztó erejű propagandabombáknak bizonyultak az olyan különböző „illetékesek“ által tett kijelentések, amelyek kimondottan stratégiai célkitűzések vérnélküli elérésére faji, nyelvi s hasonló „magától értetődő“ érveket hangoztattak s minden ilyen követelést „végső és legutolsó“ követelésként állítottak volt be... (Emlékezzünk a múlt év elejétől az idei nyár végéig bekövetkezett politikai események és változások szellemi és erkölcsi elő-

készítésének idejére és mozzanataira!)

Ugyancsak a propaganda feladata a tömegfélelmet keltő hírek terjesztése az ellenfél államokban. Az ilyen hírek különösen a képzeletbeli hadi-szerek-eszközök bekövetkezendő hatásait ismertetik az ellenfél államokban már beszervezett pánik-hangulat és delejezettség fokozására. Ha azután ezzel kapcsolatban sikerül olyan hírek terjesztése is, amelyek az ellenfél hadieszközeit, gazdasági erőforrásait, hadseregét stb. fogyatékosnak vagy hasznavehetetlennek tüntetik fel a közvélemény előtt, vagy a kül- és belpolitikai helyzetet festik mesterségesen, egy óriási „suttogó-gépezet“ mozgásba hozásával mennél sötétebbre; akkor az ellenfél erkölcsi-erődvonala át van törve: az ellenállás pillérei inognak már az első puskalövés előtt! A „totális“ szellemű propaganda jellegzetes példái az olyan fajta „hadijelentések“ is, amilyenekre pl. a Domej japán távirati ügynökség „hírszolgálatá“ hívta fel a világ közvéleményének figyelmét a nyáron. („12 japán repülőgép negyedórán légi harcban százötven szovjet gépet semmisített meg...“ vagy: „A legutóbbi öt nap légi harcok során több mint hatszáz szovjet gépet terítettünk le...“ Ugyanebbe a kategóriába sorozhatók azok a német-lengyel háború folyamán nyilvánosságra hozott „veszteséglisták“ is, amelyek nyilvánvaló célja befelé a megnyugtató, kifelé pedig a „sebezhetetlenség“ látszatát keltik). Az ilyen és hasonló hírek naponta ismétlődnek, mert az állandó ismétlés alkalmas befelé az „erkölcsi“ erő, kifelé pedig a fegyveres támadás hatásainak felerősítésére.

A támadást megelőzően és annak ideje alatt is, a semleges országok sajtó és rádióhírszolgálatára tehet nagy szolgálatokat a „totális“ propagandának és biztosíthatja a „hírek“ hitelét. A német-lengyel háborút megelőzően sikerült pl. olyan „hirt“ lanszírozni a támadónak a semleges sajtón keresztül, amely

szerint „Keletporoszországban valóssággal kapkodó iramban készülnek fel a védelemre, lövészárkokat ásának, erősítési munkálatokat végeznek, a lakosságot belsőbb területeken helyezik biztonságba stb...” A lengyel vezérkar tehát nyugodtan aludhat ezen a frontszakaszon... **Eredmény:** nyugodtan is aludt, miközben a német támadás itt is olyan erővel zúdult rájuk, hogy harmadnap még a Narevnél se szedte össze magát a hiányos információs szolgálattal rendelkező lengyel hadsereg!!

Az akciót megelőző illetve előkészítő „totális” propagandát H. Rauschning „az akarat megbénításának” nevezi! Ez a fenyegetésekből és „békés” ajánlatokból álló propaganda az ellenfél kormányzatában és közvéleményében teljes zavart, tájékozatlanságot, majd pedig tehetetlen idegességet kelt. A „totális” propaganda természetesen megszakítás nélkül offenzívában van, miért is az ellenfél védekezésére és tárgyalásokra kényszerül, olyankor, amikor már lélektanilag kimerült.

A propaganda arzenálja szinte kimeríthetetlen. A rádiótól a semleges sajtóin keresztül, a fizetett ügynökök és az ellenfél államban élő nemzetiségi, ideológiai szövetségeinek megfelelő működésén át a repülőkké milliósámmra ledobált röpcéduláig, a közvetítő módok és eszközök légiója áll rendelkezésre. Hatalmas és változatos fegyvertára ellenére azonban a propaganda a háborút megelőzően és annak ideje alatt is csak az oly államokkal szemben alkalmazható sikkerrel, amely államok szervezeteit a politika, a társadalom, a gazdaság, a korrupció stb. lappangó vagy idült betegségei töltik meg. Az ilyen kóros állapot a legérzékenyebb talaj a propaganda számára. Áttörhetetlen gát ezzel a megtévesztő, belső ellentéteket, erkölcsi és szellemi káoszt keltő totális propagandával szemben a közvélemény, illetve a széles néprétegek politikai felvilágosodottsága, az eszmei célkitűzések tudatosítása és az

ezek eléréséért küzdő erők tökéletes erkölcsi és szellemi mozgósítása és felkészültsége. Nem érhet el az elenséges propaganda pánikgyökerű (pl. infláció stb.) eredményeket ott, ahol az állami élet vérkeringéséből az előbbi tényezők már eleve kiküszöbölődtek, nem vezethet eredményre a stratégiai félrevezetést célzó propaganda-mesterkedés olyan állammal szemben, amelynek vezénkara és információs-gépezete helyesen működik és nem talál célba a faji, nemzetiségi, politikai stb. ellentétekre támaszkodó ellenséges propaganda és diverziós-hadjárat az olyan államban, amelynek alapépítőménye a fajok, nemzetiségek stb. teljes szabadságának és tökéletes együttműködésének megingathatatlan erő-oszlopain nyugszik.

A propagandisták mellett (azokkal szorosan és tervszerűen együttműködve) a kémek hadserege az a másik veszedelmes fegyver, amely az új háború egyik legfontosabb tényezője. A kémek tömegében a titkos és a „legális”-külső ügynökök, megbízottak mellett az „informátorok” egész hada dolgozik, valamennyi jól meghatározott frontszakaszon, pontosan meghatározott cél elérése érdekében. Egyes kémcsoportok kizárólag ipari-kémkedést folytatnak s a fontosabb hadfelszerelési, vegyszeti stb. termékek, tállállományok, újítások receptjeinek és tervrajzainak megszerzése, lemásolása a feladatuk. Más csoportok hadműveleti, hadmozdulati tervekre, titkos utasításokra vadásznak. Mások u. n. „hangulatinformátorok”, akik az ellenfél állam általános lelki és erkölcsi légkörét igyekeznek kifürkészni különböző, lehetőleg minél számosabb és változatosabb foglalkozású és szellemű személyekkel való kapcsolatok, beszélgetés, levelezés stb. útján. A totális-kém-szolgálat ügynökei tucatnyi álcában (mérnökök, turisták, artisták, kereskedelmi utazók, fotóriporterek, újságírók stb. „legális” cégrel állat) rajzanak mindenfelé.

A kémek „földalatti” hadseregé-

vel működnek össze a különböző ágentprovokátorok, merénylők, a szervezett szabotázs-akciók emberei és más, hasonló rendeltetésű elemek, akiknek szolgálatait ugyancsak előszeretettel veszi igénybe a „totális” háború vezérkara.

Erre az általános, láthatatlan kém-merénylő-diverzionista-szabotázs offenzíva méreteire és módszereire szemléltetően világít rá pl. a pár hónappal ezelőtt Algírban pusztító és milliós károkat okozó kikötői tüzvész, a warsói új központi pályaudvar égése röviddel a német-lengyel háború kitörése előtt, sorozatos vasuti szerencsétlenségek ugyanabban az időben Lengyelországban, az isztambuli hadianyagraktárak felrobbantása, külföldi mérnökök és szakmunkások ismeretes akciói a Szovjetunióban pár évvel ezelőtt, Le Havre kikötőjében az idei sorozatos hajótűzök, különböző államokban történt tengeralattjáró és repülőszerencsétlenségek, municiógyárak levegőberőpülése, vezető politikai személyiségek elleni merényletek stb., amikor a nyomozó hatóságok mindannyiszor „bűnös kezek” munkájára bukkan-
tak.

A totális-háború vezérkarai tényleg tömegeket mozgósítanak ebben a vonatkozásban is, mielőtt még mozgásba jön a tulajdonképpeni hadigépezet. Az USA kémelhárító szolgálatának egyik legutóbbi jelentése szerint Amerikában több mint 10.000 kém működik a katonai és ipari kémiszolgálat különböző „reszortjaiban!” Franciaországban az idén, januártól augusztusig, több mint 25.000 kémgyanus esetben vettek be vizsgálatot. És mennyi maradt kivizsgálatlan!

Hogy milyen eredménnyel támad valamennyi „fedetlen” ponton a totális propagandisták és kémek hadserege az említett nemzetiségi, társadalmi, politikai stb. ellentétek által fertőzött területeken s milyen módon és erővel képes aláaknázni, megbénítani és tönkrezuzni a kellő védelemre és megfelelő ellentáma-

dásra fel nem készült államok politikai és katonai gépezetét, arra a múlt év eleje óta lejátszódott események eléggé megadják a választ! (Keleti Sándor)

A REPÜLŐGÉP A SZARAZ-FÖLDI HÁBORÚBAN.

A német-lengyel háború megdőntötte többek között azt a, különösen Armengaud francia tábornok, Maurice Bourdet francia katonai szakíró és mások által felállított elméleti tételt, amely szerint: „A léghaderő csupán a lakosság megfélemlítésére való eszköz, amely sohasem lehet főfegyvere a győzelem elérésének...” A német támadás három hete alatt a német légihaderő rácáfolt erre és bebizonyította, hogy a megfelelően irányított, kelő időben és helyen felhasznált légierő úgy a tankegységekkel és gépesített rohamgyalogsággal összeműködve, mint önálló akciók kereteiben félelmetes hadieszköz! A német légiflotta — sajnos — kifogástalanul hajtotta végre vállalt feladatait. Mik voltak ezek a feladatok? 1. Rajtaütéses támadás a háború első órájában az ellenséges repülőterek ellen, az ellenséges légierők „helyben való” elpusztítása céljából. (Ha az ellenség számos földalatti repülőtérral rendelkezik, akkor is sikeres lehet ez a támadás, legalább részben, a front-hoz közeli improvizált, u. n. szűkség-repülőterek ellen, amelyek, különösen „mozgó” háborúban, állandóan változtatni kényserülnek helyüket és így, még a legjobb álcázással sem lehetnek annyira védett helyzetben, mint eredeti „béke-állomáshelyeik” földalatti repülőterein. Ilyen esetekben természetesen, a minden támadás és védelem alapját tevő információs-szolgálat az, amely pontos utmutatással szolgál előzetesen a támadásra induló bombavetőknél.) 2. Támadás a háború első 6-12 órájában, a kialakuló front illetve határvonal mögött felvonuló és összpontosuló ellenséges csapatok, csapatszállító vona-

tok, vasútvonalak, hidak ellen akár 5-600 kilométeres mélységben is az ellenséges ország belsejében s támadás az ellenség hadfelszerelési üzemei, repülőgép- és municiógyárai, katonai épületei, vegyészeti üzemei, közigazgatási, ipari, kereskedelmi gócpontjai ellen!

A sikeres légitámadások legújabb technikájához és taktikájához hozzátartozik a jó célpontul szolgáló és nagy zajt okozó 100-500 géppel végrehajtott akciók helyett, az 1-2-3-5-7 esetleg 15-ös csoportok által végrehajtott támadások keresztülvitele. Ebben az esetben, még ha viszonylagosan nem is állna túl nagy számú repülőgép rendelkezésre, egyszerre akár száz vagy még ennél is több pont ellen indítható légitámadás, ami nagyban fokozza a támadás sikerét, csökkenti a védelem lehetőségeit és mérhetetlenül erősíti a pánikhangulatot.

Légvédelmi tüzérsgel és a légvédelmet szolgáló külön repülőegységekkel is (vadászrajokkal) meg erősített ipari, katonai stb. központok ellen a támadó légiflotta 3 részre osztva végzi el feladatait. A bombavető támadókat kísérő vadászgépek egyik csoportja a légvédelmi tüzérsgre veti magát, másik csoportja a felszállt légvédelmi repülőgépekkel veszi fel a harcot, míg a harmadik csoport (bombavető) előzékeny eléggé tehermentesítve és szabadon hagyva: az eredetileg kitűzött feladatot végzi. A fontosabb célpontok elleni támadások (különösen ha azok keresztülvitele előzetesen csak részben sikerülhetett) 24 esetleg 12 óra vagy ennél is kevesebb idő alatt, egymásután többször ismétlődnek. A sorozatos támadás ugyanis, nagyban kimeríti a légvédelmet és végülis a támadás százszázalékos eredményességét biztosítja.

Az előbbi offenzív feladatokon kívül továbbra is eredményes munkát végez a légi-flotta a felderítő, megfigyelő szolgálat terén. Erőd-vonalak, hadiipari központok, köz-

lekedési vonalak, csapatmozdulatok és összpontosítási helyek felfedezése, lefényképezése, térképezése, különösen a helyes információ alapján induló s azt követő légi, tüzérsgel, helyi vagy általános támadás igen szükséges bevezető lépése lehet. A jól működő felderítő repülés nemcsak kiegészítő részét, hanem betetőzését jelenti a „szárazföldi“ információs szolgálat munkájának és számos esetben egyenesen ellenőrzi és verifikálja azt, a legalkalmasabb időpontban, azaz közvetlenül a döntő akció bekövetkezése előtt.

A megfelelő irányítás alatt álló légihaderő csak ugyiszólván egy megszakítás nélküli offenzívában fejtheti ki a legnagyobb erőt. A repülőgép u. i. konstrukciója és valamennyi adottsága (gyorsaság stb.) következtében: támadó fegyver. Számára a támadás az a forma, amelynek keretei között legjobban töltheti be igazi hivatását. A támadásra képtelen illetve abban sorozatosan megakadályozott és pusztán csak védekezésre készített repülőflotta szerepe végzetesen hasonlít a szárazra tett hal vergődéséhez. (lásd: a háború első napjaim „nyitott“ repülőtereim megítéledt, majd pedig saját vezérkara által is „passzívításra“ ítélt több mint 1500 gépből álló lengyel légiflotta tragédiáját!!)

Hogy pedig milyen szolgálatot tehet a légiflotta az új háború életkérdésévé nőtt villámgyors hadmozdulatok (csapatcsállítások, átcsoportosítások, nagy egységeknek az ellenség által nem várt helyeken való rajtaütéses harcbevetése, hadianyagszállítás, eljöttörnyös egységek ellenséges front mögé való szállítása stb.) megvalósítása terén, elegendő felhozunk, hogy pl: 100 csapatcsállító repülőgép háromszori fordulattal, azaz 6 óra leforgása alatt, 15.000 embert vihet teljes felszereléssel, felszállási helyétől 300-350 km. távolságra!! Ha 300 repülőgép áll rendelkezésre, akkor ugyanez a művelet egy óra alatt

végrehajtható! Rossz állapotban levő utakra, megrongált vasutvonalakra, közlekedésre alkalmatlan hegyvidékre stb. való tekintet nélkül!

Együttműködve a tankosztagokkal és a motorizált rohamgyalogsággal vagy adott helyzetekben azok nélkül is ugyanilyen jelentős szerepe van a légiflottának folyókon, mocsárvidéken, áradási területeken való átkelések előkészítésében és biztosításában valamint visszavonulóban lévő ellenséges erők, menetszlopok, tüzérség, gépfegyverfészkek, hadianyag és más szállítmányok, átcsoportosítási kísérletek stb. megsemmisítésében illetve meggátolásában.

Állandó taktikai alapfeltétel természetesen, hogy a légi erők megfelelő pontos információkkal rendelkezzenek s állandó rádió, szikratávíró kapcsolatban álljanak divízióik parancsnokságával, a repülő egység többi gépeivel és — a szárazföldi erőkkel kombinált hadműveletek végrehajtásakor — a tüzérséggel, tankosztagokkal és a gépesített gyalogsággal.

Jól szervezett, jó minőségű és kezelési légiflotta ellen csak egy még magasabb fokon álló és lehetőleg még nagyobb számú ellenséges légi erő veheti fel a harcot sikeresen. Ha azután ilyen esetben a megtámadott állam területi nagysága, hadiüzemeinek jó elhelyezése, kifogástalan információs szolgálata, lakosságának és hadierőjének emelkedett harci szelleme tökéletesen megszervezett és nagyszámú légvédelmi tüzérséggel rendelkező védőereje is latba esik: akkor a támadó légi erők esélyei nagyon lecsökkenhetnek, a szenvedett veszteség pedig olyan súlyossá lehet, amely már közelről sincs arányban az elérhető eredményekkel. (K. S.)

TÖRTÉNELEM — BÉLYEGEKBEN. Hozzávetőleges adatok szerint a világ filatelista egyesületei huszmillió tagot tartanak nyilván. A legtöbb gyűjtővel —

körülbelül kétmillióval — Németország szerepel, utána az egykori Csehszlovákia, Ausztria, az Egyesült Államok, Franciaország és Anglia következnek. Románia valahol a tizenhatodik helyen áll: száz-ezer gyűjtőjével. A bélyegyűjtőknek egy idő óta már a posta is mind nagyobb figyelmet szentel s a világ különböző postahivatalai országuk történelmi évfordulóit, nemzeti ünnepei vagy az országban lezajló és nemzetközi érdeklődésre is számot tartható események alkalmából sűrűn adnak ki emléksorozatokat. A postabélyegnek ma már hivatalosan nyilvántartott árfolyama van s egyes nyugati államokban külön bélyegtőzsdéken bonyolítják le a bélyegkereskedők a gyűjtőszervevényre alapított s néha hatalmas vagyonokat jövedelmező üzleteiket.

A bélyegtőzsdét egyébként érzékenyen befolyásolták az utóbbi évek történelmi eseményei: a határváltozások. Elsőnek az osztrák bélyeg tűnt el a tőzsdéről az Anschluss után, hogy később s egyre emelkedő árfolyamon ismét megjelenjék, majd hasonló körülmények között a Memelvidék, Csehszlovákia, végül Lengyelország bélyegei. Egy francia bélyegszaklap közlése szerint a nemzetközi bélyegpiac az osztrák és cseh példák után már előre felkészült a lengyel „üzletre“ s amikor Lengyelország ellen megindult a német támadás, a tőzsdéken néhány nap alatt teljes egészében felvásárolták a lengyel „tömegbélyeget“. Ezek a bélyegek csak egy-két hónap múlva jelennek majd meg ismét a piacon, a réginél 30-40 százalékkal magasabb áron. A nagyobb áremelkedést a legjobban szervezett felvásárlás ellenére is megakadályozza az a körülmény, hogy mindegyik megszűnt állam hatalmas bélyegmennyiséget hozott forgalomba. De akad olyan bélyeg is, amely hatalmas tőzsdei „karriert“ futott be a történelmi változásokkal.

Az osztrák posta körülbelül fél-évvvel a „hazatérés“ előtt kiadott

egy 10 schilling névértékű Dolfuss-emlékbélyeget, a meggyilkolt kancellár arcképével. A szokatlanul nagycimletű bélyegből meglehetősen kevés került forgalomba s amikor félévvel később a németek bevonultak Ausztriába a még meglevő készleteket azonnal lefoglalták és megsemmisítették. A 10 schillinges Dolfuss-emlékbélyeget ma 145 márkás árfolyamon tartja nyilván a Michel-katalogus.

Csehszlovákiának ezzel szemben kevés ugynevezett „jó“ bélyege volt, mert az egykori csehszlovák állam igen nagy postaforgalmat bonyolított s ugyanez lesz a helyzet Lengyelországgal is. A nagy üzletet most Danzig bélyegeitől reméli a tőzsde, mert a szabadváros postaforgalma nem volt jelentős s kevés bélyege maradt.

A danzigi posta által az utóbbi husz év alatt kiadott háromfajta postabélyeg felirásai egyébként a szabadváros husz évének történelmét is visszatükrözik. Az első bélyeg 1920 körül került kiadásra és felirása német: Freistadt Danzig; a másik bélyeget ez év augusztusában adták ki, amikor a lengyel kormány megváltoztatta a danzigi postamonopóliumról szóló törvényt. Ennek a bélyegnek, amely két hónapig sem volt forgalomban, lengyel felirása van: Port Dancka. A harmadik már emlékbélyeg, amit a német posta adott ki s csak addig marad használatban, amíg Danzig véglegesen bekapcsolódik a német állam vérkeringésébe. Ennek a felirása ismét német: Danzig ist Deutsch.

*

A bélyeggyűjtés körül különben sok minden megváltozott. Azelőtt diákok, bogaras öregurak hódoltak a bélyeggyűjtés szenvedélyének s ez irányu, valójában semmivel sem indokolt magatartásukat, hol sportnak, hol tudománynak nevezték. A bélyeggyűjtés ma már inkább üzlet. A ritkaságok, a megszünt államok bélyegei könnyen szállítható s árban évről-évre emelkedő értéket jelentenek (Köves József)

A Z AALAND-SZIGETEK. Egy éve múlt, hogy az Aaland-szigetek kérdése újból a világpolitika egyik gyűpontja. Amikor a múlt év szeptemberében a háború kitörésétől félték, igen megélenkült a tevékenység az Aaland-szigetek körül is. Az angol flottát mozgósították, az orosz hajók a finn partok körül cirkáltak, míg a német flotta egységei az Aaland-szigetek köré vonultak. Finnország is mozgósított néhány hadosztályt s konfliktus esetére Svédország segélynyújtását kérte.

A háború akkor nem tört ki, de a szigetecsoportért folyó küzdelmek kieleződtek. Ma újból napirenden: hisz' az Aaland-szigetek birtokosa vagy ellenőre, a Balti-tenger ura is egyben.

A szigetek fontossága nemcsak stratégiai, de gazdasági is. Minden fontos utvonal Skandinávia és Kelet-Európa között itt vezet keresztül.

Az Aaland-szigetecsoport különben kb. 6500 szigetből és szigetecskéből áll. Ezek közül azonban csak 200 lakott. A szigetek lakosai — mintegy 28 ezer lélek — svédek, akik jónéhány évszázaddal ezelőtt telepedtek ide. Nyelvük ma is a svéd. Törekvésük a szigetecsoport Svédországhoz csatolása.

A szigetek a Botteni-öböl bejáratánál fekszenek, mintegy 40 km-re a svéd és 80 km-re a finn partoktól. A fővárost — Mariehamn — Stockholmból repülőgépen 20 perc alatt lehet elérni. Egyébként a fősziget Leningrádtól 450, Danzigtól 650, Memeltől 300, Kopenhágától 700 km-re van.

A szigeteket Finnországgal együtt 1809-ben csatolták Oroszországhoz. Az 1856. évi párisi kongresszuson azonban az orosz állam kénytelen volt elfogadni a szigetecsoport neutralizálását. Ez az állapot egészen a világháborúig tartott, amikor Oroszország, hogy megelőzze a szigetek Németország általi elfoglalását, a franciák beleegyezésével megszállotta.

Finnország függetlenségének ki-

kiáltásakor, az Aaland-szigetek lakossága a Svédországhoz való csatlós mellett foglalt állást. A svédek, hogy az orosz forradalom győzelmét a szigeteken megakadályozzák, gyorsan megszállották. A megszállásból eredő finn-svéd konfliktust végül is egy a Népszövetség égisze alatt tartott konferencia (amelyen résztvettek: Anglia, Franciaország, Finn és Svédország, Lett és Észtország, Dánia, Német és Olaszország) úgy oldotta meg, hogy a szigeteket a finneknek ítélte, de széleskörű autonómia adására kötelezte őket. Nem sokkal később kimondották a szigetek teljes demilitarizálását.

Az elmúlt évben Svéd- és Finnország közös akciókat indított a sziget militarizálása (új erődítmények kiépítése) érdekében. Németország jóakaratóan nézte ezt, de kikötötte, hogy az erődítési munkákban ő is részt vesz. Mindez a Szovjetunió ér-

lyes föllépése következtében meghiúsult. Az angolok s a franciák is Németország ellen foglaltak állást, ugyanakkor azonban támogatták a svéd és finn kérést.

Németország ez év tavaszán még a Szovjet és Balti államok elleni támaszpontul akarta felhasználni a szigeteket, másrészt a skandináv államokhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatai zavartalan biztosítására. A svéd és norvég vasérc ugyanis az Aaland-szigeteken át kerül Németországba s mivel az évi 13 millió tonnát kitevő svéd vasérc termelésből 10 millió tonnát Németország vesz át, érthető a „közlekedés biztonságára“ fordított német gondoskodás. Svéd érc nélkül nem tud dolgozni a német hadipar...

Az oroszok és finnek jelenlegi tárgyalása bizonyára az Aaland-szigetek problémáját is megoldja. (Jordáky Lajos)

V I L Á G S Z E M L E

PASSZIV HÁBORU ÉS AKTIV SEMLEGESSÉG

Ha helyes volt a közelmúlt éveket a „háborús béke“ időszakának nevezni, úgy azt mondhatjuk, hogy most, a háború rövid, lengyelországi epizódja után, annak „békés“ periódusa következett. De nem hisszük, hogy az igazi, minden vonalon a katonai apparátus teljes megfeszítésével folytatott háború eseményekben és fordulatokban lehetne gazdagabb, de még csak annyira is változatos, mint a háborúnak ez a „békés“ formája, amely a diplomácia (= „háború más eszközökkel“) közvetítésével országokat és nemzeteket hoz össze vagy választ szét, határokat tüntet el, kormányokat és népeket táncoltat és állandó lázban tartja a népeket. Olyannyira, hogy szinte le kell mondanunk ezuttal arról, hogy rövid „szemle“ keretében valamennyire is összefogó képét adjuk az egész helyzetnek. Hanem arra kell szoritkoznunk, hogy a hónap eseményeit úgy sorakoztasuk fel, amint azok *időrendben* egymáshoz fűződnek.

Krónikánkat tehát a német-orosz egyezményvel kezdetjük, amelyet a két ország szeptember 28.-án a „határmegállapítás“ céljából kötött egymással, amelynek jelentősége nem abban áll, hogy a volt Lengyelországból mindkét nagyhatalomnak kiadta az őt megillető részt, hanem abban, hogy az új határt a két ország közötti *érdekhatárnak* nyilvánította, vagyis: Németország lemondott arról, hogy az ezen határtól Keletre eső területeken, a Balti-államokban imperialista érdekeit érvé-

nyesítse, ezen a területen teljesen szabad kezet ad a szovjeteeknek. Ez eddig elég egyoldalú kedvezmény, mert viszont a szovjetnek, amely a saját védelmén túlmenő hatalmi célokat (és különösen Lengyelországtól!) nem követ, cserébe nem volt miről lemondania. És mégis adott a szovjet valamit cserébe: két nyilatkozatot. Ez első szóra mosolyogtatóan hat, mert hiszen „nyilatkozatok nem kerülnek semmibe“, de valójában elég komoly segítséget jelentenek Németország részére: erkölcsi támaszt nehéz háborúja folytatására. Az egyik nyilatkozat szerint a szovjetek támogatják Hitler „békeoffenzíváját“ és a háború folytatásáért a nyugati hatalmakat teszi felelőssé, sőt: egy célzással a szovjetek további közreműködését helyezi kilátásba Németországnak; a másik a gazdasági kapcsolatok kimélyítését mondja ki és ezzel Németország háborújának nyersanyagokkal (vasérc? petróleum? zsír? — nem tudni) való megsegítését helyezi kilátásba. Ha csak ennyi volna: nyilatkozatok, erkölcsi támogatás és jövőbeii kilátások — az is segítséget jelent, lelket önt a német háború tömegeibe, amelyeket azzal viték és visznek harcba, hogy a „szovjet segít.“ De nemcsak ennyi van, nemcsak szó — amit éppen a szovjetek mindig komolyan megtartottak —, hanem tényleges tartós együttműködésről a diplomáciai és gazdasági vonalon mindaddig, amíg a helyzet változása más politikát itél célszerűnek. Homokban tartják fejüket, akik azt hiszik, hogy a német-szovjet együttműködés „nem komoly“, hogy csak időleges és helyi előnyök kicsikarását célozza. A célok sokkal messzebbmenőek: a Balti- és Balkán-„geopolitika“ eddigi és várható eredményein túl legalább is addig az időpontig érvényesek, amikor az erőviszonyok lényegesen megváltoznak az összes államok között, konkrétan: amíg nemcsak az összes hadviselők, Anglia, Franciaország, Németország, Japán erői, de különösen Anglia ereje és befolyása eléggé lecsökken ahhoz, hogy a szovjetek számára más politikát tegyen szükségessé és lehetségessé. Mint minden államnak, úgy a szovjeteeknek is mindenkor azzal az ellenségével kell együttthaladnia, aki az adott helyzetben legkevésbé veszélyesnek tűnik és a legtöbb előnyt nyújtja. Németország minden jel szerint még jó ideig a gyengébb, vagyis a kevésbé veszélyes ellenségnek számít és szorongatott helyzetében jelentős pozíciók átengedésére hajlandó és ha ezért „fizetni“ kell, ha ezért háborús erejét *viszonylagosan* növelő támogatásban kell részesíteni, a háborús helyzetben az is csak előnyös lehet, ha ezzel a veszélyesebb Anglia és Franciaország szorulnak vissza, míg a megsegített Németországgal együtt a segítő is előretörhet.

Ez a taktika, amelyet az „aktiv semlegesség“ politikájának nevezhetünk, természetesen a háborús helyzetben válik be leginkább, de alapvető irányvonala ugyanaz, mint békében volt és amelyet maga Sztálin fogalmazott meg még a „népszövetségi“ politika kezdetén, 1932-ben, amikor azt mondta: a szovjetek nem csinálnak sem francia-barát politikát, sem német-barát politikát: csak szovjet-barát politikát. A „népszövetségi“ vagy „litvinovi“ politika, amely egyesek szerint „kudarccal“ végződött, alapvetően éppen úgy megfelelt a fentvázolt céloknak, mint ez a mai és ha amannak az volt a célja, hogy az akkor „békésebb“, tehát kevésbé veszélyes népszövetségi államokkal együttthaladva puhítsa a hitlerista dinamika Kelet ellen törő dühét, úgy ezt a célját éppugy elérte, mint amilyen célirányosnak látszik az illető állam szempontjából az, hogy ma, a „megpuhult“, békekináló és békevágyó Hitlerrel együtt puhítsák a foga-fehérjét

mutogató Anglia háborúra uszító és háborúkat kihívó erejét, aktivitását...

Egyes érzelmi idealisták és pacifisták az ilyen politikát talán tulkegyetlennek vagy cinikusnak tarthatják és (nem látva soha semminek a mélyét, de érzékenyen tapogatva mindennek a felszínét), beszélhetnek az „ideológiák alkonyáról“, ezt megértjük és kellőleg értékeljük. De már nehezebben érthető, ha különben jóakarató ábrándozók az USA magatartásában és Roosevelt akciójában „idealista“ célokat ismernek fel és nem látják, hogy ez sem más, mint az „aktív semlegességnek“ fentvázolt politikája, amely attól éppen csak annyiban különbözik el, amennyiben az USA az URSS-től éppen „ideológiailag“ különbözik; míg Roosevelt és az USA végső célja, hogy imperialista konkurrensait (főleg Angliát) kiszorítsa a világiacról, hogy a maga imperialista hatalmát biztosítsa, addig az URSS célja, hogy minden imperializmust és imperialista befolyást messzi elűzzön a saját határaitól és — a lehetőség szerint — minél több népet kivonjon az imperialista befolyás alól, minél nagyobb területet likvidáljon, mint „világiaci“ tényezőt. Ez persze csak akkor világos, ha imperializmus alatt nem egyszerűen a területi hódítást és minden hatalmi törekvést értünk, hanem azt a hatalmi terjeszkedést, amely — egy igen régi, de mindinkább igazolódó fogalmazás szerint — speciálisan huszadik századunkat jellemzi, amely egyben egy nagyobb és tőkeerősebb állam monopolista tőkéjének terjeszkedése a kisebb, a tőkeszegényebb, elmaradtabb országok felé és fölé, amely a tőke-elhelyezés (= kamat-, és osztalék-szivattyúzás) lehetőségei, nyersanyagforrások gazdagsága és a munkaerő-olcsósága szempontjából osztja a világot „érdekszférákra“, és amely a felosztással elégedetleneket örökösösen arra kényszeríti, hogy az újra-felosztást követeljék és ezzel az örökös háború állapotában tartsák a földkerekség lakosságát. Az imperializmusnak ebben a valóságos értelmében tehát például a panamai pánamerikai értekezlet, melyen az USA, konkurrensai (főleg Anglia és Németország) másoldalu elfoglaltságát kihasználva, még egy „rukka!“ kinebb szorította azokat az amerikai kontinensről, hatalmas flottájának „védelme“ (= uralma) alá helyezte nemcsak a középamerikai földszorost és Panama-csatornát, hanem az egész amerikai földrészt, sőt (mint ők maguk mondják) az egész nyugati földgömböt, minden békés látogatás és vérnyomok híján is az imperialista hódítás minden ismérvét éppúgy magán hordja (csak sokkal nagyobb méretekkel és intenzitással), mint a náci-német imperializmusnak véres erőszakkal véghezvitt tettei, amelyekkel ő is ragadott — ha nem is egész kontinenseket, de — amennyit éppen lehetett. Ezzel szemben hiába keressük legkisebb foltját is az imperialista kiszorító, elnyomó és szivattyúzó törekvésnek azokban a pozíció-szerzésekből, amelyekre e hónapban az URSS szánta rá magát, legfeljebb azt láthatjuk, hogy egy nagy világhatalom, amelynek nyugati tengerpartján kis vazallus-államokon keresztül nagy, állig felfegyverzett állam-farkasok nyújtogatják feléje fog-csattogtatva mérges szájukat, biztosítja önmaga védelmét, miközben féltő gonddal ügyel arra, nehogy menet közben a szóbanforgó kis államokban a nagy vörös „medve“ talpai alatt bárkinek akár tőkés-szivattyús-érdekei is csorbát szenvedjenek. Idézzünk a „Völkischer Beobachter“ nyomán a Balti-tenger kis kikötőit most megszálló hadsereg hivatalos lapjának, a „Krasznaja Zvezdá“-nak egy cikkéből, amely a Litvániával kötött szerződésről írva így buzdítja

a megszálló katonákat: „(Ezek a szerződések) biztosítják a Szovjetunió északnyugati határát is... az így kiépített védelmi rendszer egyben biztosítja Kelet-Európa békéjének. Az imperialisták minden erőfeszítése, amely arra irányul, hogy a Szovjetunió békepolitikáját meggyanúsítsák és szomszédait arra kényszerítsék, hogy a háborus uszítók részére kaparják ki a gesztenyét, csődöt mondtak.“ A Vilna-kérdésről: „A történelemben példátlan egy óriás-hatalomnak egy kis államcskával szemben tanúsított oly barátságos eljárása, mint amilyent a Vilna városról való lemondás és annak átadása bizonyít.“

Szükséges ezt kiemelni nemcsak azon aggodalmak miatt, amelyekkel sokan Finnország sorsát kísérik, hanem azért is, mert az aggodók között látjuk éppen azt az USA-t is, amely épp most azon fáradozik, hogy kamat-szivattyus rendszere érdekében (bár „puskalövés nélkül“, de jól felszerelt hadiflottája árnyékában, mégis) egy tucatnyi amerikai kis állam végleges elnyelésével vigye győzelemre a Monroe elvnek igazi parancsát: „Amerika — az USA-é“. De másért is fel kell figyelniünk arra a barátságos módra, amellyel az URSS, a kis államok segítségével biztosítja saját katonai biztonságát, anélkül, hogy azok belső életét a legkisebb mértékben (főleg: gazdasági rendszerüknek a szovjet-rendszerrel való teljes függetlenségét) érintenék. Azért ugyanis, mert egyes rémhirkeltők nem mulasztják el ma már az összes kis és közép-államokat a szörnyűséges erejű vörös sárkány rémével ijesztgeni. Más, felvilágosultabb polgári elmélkedők ezzel kapcsolatban már felvetik a kis nemzetek és államok létjogának kérdését. De ha retrográdnak és anarchikusnak kell tartanunk a szétszaggató lokálpatrióta törekvéseket, (vagy ahogy valaki nemrég mondta: „Elviselhetetlen már, hogy Bosznia is nagykövetséget akar Tokióban felállítani“), biztos, hogy majdnem ilyen retrográd felfogás az is, amely a kis nemzeteket a „demokratikus“ és totális nagyhatalmak között kívánja felosztani. A jövő sem a „demokrata“ típusu imperializmusé, amely csak oly mértékben ad politikai függetlenséget, amilyen mértékben tőkéje útján biztosította feltétlen uralmát, sem pedig a „totális“ típusu hódításé, amely megfelelő tőkeerő hiányában erőszakkal veszi „protektorátusa“ alá vagy albánizálja a már független államokat, hanem egy olyan (ma még csak részlegesen kialakult és még kialakulóban lévő) nemzet- és államszövetségi rendszeré, amely a társadalmi alapzat átalakulásával egyidejűleg kizárja egy nagyobb nemzetek „nagyhatalmi sovinizmusát“, mint a kis nemzetek lokálpatrióta kispolgári anarchiáját és így biztosítja a nagy egészen belül minden nagy és kis nemzetnek egyenlő, valóban szabad gazdasági, politikai és kulturális fejlődését. A kis nemzetek tehát bátran és bizalommal nézhetnek a jövőbe még akkor is, ha a mai belső rendszerüket fenntartva, nem lehetnek tagjai egy ilyen államszövetségnek, de mint annak külső szövetségesei, annak sorsához kötik a sorsukat, ahelyett, hogy akár a „demokratikus“ imperializmus előtt hajtanának fejet, akár a totális hódítás „védelme“ alá helyeznék magukat.

Ezek szerint nem nehéz tisztán látnunk több oly kérdésben, amely az elmúlt hónapban a diplomáciát és közvéleményt lekötötte. Finnország kérdésében például indokolatlannak látszik az a világ-légi-riadó, amelyet a skandináv államok csaptak, nyilván nem a finn nemzetet, hanem saját angol- és amerikai tőke-érdeken függő szivattyús-érdekeiket

félte. Ennél jogosabban kelt figyelmet a kontinens ellentett oldalán a dunai és balkáni államok összefogásának kísérlete, amely az Albániában már gyökeret vert olasz katonai hatalom védelme alatt akarja a szóbanforgó nemzetek békéjét biztosítani. Ennél is jogosabb az az aggodalom, amelyet az angol-francia-török szövetség megkötése kelt, amely azáltal, hogy egy hadviselő csoport érdekeit szolgálja és kiszolgáltatja annak a török tengerszorosokat, nemcsak Törökországot fosztja meg egy régi, békéjét és függetlenségét biztosító szövetségtől, hanem hasonló módon a háboru veszélyét idézi.

A háború második hónapjának egész mozgalmas történetét összefoglalva, azt mondhatjuk: a háború első, lengyelországi fázisa után ez a hónap még nem vitt el a háború második fázisához, hanem a „békés“ háború jegyében folyt le, amelyben a hadviselők egyike (Németország) 1-2 tengeralattjáró és repülőgép-akciótól eltekintve, béke-beszédekkel lövöldözött, a másik kettő Törökországot verbuválta be hadsorába, de a legnagyobb szerepet mégis a semlegesek játszották: Szovjetország a Balti-tengeren, az USA a Panama-konferencián, Olaszország a Balkánon. A hónap utolsó napjaiban a skandináv államok csoportja emelt fejet azzal, hogy a finn kérdés alkalmát és ürügyét felhasználva, beindította a Sven Hedin-akciót, amelynek máig látható célja az, hogy Németországot az „utolsó percben“ „észre-térítse“, vagyis eltérítse a Szovjetekkel való együttműködés útjáról, a maga szolgálatain kívül bizonyos amerikai és angol civilizáció-mentő titkos körök támogatását ajánlgatva. Végül az „aktív semlegesek“ sikerein felbuzdulva szavát kezdi hallatni, Európa nyugati sarkában, a Franco-spanyol diplomácia is, amely lesipuskás rejtekéből gazdátlan vadra célozgat, amidőn spanyol-amerikai körök felé nyújtogatja csápjait és a keresztény civilizáció megmentésének élére tologatja magát.

Nem jelentéktelenek azok az események sem, amelyek más kontinenseken: a japán kormány belsejében, a kínai fronton, az indiai kongresszusi körökben, stb. végbementek, de azok — lassabb tempójuk folytán — még nem teljesedtek odáig, hogy a világ sorsát eldöntő európai eseményekre érezhető befolyással lennének. De nincs kizárva, hogy hamarosan — talán már a jövő hónapban — az itt végbemenő események is a világpolitika előterébe kerülnek. (K.)

A NYUGATI FRONT

I.

Itália és Spanyolország semlegessége — időlegesen vagy véglegesen? — megszerződött Franciaországot a várt három fronton való háború súlyos gondjaitól. A mai helyzet tehát az, hogy a kb. 400 kilométeres spanyol-francia, s a kb. 300 kilométeres olasz-francia határvonalon egyelőre elegendők az u. n. határbiztosító védintézkedések, míg a francia haderő zöme, az eddig nem valami nagy számú (kb. 200.000 ember október második hetéig) angol kiegészítéssel együtt kb. 350 kilométer hosszú, Svájc és Luxemburg közti jelenlegi tényleges frontra és annak hadtáppónáiba összpontosulhat. Ugyancsak az olasz és spanyol semlegesség által ideiglenesen vagy véglegesen kialakult új helyzetből eredendően, nem történt máig sem német, sem francia-angol részről semmi olyan politikai, illetve

katonai akció, mely a jelenlegi nyugati frontot déli vagy északi irányban meghosszabbítsa és ezáltal a kb. 300 kilométeres svájci-francia, a kb. 40 kilométeres luxemburgi-francia, vagy a több mint 300 kilométer belga-francia határvonalakat fronttá alakítsa. Így a nyugati front hadműveletei máig, a francia Maginot-erődövezet elzászi és lotharingiai, illetve a német Siegfried-vonal rajnai és saarvidéki részeinek zónájában folynak. Ez a két egymással szemben húzódó erődvonallal és kiépített védrendszereikből adódott általános stratégiai helyzet — október közepére — teljesen rányomta bélyegét a nyugati front hadműveleteire mindkét oldalon. De különösen és fokozottabb mértékben áll ez a francia erődvonallal kapcsolatban, mivel a Maginot-vonalat nemcsak a várt német támadás által már régebben kialakult bizonyos lelki-léggör s a mutatkozott stratégiai szükségszerűség, hanem a világháború utáni második évtizedben kifejlesztett francia defenzív-elmélet szülte. Ennek a haditeóriának legjelentősebb képviselői ma Gamelin tábornagy, a francia-angol szárazföldi haderők főparancsnoka és Petain marsall. Grasset francia vezérkari ezredes *Entre la paix et la guerre que sera demain* című munkájában igen jellemzően foglalja össze a Maginot-védelmi rendszer lényegét és célját: „A Maginot-erőd hivatása lehetővé tenni maga mögött a hadsereg tökéletes megszervezését, zavartalan felvonulását és összpontosítását. A Maginot-vonal ezenkívül kikényszeríti a hosszú háborút...” Lássuk tehát ennek az erődláncolatnak főbb sajátosságait:

A Maginot-vonalat eredeti formájában több, mint 7 milliárd aranyfrank költséggel az 1930-38. években építették, a régebbi terveknek megfelelően Bâletől Longuyonig, a svájci határtól a belga határig, mintegy 350 km. hosszúságban. Közben, a nemzetközi helyzet alakulásainak, különösen pedig az olasz-német kapcsolatokból származott helyzetnek megfelelően, úgy északi, mint déli irányban fokozatosan új építkezésekkel hosszabbították meg, úgy hogy 1938-ra már szinte megszakítás nélküli erődláncolatná nőtt Franciaország egész nyugati határán az Északi-tengertől, le a Földközi-tengerig. A svájci-francia határon és az olasz-francia határon azonban, részben a hatalmas, természetes akadályt alkotó magashegyi-terep miatt, főlegessé vált a Maginot-vonalrészek olyan alapos és tökéletes kiépítése mint az eredeti fővonalon, a német-francia határzónában és azon túl a luxemburgi-francia és a belga-francia határokon.

A Maginot-vonal építkezésének alapjait, az eddigi várszerű, tehát körerődítéses formáktól teljesen eltérően láncolatos földalatti vasbeton és acél „block-haus” teszik. Ezeknek a „block-haus”-oknak vasbeton és acél tetőzete 4 méter, sőt még ennél is vastagabb, a föld felszínétől *lefelé* számítva. E földalatti erődítmények mélyén egész kaszárnyák, munició és élelmiszer-raktárak, parancsnoksági irodák, fürdők, vízvezeték, villanytelepek, műhelyek és tábortörzskamrák vannak elhelyezve, felszerelve a legújabb technikai eszközökkel. Egyik erődöt a másikkal, jobbra-balra-háttra-előre villanyvilágításos, keskenyvágányú vasútvonallal ellátott vasbetonfalazatú és mennyezetű alagutak kötik össze. Ez a földalatti építkezési-rendszer az első vonaltól Franciaország belseje felé néhol az 50 km. szélességet is meghaladja. Az 50-80 méter mélyen elhelyezett, emeletrendszerű helyiségek és folyosók között villanyerőre berendezett liftek közlekednek nagy gyorsasággal. A liftek, ugyanugy, mint a végeláthatatlan vasbetonfolyosókon át nagy gyorsasággal haladó, e célra épített kü.

lönleges villanyvonatok csapat-, munició- és élelmiszer- stb. szállítást bonyolítanak le az erőd-részek és az erőd „blokkok“ között. Villanyfűtésre berendezett hatalmas méretű konyhák, gázvédelmi- és szellőztető- valamint riadó-jelzőkészülékek, telefon és rádió állomások, a nehéztüzérség vasbeton-fészkei és földalatti repülőterek egészítik ki tökéletes védelmi művé a Maginot-erődvonalat, amelynek előterében és övezetei között rejtett aknamezők, jobbról-balról egyidőben működésbe hozható gyorstüzelő ágyú- és gépfegyver-gócpontok, tankvédelmi akadályhálózat s az automatikus csapdák egész láncolata készül megnehezíteni és visszavetni az ellenséges támadásokat.

A Maginot-erődövezet, az egész vonalon végig, mindenütt alkalmazkodik a terep jó vagy rossz adottságaihoz és számos helyen szükségyszerűen kiegészíti illetve megjavítja azt. Az olasz-francia, a svájci-francia és a német-francia, valamint a luxemburgi-francia határzónák a belga-francia határ déli részével együtt, mint igen előnyös földrajzi adottságú terep erősítik még külön is a Maginot-erődvonalat.

A Maginot-erődövezettel szemben egyes pontokon közvetlenül a határzónákon, másutt mélyen a német területen vonul végig a francia-német, a luxemburgi-német, a belga-német és részben a holland-német határon is a sebtében épített és párhuzamosan hármas láncolatú német Siegfried-vonal. A Siegfried-erődvonala, különösen a mélyépitkezések berendezéseit illetően, pontos mása a Maginot-erődövezetnek, azonban úgy olasz, mint más nemzetbeli szakértők véleménye szerint, számos vonatkozásban mélyen alatta marad a franciák erődvonalának. A Siegfried-vonalnak a Maginot-erődövezettel szembeni fogyatékoságai legfőképpen az építésére szánt idő rövidségéből (a Maginot vonal 8 évével szemben a Siegfried-vonalat alig pár hónap alatt építették!) származnak. Hozzájárult ehhez az is, hogy a rajnai részen a terep adottságok meglehetősen kedvezőtlenek a német vonal számára és a nagy esőzések (pl. október második hetében!) emiatt sok helyen vízzel árasztották el a Siegfried-vonal egyes részeit. Az olasz „Corriere della Sera“ nemrég a Siegfried-vonalban járt katonai levelezője szerint a Siegfried-vonal több ezer csapdájával és egész vérend-szerével együtt — a Maginot erődövezettel ellentétben — „nem annyira az ellenség visszaverésére, mint inkább csak becsapására, tőrbevalására szolgál.“ Mindez természetesen korántsem jelenti azt, mintha a Siegfried-erődvonalak áttörése gyerekjáték lenne... Annyi azonban bizonyos, hogy a Maginot-erődövezeté még kevésbé.

2.

A nyugati front Maginot- és Siegfried-vonalak közti német-francia területén a háború „hivatalos“ kezdetétől október második hetéig bezárólag, nem történtek említésre méltó hadműveletek. Ezalatt a 45 nap alatt egyrészt a francia hadsereg hajtott végre egy u. n. „stratégiai“ manővert, különösen Saarbrücken körül, német földön ugyan, de sehohsem kerülve érintkezésbe a jóval beljebb fekvő Siegfried vonallal; másrészt pedig az időközben Lengyelországgal végzett német csapatok átesoportosítása fejeződött be keletről a nyugati frontra. Október közepére tehát mindkét oldalon teljesen befejeződött a bekövetkező hadműveletek alapját és kiinduló pontját tevő összpontosítás. Ennek eredményeként a következő hadseregek vonultak fel, már amennyire ez a „hivatalos“ és „félhivatalos“ adatokból és különböző sajtóközleményekből megállapíthatók: 1.

Franciaország kb. 120-130 divízióval (egy hadilétszámu divízióra kb. 18-20.000 ember számítható), ezenfelül kb. 8-10 gépesített hadosztállal, mintegy 300-400 ezer fő gyarmati gyalogsággal, 4-5000 repülőgéppel és kb. ugyanannyi tankkal. 2. Anglia kb. 15-20 divízióval, amelyekből 4-5 gépesített, kb. 1500-2000 repülőgéppel és több, mint 2000 tankkal. (Ezek a megközelítő számok természetesen csak a jelenleg Franciaországban lévő, illetve odairányított angol erőkre vonatkoznak!). 3. Németország, (amelynek elég jelentős egységei maradtak az elfoglalt lengyel, valamint csehszlovák területeken) kb. 120-130 divíziót összpontosíthatott a nyugati fronton. Ezek közül azonban 15 a gépesített hadosztályok száma, a repülőgépeké 5-6000, a tankoké pedig kb. 6-7000. Szükség esetén azonban Németország még kb. 15-30 divíziót dobhat harcba.

Az előbb felsorolt erökhöz mindhárom hadseregnél megfelelő számu műszaki csapatok, légvédelmi egységek, tüzérség stb. tartoznak. Ezek létszáma és felszerelése, divízióik keretei között, ugyszólván teljesen azonos, különösen a francia és a német hadseregben. Hogy az új háborúban annyira fontos szerepet játszó tüzérségi erökröl megközelítő képet kapjunk, megjegyezhetjük, hogy pl. egy német gyalogsági divíziónak — a Krasznaya Zvezda címü szaklap közlése szerint — 72 tank-elhárító-, 12 légelhárító-ágyuja, valamint egy teljes könnyü- és egy teljes nehézüzérezrede volt a lengyel fronton! E létszámon felül vannak azután a frontzónában és az ország belső területein elhelyezett légvédelmi tüzéregységek, a Maginot-illetve a Siegfried-vonalak „beépített“ tüzérsége, a partvédö tüzérség stb.

Hangsúlyoznunk kell, hogy fenti erök, különösen az emberlétszámu vonatkozóan: nem az egyes államok teljes mozgósítási, illetve mozgósítható vagy már mozgósított összlétszámát jelentik, hanem kizárólag csak a nyugati frontra és annak hátsó övezeteibe összevont és készenlétbe helyezett egységeket. (A kiképzett és mozgósítható tartalékok létszáma pl. Franciaországban meghaladja a 6, Németországban pedig 7 millió körül mozog.)

Elvászthatatlanul összefügg az előbbi számokkal s az azokból levonható következtetésekkel a hadianyag-gyárak termelöképessége, a rendelkezésre álló nyersanyagkészletek mennyisége és minösége, az utánpótlás lehetöségei, a hadsereg és a lakosság rendelkezésére álló élelmiszerkészletek mennyisége és minösége, ezek termelési illetve utánpótlási, szállítási lehetöségei, valamint a szembenálló hadseregek harci szelleme, taktikai és stratégiai felkészültsége, a lakosság általános politikai, szociális és gazdasági helyzete, stb. A nyersanyagutánpótlásra és az élelmiszer-elátásra vonatkozóan a pillanatnyi mérleg Anglia és Franciaország javára billen, különösen, ha „hosszú“ háború lesz; itt azonban döntően eshet még latba, a Szovjetunió Németországhoz való viszonyának és a délkeleteurópai helyzetnek további alakulása!

3.

A nyugati fronton az első jelentös, de helyi jellegü szárazföldi hadművelet, 6 hetes tapogatódzás, a szükséges átcsoportosítás és összpontosítás befejezése után, október 15-én, egy viszonylagosan kis erökkel végrehajtott német támadással kezdödött meg. Mintegy 30 km. széles vonalon, erös tüzérségi előkészítés után a Saar-szénmedence táján, tehát német területen a tervszerüen lépésről-lépésre hátráló francia csapatokkal

szemben előrenyomulva, a németek visszafoglalták jó részét annak a francia-német határ és a Siegfried-vonal között elterülő résznek, amelyet a francia csapatok még szeptember első felében szálltak meg. A közvetlen határsávban azután a francia csapatok elfoglalták az előre kijelölt hadállásokat és onnan minden további német kísérletet visszautasítottak október 18-ig bezárólag. Ez időpont után különben a német hadvezetőség se erőszakolt újabb támadást. Francia megfigyelések szerint azonban a német vonalak mögött olyan arányú csapatösszevonások és mozdulatok folynak, amelyekből egy nagyobb szabású támadásra lehet következtetni. A német vezénkar intenciói természetesen nem ismeretesek, az azonban nyilvánvaló, hogy egy a lengyelországihoz hasonló taktikájú, tehát hatalmas tüzéségi pergőtűz utáni tank-tömegrohammal végrehajtandó támadás a Maginot-erődövezet ellen semmilyen eredménnyel nem járna. Ugyanígy nem eredményezhet Maginot-frontátörést egy, akár az egész német légiflottával végrehajtandó repülő-támadás sem. Ez elpusztíthatja Párizst, tönkrebombázza az ipari központokat is, stb. (egyenlő erejű ellenfelekről lévén azonban szó, számolni kell az azonnali visszavágás lehetőségeivel!), de érintetlenül kénytelen hagyni a Maginot-erődövezetben minden légi, tüzéségi, gáz, stb. támadással szemben védett francia hadsereget a francia légiflottával s a felhalmozott rengeteg hadianyaggal, élelmiszerkészletekkel, stb., stb., együtt! Olyan támadás pedig, amelynek eredménye és befejezéseként, az ellenséges hadsereg tömegei (tehát a gyalogság) nem szállhatnak meg területeket, nem is ejthetnek foglyokat, nem semmisíthetnek meg egy ellenálló hadsereget, nem jelenthet eredményt! Ugyanez a megállapítás áll természetesen a franciákra, illetve a Siegfried-vonalra is. Csupán egy esetleg mégis megindított (Maginot-vagy Siegfried-vonal elleni) általános nagy támadás véres összeroppanása teremthet új helyzetet és lehetőségeket az ellenfelek mai viszonyában a nyugati fronton, vagy pedig egy olyan erődvonallal, teljesen újszerű támadó-művelet, amely egyelőre ismeretlen a védők és az egész világ előtt... Ugyanígyen nehézségekbe ütközne egy esetleges Svájcban, Luxemburgban, vagy Belgiumon keresztüli német támadás. Egyrészt a francia hadvezetőség számít erre az eshetőségre, másrészt pedig, különösen a belga Maginot-vonal és hadsereg jóval nehezebb dió ma, mint 1914-ben volt. A legkönnyebb „átjáró“ Hollandia volna, ahol sem az a földi terep, sem az ellenállás nem okozna gondot, de az utat itt is csak Belgiumon, a francia hadseregen és végül a Maginot-vonalon keresztül vezetne Franciaországba... Mindezen lehetőségekkel szemben sok a valószínűsége az állóharcnak, vagyis teljes csendnek a nyugati fronton. Az eddigi nyugati harcokról okt. 19-én kiadott német összefoglaló hadijelentés szövege erre enged következtetni. Vagypedig: az előbb jelzett új (de minden vonatkozásban új!) nagy roham készül?!

A tengeri- illetve még pontosabban: a tenger-alatti és a tenger-feletti flotta néhány részleteredménye és helyi értékű teljesítménye ellenére sem mutatott fel eddig olyan nagyszabású és átütő sikert, amely akár a 99 és háromnegyed százalékban érintetlen (és mozdulatlan) angol és francia flotta, még kevésbé a nyugati front vázolt helyzetét bármilyen kis mértékben is befolyásolta volna.

Kérdés: nem készül-e az egész „nyugati“ hadszíntér más területekre való áthelyezése? (Keleti Sándor)

SZEMLE, BIRÁLATOK

GYÖRFFY ISTVÁN ISKOLÁJA

Akkor ragadta el a halál, amikor éppen vitába szálltunk volna vele. Nem azért, mintha tudományos eredményeit kétségbevontuk volna, hanem ellenkezőleg: szakmai tevékenységének növekvő jelentősége miatt. Györffy István, a magyar néprajz és településtörténet anyagszerű felfogásával új magyar tárgyilagosság felé tört utat s azon a ponton, ahol a szaktudomány a közművelődésbe csap át s mintegy elnépszerűsödik, akadt volna figyelmeztető mondanivalónk. Örökségét óvjuk, ha munkásságának még kellően nem tisztázott közéleti vonatkozásaira is rátereljük a szót.

Györffy Istvánnak magáért a szaktudományért is szívós türelemmel kellett helytállania. A földművesség multját és életkörülményeit kutató néprajz távol állott mind a hivatalos magyar történelmi felfogástól, mind az idegenszerűen kialakult magyar polgárság egyoldalú városi szemléletétől. A magyar népeletet romantikus köd borította s ebben a ködben a magyarosság rajongói tulipánhoz, turánizmushoz, népszínmű-betyárhoz s Lechner Ödön perzsa-indus cícomáihoz tévedtek el. A szigorúan leíró földrajz és természetrajz adott legelőbb alkalmat egy tárgyilagos magyar népisme kialakítására. Mint Magyarország halait vagy madarait, éppen úgy ősfoglalkozású lakosait is, Herman Ottó ismertette először alaposan s nem véletlen, hogy egy kiváló földrajztudós: Bátky Zsigmond kerül később a magyar tárgyi néprajz élére. Györffy István első jelentős tanulmányai a feketekőrösvölgyi magyarság településéről, majd Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyairól a Földrajzi Közlemények évfolyamaiban látnak napvilágot. Már a fiatal Györffy Istvánban is feltűnik, hogy nem reked meg a szakmai részletezésben, hanem a településtörténet és népesedéstan alapvető tényeiből kiindulva a hagyományos magyar népelet teljességét keresi. A Magyar Néprajzi Múzeum megalapítására s így egy független és öncélú magyar néprajztudomány lehetőségeinek megnyitására azonban csak 1919-ben kerül sor, abban a forradalmi időben, mely Szabó Dezső Elsodort Faluját is megjelenteti, Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak a Zeneakadémián helyet ad s Király Györgyöt egyetemi tanszékhez segíti... Az ezutáni idők új romantikája, de méginkább Klebelsberg Kunó gróf gyökértelenül városias, elvontan nyugati, kasztszerűen közeposztálybeli kulturpolitikája nem kedvezett a magyar néprajz továbbfejlődésének. A neonacionalista kultuszminiszter sorra megteremtette a magyar tudományos utánpérezés berlini, párizsi és római intézményeit, a magyar néprajz és népkutatás azonban nem tudott egyetemi tanszékhez jutni. Miképpen Bartók Béla is Londonban, Moszkvában vagy Newyorkban talált előbb megbecsülésre, mint otthon, Györffy István munkásságára is a külföld figyelt fel előbb. Az alföldi kertés városok tudományos bemutatásával Györffy István kiragadja a magyar településtörténetet mindenemű általánosításból s évszázadok folyamán kialakult önálló magyar alakzatokra figyelmezteti a tudományos világot. Múzeumi munkássága s szakirói tevékenysége különösen a rokon török és finnugor népek kutatóiban kelt érdeklődést s a Szovjetunió legtávolabbi részeiből is felkerek-sik a báskir, özbég, komi népkutatók.

Kun ember volt Györffy István, abból a kálvinista parasztfajtából,

amely sohasem hiedelmekből, hanem csakis tapasztalati tényezőkből ítél. A föld népét nem felülről közelítette meg, nem kívülről nézte, hanem saját magából ismerte. Társaival (elsősorban Bátky Zsigmonddal, Viski Károlyival és Madarassy Lászlóval) egyetemben éppen azért tudott egy neobarokk korban reális tudományos irányzatot érvényrejuttatni, mert a nép fiaiban eszes lényeket, öntudatos alkotókat látott, akik természetes szükségleteik szerint törvényszerűen módosítják maguk körül a világot. Innen származott nem egyszer a feszültség is Solymossy Sándor szellemidéző folkloreja s a Hungária-köruti muzeumban székelő „tárgyi néprajzisták“ között... Ha nevet akarnánk adni Gyórfly István irányzatának, leghelyesebben talán a népi tárgyilagosság iskolájáról beszélhetnénk. Ez az iskola hovatovább egyetemes képet tudott adni az ősi földművelő közösségek sajátos gazdasági, társadalmi és szellemi megnyilatkozásairól. A hagyományos népélet összképének felfedezése után fordult Gyórfly István a magyar nevelésügy felé. Egy mondvacsinált s a magyar tájra, népre s történelemre felületesen ráerőszakolt álpolgári nyugatosság helyett olyan magyar életformára figyelmeztette nevelőinket, amelyet szervesen fejlesztett ki gazdaságban és építkezésben, iparban és művészetben, táplálkozásban és gondolkodásban a magyar népélet.

Amíg a magyar földművesek és ősfoglalkozásúak közösségi életének szigorúan észszerű és anyagszerű belső szerkezetéről van szó, nyomom követhetjük Gyórfly Istvánt, amint azonban az évszázadokon át kitevényszett paraszti életforma középosztály-nevelésünk mintájává válik, joggal félthetjük a tudományos tárgyilagosságot. Hiszen, amilyen erőszakolt egy szűk társadalmi réteg európeerségének rámásolása a sajátos magyar életre, ugyanolyan visszás a parasztközösségi életforma ráhuzása is egy már kibontakozottabb, ellentétekbe szakadt, anarchikusan kavargó társadalmi egyetemre. Gyórfly István maga is érzi a feladat belső ellentmondását s míg szaktudományában mindig anyagelvű, tudományos eredményeinek a közéletre való átszármasztásánál elvont eszménységbe csap át. „A magyar társadalom utolsó, de legnagyobb értortartaléka a magyar nép s a magyar néphagyományok felvételével, sőt az abba való beleélésével a középosztálynak meg kell ujulnia, meg kell erősödnie, sőt lelkileg is méppé kell lennie, ha magyar akar maradni“ — írja az új magyar művelődés alapjairól szóló tanulmányában. Bármilyen jóakarátú is az új kulturatermő szándék, az eredményt eleve kétségessé teszi az a tény, hogy egy belső közösségi szerkezet életformáló valóságát itt már csak egy külső életforma-másolás erkölcsi ajánlata helyettesíti.

Nem vonhatjuk kétségbe Gyórfly István nevelésügyi reformjainak jelentőségét sem. Már maga a néphagyomány ismertetése, egy szigorú szükségyszerűségből termett életforma tárgyi tényezőinek igazolása s közösségi jegyeinek felmutatása, uttörő jelentőségű, mert ránevelhet a sajátos magyar viszonyok számbavételére. Gyórfly István nevelésügyi tervezete alkalmas arra, hogy kiszorítsa a magyar iskoláztatásból egy tájlatlan nacionalista romantika pongyolaságait s kasztszellemét. Ha azonban a tárgyi ismeretszerzésen túl egy új, egyetemes magyar közösségi életforma kialakításáról van szó (márpedig Gyórfly István is erről álmodozott), akkor a népi tárgyilagosság iskolájának csakis annyiban van jelentősége, amennyiben nem egyszerű formamásolásra, hanem a formákat létrehozó közösségi erők mozgósítására bír. Gyórfly István álmában

mi is hiszünk: a magyar nép egyetemes és egységes kulturájában, mely föld és ember egymásrahatásából, észszerű munkaviszonyokból, közös társi életből természetesen fakad... Ezt az álmot azonban nem a néphagyomány szolgálja ismétlői, hanem csakis azok valósíthatják meg, akik az ősi parasztközösséget a mai termelési és társadalmi viszonyoknak megfelelő fokozaton s általánosabb társadalmi értelemben tudják visszaadni. Amíg a magyar életformát középosztályunk lelki erejére bizzuk, a néphagyományok további bomlását semmi sem akadályozhatja meg, de találjon csak módot társadalmunk legszélesebb rétege a közjó alkotására, újjászületik mindnyájunk számára a közösségi hagyomány. (Balogh Edgár)

1939

LA PENSÉE. (A korszerű racionalizmus folyóirata. Első szám.) Egy szűkreszabott beszámoló keretében aligha lehet jelentőségéhez méltóan foglalkozni e vállalkozással, mely azzal az igénnyel indul, hogy a francia szellem csúcsteljesítménye legyen. A közel 200 oldalas kötet színvonalát oly személyiségek biztosítják, mint Langevin, Holdane, Prenant, egyetemi tanárok, Cogniot képviselő, Pierre George, Georges Politzer, André Parreaux és társaik. Különben az új folyóirat programadása már csak azért is eltér a szokványos tudományos kiadványok törekvéseitől, mert nyíltan és bátran vállalja azt a „pártosságot“, amely nélkül a kor nagy tudományos kérdéseit is lehetetlen megközelíteni. E „pártosság“ nem más, mint az emberi haladás nagy eszméjéhez s annak társadalmi követelményeihez való ragaszkodás. „A barbárság visszatérése — olvassuk az egyik tanulmányban — az obszkurantizmus elleni harc kényszere elé állítja a filozófiát és a filozófust. A bölcselőknek ismét az a hivatása, hogy legnagyobb eszmei kifejezése legyen az emberiség harcának a civilizáció védelméért s továbbterjesztéséért“.

Valaki ellenvethetné, hogy a barbárság visszatérése Franciaországban csak kívülről fenyegető veszély, hiszen 1934 óta a szervezett regresszió belső erői csekélyek. Valóban, az új barbárok politikai támadása eddig megtört a népi ellenálláson. Sajnos, ez korántsem jelent annyit, hogy egy újabb offenzíva

lehetőségei is megsemmisültek. A mai rendszer szellemi téren is ugyancsak napról-napra ujratermeli azokat a — legprimitívabb formájától a legkifinomottabb „tudományos“ feldolgozásig — amelyek már évezredek óta porlasztják a szabadság és humanizmus alapjait. A francia reakció Mein Kampfját még nem irták meg s mítoszai sincsenek rendszerbe foglalva, de a francia szellemnek is vannak irányzatai, amelyek „kedvező“ körülmények között ugyanoda futnának, ahová a német szellem nietzschei áramlata torkolt. A „Pensée“ egyik eszeistája nem tartja véletlennek Kierkegaard és Heidegger divatoságát bizonyos francia értelmiségi körökben s igen meggyőzően bizonyítja, hogy Bergson, Brunschvic s mások törekvéseit, függetlenül számos újabb bölcselő s író szubjektív szándékától, már csak a külsőségek, a „nivó“ kétes távolsága választja el attól a ponttól, ahol a modern ideálistizmus a germán valóságba csap át.

A francia antiracionalizmus és antimaterializmus képviselői ugyanolyan hevesen s lényegében ugyanazokkal az érvekkel harcolnak a XVIII. és XIX. század hagyatéka ellen, mint német és olasz kortársaik. S bár ezek az írók és filozófusok rendszerint a „tudomány legújabb vívmányaira“ hivatkoznak (pl. az „anyag eltűnése“ és hasonlók.) ugyanazt ismételtetik új terminológiába burkoltan s egyre légtesebb elvontsággal, amit a régi idealisták egyszerűen s naiv nyílt-

sággal mondtak el. A régiek s az újabbak közötti különbséget az utóbbiak rováására az elmúlt évtizedek hatalmas tudományos eredményei eléggé érzékeltetik... A régi racionalizmus s a régi mechanikus materializmus hiányaira, tökéletlenségére való hivatkozás érvénytelen, a tudomány újabb eredményeinek helytelen értelmezése, az anyagelvűség óriási haladásának s korszerű átalakításának semmibevevése... „Értelmünk fejlődésének rendkívüli fontosságú szakaszában vagyunk — írja a „Pensée“-ben Paul Langevin, a világhírű filozófus —, értelmünk nem apriori adott, keretei nem oly merevek, mint egykor akarták rákényszeríteni. A külvilágot egyre jobban visszatükrözve, értelmünk egyre közelebb jut a valósághoz... A „determinizmus válságáról“ beszélnék ma is, noha a tények objektív determináltsága ismertebb, mint egykor. Bizonyos, hogy valóságismeretünk fejlődésének mértéke szerint a determinizmusról alkotott elképzeléseink módosítására kényszerülünk. Azok, akik a determinizmusról szerzett ismereteink fejlődését a determinizmus csődjének értékelik, hiába hivatkoznak a legmodernebb tudományra, nem innen merítik ezt a gondolatot; ez a gondolat egy régi tudományellenes bölcseslethez származik, melyet ismét be akarnak vezetni a tudományba. Midőn az idealista filozófusok erre vagy arra az idealista fizikusra hivatkoznak csak azokat az elképzeléseket veszik vissza tőle, melyeket maguk kölcsönöztek neki...“ A tudományok legújabb nagy eredményeinek ilyen értékelését s bölcséleti általánosítását vallja a „Pensée“ legfőbb feladatának. (Szekeres György)

DUFF COOPER: TALLEYRAND életrajza (Singer és Wolfner) bevallottan is rehabilitáló emléket kívánt a megtépzott híri francia államférfiúnak állítani. Igazolással felemlíti, hogy Talleyrand még nem jutott „igazi védelmezőjé-

hez“ a francia irodalomban, jóllehet állhatatlan politikai magatartása ellenére, mindig hűséggel szolgálta a francia nemzetet. Duff Cooper, mielőtt Talleyrand hírhedt erkölcsait feldozza, nem esik ellenkező túlzásba és nem menti Talleyrand jellembeli gyengeségeit, inkább csak magyarázza és történelmi megvilágításba helyezi. Feltárásai valóban arra utalnak, hogy Talleyrand harácsolásai és korrupszája meggyőződése vonalán volt határtalan, elveiért hagyta csak megvesztegetni magát, de ha Franciaország szolgálata érdekeivel ellentétben állott, akkor gondolkodás nélkül Franciaország szolgálatát választotta. Így került szembe mint Napoleon külügyminisztere a császárral, mert hódításait nemcsak Európa népei elleni merényletnek, hanem mindezekelőtt Franciaország szerencsétlenségének ítélte.

Duff Cooper a napoleoni korszak társadalmi és politikai rajzát Talleyrand életrajzásának központi tengelyévé teszi. Bár az életrajzíró részéről ez indokolt, hiszen a francia államférfi ekkor állott pályája tetőfokán, mégis nem nehéz hasonlóságot találni a tények csoportosítása és értelmezése mellett, az időszertű európai változatokkal. D. C. írói mérséklete és politikai higgadsága tartózkodik az analógiák teremtésétől, ami súlyosan csorbítaná munkája célját és hitelét, de párhuzamok nélkül is történelmi intelem sugárzik egy olyan politikai korszak dokumentális anyagának összevetéséből, amely félreérthetetlenül arra utal, hogy az európai népet nem lehetett már a XIX. században sem tartósan leigázni. Napoleon hódításai Talleyrand szemében csak az erőszak futó sikereinek tüntek, s nem késett a császár fi-gyelmét felhívni a hódítások veszélyeire. A győzelmek tetőfokán, mikor Franciaország határa már a Visztula, Talleyrand nem vállalta tovább Napoleon külügyi képviselőt és lemondásával a közösséget is megtagadta vele. Nem sértett igaz-

ságérzete vagy a háborúkkal szembeni emberbaráti érzülete lázadt fel Napoleon hadjáratai ellen, hanem államférfiúi bölcsessége és tiszta judiciuma, amely látni engedte a kikerülhetetlen összeomlást. Talleyrand ellenséges hatalmakkal cimborált Napoleon győzelmei ellen, mert a győzelmekkel és Franciaország területi növekedésével egyenlő arányban nőtt a nép nyomora, az ország gazdasági leromlása és az elégedetlenség. D. C. Talleyrandnak tulajdonítja azt a meggyőződést is, hogy „sem Franciaországnak, sem Európának nem jó egyetlen ember akaratára alant élni, még akkor sem, ha az az egyetlen ember, a francia császár“.

A szerző meglepő otthonossággal mozog a korabeli francia szalonok szellemi légkörében, tájékozott intrikáiról és ismeri politikai és szerelmi pletykáit. Piasztikusak jellemlevenítesei, de különösen marandandó hatású Talleyrand ábrázolása, amely ennek a romlott erkölcsű, cinikus, hitszegő, de mégis elvű államférfinek bonyolult lelki alkátát oly sok politikai megértéssel és művészi gondtal magyarázza. (Robotos Imre)

A Z ILLUZIÓ AZ IRODALOMBAN. Azonos vagy hasonló szociális alapokból azonos vagy hasonló szellemi formák (ideológiák) sarjadnak: Azt az írói kört is, melynek Zilahy Lajos egyik „representatív man“-je, az egykori orosz narendnik mozgalomra emlékeztető parasztimádat jellemzi. A „paraszt“ az az etnikai értelemben is ideális típus, aki a testi és lelki egészség megtestesítője, a népi élet gyökere és fejlesztője, a nemzeti jövő. Mellette vagy épp vele szemben csak csökevény és csenevész érdekcsoportok élnek a maguk reménytelen és jövőtlen percéletét... Az illuzióró, mint a lelki magatartás egy sajátos formájáról, épp a Társadalomtudomány legutóbbi számában ír Dékány István, akinek társadalomlélektani meglátásai és

felismerései mindig sokat mondnak. Az illuzió — írja — a valóság jobbnak látása, az elfordulás a valóságtól, a félig realiztikus magatartás s egyben öncsalás... „Az illuziónak politikai-lélektani szerepe: fél-tudatos palástolás vagy alig tudatos önbiztatás, mely szinte akaratossal félálomba ringatással ér fel“. Nem lehetne találékosabban jellemezni a magyar narendnik illuzióit sem: a „paraszt“ pozitív illuzióját s az érem másik felét: azt az éppen nem hízogó véleményt, amivel ezek az írók, legtöbbször, a többi osztályokról, első sorban a középosztályról vannak.

Zilahy legújabb színműve, a „Gyümölcs a fán“ is ennek a kettős illuziónak a terméke.

...A szociológia körülrajongott s anyagilag is jól szituált professzora boldogtalan családi életet él, bár szerelmes a feleségébe: nincs gyermeke. Zsufolt padsorok előtt tartott egyetemi előadásainak is ez a nagy és reménytelen sóvárgás adja tartalmát és benső tűzét. A szabad, felszabadult és haladó szellemű emberpár, súlyos lelki gyötrelmek után, végre megegyezik abban, hogy a professzor elcsábítja fiatal és egészséges szobalányát. Így aztán örökbefogadhat egy törvénytelen gyermeket, aki az övé... A téma egészen pirandellói: Pirandello több remek novellájában dolgozza fel a labilis szellemi érzelmek s a testi lét változhatatlan törvényszerűségeinek harcát s a pirandellói stíluson is átremeg mindenkor az osztályhelyzet súlyának és felelőségének tudata. Ha Zilahy — bár fölösleges külön kiemelni, hogy jellemalkotó és jellemlátó művész — oly kevésbé pirandellóian oldotta meg témáját, annak épp az az oka, hogy illuziójának áldozta fel a jellemformálás művészi kötelességét; hogy ezáltal csak narendnik sémákat és nem élő embereket adott.

Az volt a cél, hogy nyilvánvaló legyen a darabban szereplő minden középosztálybeli testi-lelki gyölkéretelensége, felháborító önzése, ciniz-

musa, s a másik, a pozitív oldal: a parasztlak ősi törvényeken épülő erkölcsé: szemérmes biztossága, nyugodt s a kellő pillanatban erőszakra is kész állhatatossága... Amit aztán Zilahy e cél, e „sűrített logika“, érdekében véghezvitet a szinpadon — az egyenesen háthorizontgató.

Ez az egyetemi tanár, aki szép szavak és professzoros szórakozottság mögé rejti a határozatlanságát s lélekbeteg vállalni-nemtudását, apósára bizza a három nap előtt megtörtént „dolog“ eligazítását; ez az após, aki kitűnően tudja, hogy mi a törvény, de három nap után még orvoshoz küldi a páciens, hogy aztán rögtön, mihelyt Anna (Sima Anna az Édes Annák fajtájából) nem adja a leendő gyermekét, dicsőhimnuszt zengjen az anyaságról; ez a törvényes és művelt feleség, aki háláról és tisztességről prédikál az ő tanácsára elcsábított szobalánynak, hogy a következő pillanatban kiharancsolja a házából a leányanyát és arra kényszerítse, hogy otthagyja „mého magzatát“, alkíhez a professzor ur minden „törvényadta“ jogát egy „jottányi engedmény nélkül“, érvényesíteni akarja (mert a professzor ur rögtön „közjegyzőleg“ adoptálta a születendő gyermeket s ráiratta minden vagyonát, nem feledkezve meg persze arról sem, hogy a leányanyát lemondassa a gyermekhez való jogáról)... — nem, ez a sűrített logika még akkor is sok együtt, ha nem számítjuk a társasághoz az időnként és minden öszszefüggés nélkül be-besurranó dugzag és özvegy Sacy bárónót, aki hónapokat tölt Firenzében, jobban mondva autózik az olasz országutakon, nem emlékszik arra, hogy a gyermekei csecsemők is voltak s bár a professzor feleségének jóbarátja, minden tőle telhetőt megtesz, hogy elcsábítsa a professzort... Ebből a nem is éjsötét, hanem piaci közhelyekkel szürke háttérből kellene csak annál erősebben kidomborodnia a másik oldal erkölcsének —

ha a néző már az első, pszichológiailag kitűnően felépített első felvonás után el nem vesztené végérvényesen a türelmét s nem látná egyre fokozódó megdöbbenéssel, hogy mi lesz a szinpad, ha nem a jellemalakulás tiúkre, hanem csak a könnyű és átlátszó propaganda eszköze. (Hort Dezső)

TÁBOR BÉLA: A ZSIDÓSÁG KÉT UTJÁ. Metafizikai tanácsok egy gyakorlati tragédiában.

Tábor Béla könyvet irt a zsidóság két utjáról. Történeti vonatkozásainál fogva sok méltánylást érdemel, de gyakorlati megoldásokat nem tud találni. Olyan ember irta — mondja önmagáról, aki „hisz abban, hogy mindaz, ami érték van benne, elválaszthatatlan attól a ketős tényőtől, hogy ő magyar és zsidó; s ha akár magyarságát, akár zsidóságát egy pillanatra is feladná, minden emberi értékét elvesztené, tehát nem érdemelné meg, hogy éljen“. Már ezen idézetből sejtjük, hogy az elmérgesedett faji kérdést ömaga is faji alapon akarja megoldani, ami még akkor is lehetetlen, ha a zsidóvallást a zsidó fajjal azonosítjuk. T. B. pontosan felveti a vádakát és ellenvetéseket. Vádak: 1.) a zsidóság idegen elem a magyarság testében, 2.) a zsidóság elfoglalta a gazdasági pozíciókat. Ellenvetés: a zsidóság nem faj, hanem vallás.

T. B. nem ért egyet ezen ellenvetéssel. Mivel magát az emberi fajt a legvégső szellemi valóságának érzi, az a meggyőződése, hogy a fajnak döntő szerepe van a teljes emberi kialakulásában. A fajiság szerrinte végső közvetítő a történeti ember és a szellem közt, amde ha ezt a tételt, mint végső elvet még el is fogadnók, a megoldásban ez sem igazít el. Az emberi társadalom rendelkezésének végső elve semmiképpen sem biztosítja a mai ellentétek megfejtését. T. B. jogosan utal arra, hogy a fajiság problémája a mai történelmi változásokban nagy szerepet játszik, de elfelejti meg-

vizsgálni: nem számít-e ebben a jelenségben a probléma többet, mint maga a fajiság ténye?

A faj: multközösség — mondja T. B. s megfélekedezik arról, hogy ha az idő és hely összekötő kapcsa meglazul, kevés marad fenn a közösségből, főleg, ha a nyelvközösség is elhomályosult, ami a magyarországi zsidóságnál nyilvánvaló. A magyar nyelv azonban, mint új anyanyelv, új közösséget vagy hogy T. B. terminológiáját használjam — új titokközösséget teremtett és tény az, (akár elismeri ezt hivatalosan a magyarság vagy zsidóság), hogy ennek az új közösségnek a zsidóság inkább tagja, mint a réginek.

T. B. azt állítja, hogy a reform korszak után a magyarságnak ez a második gazdasági lendülete, mely a gazdaságot munkává akarja emelni, holott a zsidóságnak a gazdasági életbe való túlságos bekapcsolódása — a szellem elárulása volt. Ebből tehát az következik, hogy a zsidóság a mai helyzetben „kitaláljon“ a gazdaságból s engedje vissza ezt a teret a magyarságnak. — Egyetlen út ez T. B. szerint a zsidóság számára, az áldozat útja, míg a másik: a katasztrófa útja.

Analitikus elmével a civilizációt mindig szembe lehet állítani a szellem munkájával, tehát a kereskedelem, a gazdaság, mint gyakorlati és hasznos hajtó munka is ellentétben állhat a tiszta szellem követelményeivel. De ha ez — egyik fajnál igaz, a másiknál is az. S ha — amit nem lehet kétségbevonni, a gazdaság és kereskedelem nagyon kevésbé van áthatva „a szellemtől“ — ezért semmiesetre sem lehet a zsidóságot, mint fajt vonni felelőségre. Történeti magyarázatot kereshetünk és találhatunk arra, hogy a diaspora zsidósága miért volt kénytelen túlnyomóan a gazdasági dolgokkal foglalkozni s ha ezt a kénytelenséget megállapítjuk, megkérdezhetjük, hogyan lehet ma ennek az egyoldalúságnak végét vetni. E kérdésre azonban annál kevés-

bé lehet fajilag megoldást találni, mert akik a kérdést mesterségesen megteremtették, akik a nemzeti fogalmat faji tartalommal telítették — megnyugtató megoldást azok sem találtak. T. B. azt kívánja, hogy a zsidók „letétnék“ tekintsék a gazdaságot s adják vissza a magyarságnak. Amde ha az író elismerése szerint is a zsidók nélkül Magyarországon egészen az „idegenek“ vették volna kezükbe a gazdaságot, jelenleg is nem az idegeneknek kedvezne-e ez a visszaadás — már ha a dolgot így le lehetne egyszerűsíteni. Ha a győző fajnak fajisága nem hoz e kérdésben megoldást, a legyőzött faj áldozatkészége sem hozhat.

A magyarság szociális céljaira dolgozzék a zsidóság — ezt kívánja T. B. Eddig sem lehetett másképp. De ez minden magyar lakosnak kötelessége volt. A törvény, az alkotmányosság és a közszellem meg sem engedte volna, hogy másképp legyen. Ez nem speciális zsidó kötelesség. Nem akarjuk T. B.-t a szkolasztikus érvelés útján követni, csak futólag említjük meg az alternatívát, amit a zsidóságról mond: „nem lehet jó magyar, ha nem jó zsidó s nem lehet jó zsidó, ha nem jó magyar“. A faj, mint elméletileg szűk elhatárolás, épűgy nem kvalifikálja az embert, mint a nemzet, az elméletileg tágabb meghatározottság és nem kvalifikálhatja a vallás sem, amely pedig a legtágabb elhatároltságot jelenti. Hogy a kereszténység éppen a zsidó vallásból kiválva teremtett meg egy új civilizációt — ez éppen a faji elhatárolás tagadása volt. S ha most, Kr. w. csaknem kétezer évvel s a Gobineau tudományos fajelmélete után nem egészen kilenc évtizeddel újra a fajiság alapján akarunk berendezkedni, ez éppen olyan irracionális, ha a győző, mintha a legyőzött fajok hirdetik.

S hogy a magyarországi problémára visszatérjünk, sem a magyar hivatalos felfogás vagy közvélemény, sem Tábor Béla nem felel rá:

hol dolgozhatnak hát a zsidók, ha a gazdasági munkateret teljesen elhagyják? A szellemi, ipari munkatér is el lévén zárva — milyen téren hozzák meg tehát a kívánt áldozatot? — A társadalmi termelésben tényleg bajok vannak a háború után s ezek Magyarországon is érezhetők. Az ellenmondást azonban egy társadalomban sohasem az okozza, hogy egyik népréteg vagy osztály egyoldalúan a másik javára produkál vagy az, hogy egyes néprétegek sem produktív munkaalkalmálhoz, sem megélhetéshez nem jutnak. A társadalmak (ha a primitív alakulás faji alapon történhetett is) nem faji alapon fejlődtek, (autokratia, hierarchia, hűbériség, feudalizmus, liberalizmus, kapitalizmus — mi köze volt mindennek a fajisághoz?) s ebből következik, hogy az ellentétet sem a mai győzők, sem a mai legyőzöttek faji alapon megoldani nem fogják, mert az ilyen megoldás anakronizmusa csak beláthatatlan utvesztőbe vezetne. (Rab Imre)

KARINTHY FRIGYES KIADATLAN NAPLÓJA. Az esszéíró, aki majd értékelni akarja Karinty munkáját és meg akarja állapítani helyét a magyar irodalomban, kiadatlan „naplójából“ és „levelezéséből“ nem sok új szint kap az író arcképéhez. A napló egyébként sem napló, a literátus ember utókor számára irt naplói értelmében a közreadott levelezése is alig levelezés. Ha mégis úgy érezzük, hogy nem üt el, sőt kifejezetten beleillik a Karinty-oeuvrebe, az főleg azért van, mert a köztudomásulag állandóan zilált pénzügyi viszonyok között élő Karinty, elforgácsolt irodalmi működésétől eltékvintve, kissé megfésülve ugyan, de maga is kiadta már korábbi noteszeinek tartalmát (Notesz.).

Az urvezetők és zsurfiuk azonban, Karinty leghűbb olvasói, szellemességeinek önkéntes és lelkes népszerűsítői, akik minden írását szorongva lesték, akár vala-

mely műselyemgyár gyártmányait ajánló reklámciákk, akár szakácskönyvhöz irt előszó volt, a valójában kesernyés és póztalan író hagyatékában hiába keresnének társaságban felhasználható anyagot. Naplója inkább a maga számára sebtében felrótt emlékeztető, a jegyzetek pedig a „szellemes“ Karinty-írásnak a kívülálló számára csak gyakran érthetetlen magjai.

Az irodalmi karrikaturákkal induló Karinty, akit talán a mélységek felé való olthatatlan vágyakozás sodort a humor partjaira, rezignáltan számol be egyik feljegyzésében: „Ugy használnak engem, mint a krumpelit először Európában — virágomat és gyümölcsömet (humor, vice) tépik, a gyökérgumót (filozófiámat) eldobják“. Ez az „enciklopedista“ Karinty bele nyugvása, aki a 19. század természettudományos gondolkodásának tudatos és hű folytatója kívánt lenni. Talán Pest szellemi és fizikai környezete, talán lelki konstitúciója következtében, soha egy pillanatra ki nem zökkent ebből a szerepből. S ha fantasztikumba menekült az sem egyéb, mint ösztönös megérzése időszerűtlenségének. A mechanikus logika, a dolgok okozati összefüggésének utópiáig vagy nevetségességig való hajtása, mely Karinty írásait jellemzi, mind ennek a természettudományos gondolkodásmódnak következményei.

Társadalmi kérdések alig érdekelték sajátmagán és a saját bőrén érezhető ferdeségeken kívül. A szempont azonban, melyből a társadalmat nézte a fejlődés szempontja volt. Minden írásában a környezet, a világ és társadalom jelenlegi formáinak esetlenségére mutatott rá... S azzal, hogy kimondatlanul és szüntelenül azt bizonygatta, hogy a dolgok jelenlegi állapota pusztán véletlen, cáfolta mindazokat, akik és mindent, ami világunkat és társadalmunkat, mint egyetlen lehetőséget, gyakran mint az elszigetelhető társadalmak legjobbját próbálta feltüntetni. S ha

íróársai és a társadalom öntudatlanul termette az apológiákat, ő tudatosan tagadott a megnevetetés, a nevetségesség közvetett módszereivel. Hogy jobbat nem mutatott? A fejlődésben, az ember fölé helyezett fejlődésben s gyakran az ember akarata ellenére ható fejlődésben való hit akadályozta ebben elsősorban. S ha néha, mint az Ezerarcu lélek Telma Tituszában mégis előtérbe kerül moralitása, ez csak az örök emberi nevében történik. Soha közvetlenül. Háborúellenessége is a sebezhetetlen Telma Titusz utópiájában bontakozik ki, szélesül és mélyül a humanizmus első és leg-törhetetlenebb képviselőinek kissé pátoszos, istenülő hangjához.

Kétségtelenül egyike volt a kor legnépszerűbb íróinak. Az álgazságok és álbölcseségek humorba csomagolt nevetségessé tétele olvasói közé sodort mindenkit, aki bizonytalanul és habozva ugyan, de valami más, valami jobb után kutatott. Hogy Karinthy csak a hazugság és igazságtalanság megmutatásáig vezethette őket, az módszeréből önként következik. A virággal és gyümölcseccsel azonban valami kevés gyökérgumót mégiscsak kénytelenek voltak bevenni, valami szebb és valami igazabb utáni vágyakozást, amit Karinthy prózában és versben, humorosan és komolyan egyetlen pillanatra sem szünt meg hirdetni a „korban, melynek mérlege hamis...” (Kovács Katona Jenő)

RACINE. Franciaország legnagyobb tragikus költője, Racine nevét írta az 1939-es esztendő fölé és nagy fényvel készült megünnepelni a költő születésének 300. évfordulóját. Az ünnepelés azonban tragikusan félbeszakadt. A háború letörülte az év homlokáról a költő nevét és a maga gyűlöletes nevét írta a helyébe.

„A francia színpad dicsősége és csodája” — írta egy arcmásja alá az óvatos Boileau, a francia Parnaszszus szeretetreméltó törvényhozózsarnoka. Boileau e hizelgő ítéletét

három évszázad irodalmi köztudatának helyeslése erősítette meg. De Racine a maga korának sem volt mostohagyermekke; nagyságát félték, elismerték és irigyelték. „Az Athalieért odaadnám a legfényesebb haditetteket”, — mondotta Nagy Frigyes, a királyi sznob. Pályája mégsem volt zavartalan. Sikerei teljében a kényeskedő szalonok cselszövényei elől sértett magányba, majd mikor felébrednek benne janzenista nevelésének emlékei, vezeklő lélekkel a Port-Royal apát-ságba vonul. Öreg napjaira a királyi kegy is elfordul tőle. Az utókor ítélete azonban Corneille és Molière, a Nagy Század másik két színpadi lángelméje mellé, sőt nem egyszer föléjük helyezte. (Atyai barátja, Boileau, bár mindent elkövet elismertetéséért, még habozik őt Molière mellé állítani).

A francia klasszikus tragédiát a spanyolos grandezájú, lendületes és hősi Corneille teremti meg merész alapvetéssel, ifjúkori remekében, a Cidben. Az aggkor hanyatlása azonban a könnyebb megoldások irányába csalja. Az érzések és szenvedélyek drámáját fáradhatatlan retorikával és a külső bonyodalmak halmozásával helyettesíti. Ekkor virrad fel az ifjú Racine napja. A francia klasszikus tragédiát ő viszi diadalra és ő ruházza fel Európa legelső színpadát a görög tökéletesség szellemével. A halála óta eltelt két évszázadban még csak sikeres utánpótlás sem akadnak. A minden műfajban parádézó, univerzális Voltaire is hasztalan vágyott örökébe. A francia színpadon mindmáig senki sem multa felül.

*

Az a klasszikus művészet, mely a francia szellemiség és a francia jelleg máig is irányadó megnyilatkozása, a Napkirály uralkodásának fényében bontakozik ki. Racine korában Franciaország Európa élén jár. XIV. Lajos egy erős, központosított, fejlődő és hódításokkal gyarapodó Franciaország ura, az irodalom és a művészetek pártfogója. A

pompázó udvari élet, a szalonok kifinomult szelleme, a színház népszerűsége, a művészet és az irodalom megbecsülése a fényes tehetségek gész seregét ösztönzi alkotásra. Írók és művészek egymással versengve teremtik meg egy hierarchikus kor szigorú pompájú, fegyelmezt és észlelvü művészetének sajátos stílusát. A szép és igaz kultuszában élő racionalista szellemü irodalom az antik mintákhoz igyekeznek felemelkedni. Ennek az antik példákön csügö irodalomnak a szellemét fejezi ki Racine, amidön Euripides hüséges tanítványának vallja magát. Racine nem a kereteket szétvetö, szabályokat felborító lángelme. Nemosak hogy elfogadja a klasszikus tragédia szigorü törvényeit s a kor nyelvi konvencióit, hanem még tetézi is a nehézségeket, s ha lehet még szigorübb törvényeket szab önmagának. Minden henye könnyítést, minden mesterként bonyodalmat visszautasít s egyedül a lélektani igazság erejére támaszkodik. Abban a keresztülkassul hierarchikus korban Racine nem is gondolhatott a keretek lerombolására, s egyszerre hajlékony és meg nem alkuvó zsenije a forma szigorü fegyelmében s a feladat nehézségében lelta örömet. Művészte éppen a mérték, a tapintat s az anyagön vett diadal csodája. Nem széttörni, hanem elfogadni a formát és ragyogó és fegyelmeztetett művészetel diadalmaskodni felette — ebben látta Racine a művész feladatát. Ö maga írja a Bérénice előszavában Corneille fölös bonyodalmaira célozva: „A tragédiában a valószerüség kap meg. Mármost valószerü-e, ha egyetlen napon egy csomó olyan dolog történik, ami hetek alatt is alig eshetik meg? Vanak, akik azt tartják, hogy az egyszerűség a találékonyosság hiányára vall. Ezek elfelejtik, hogy épp ellenkezöleg a találékonyosság abban mutatkozik meg, hogy semmiböl teremtünk valamit és hogy a bonyodalmaik halmozása minden időben azoknak a költöknek a menedéke

volt, akik nem éreztek zsenijükben elég eröt és böséget, hogy a nézöt öt felvonáson keresztül lekössék egy egyszerű cselekménnyel, amelyet nem tart fenn más, mint a szenvedélyek heve, az érzések szépsége s a kifejezés eleganciája“.

*

Racine a szerelmi szenvedély, a női lélek költöje. Andromaque, Bérénice, Phedra felejthetetlen alakjai az érzések dilemmájában vergödö, a szenvedély viharába került nőnek. Lelki küzdelmükböl, szerelmes viaskodásukból, kegyetlen párharcukból az „örök asszonyi“ forró szele csap meg. Racine kérélethetetlen nyíltsággal mutatja meg az „érzelmek zürzavarát“, a lélek kétlakiságát, a szenvedélyek harcát, — s ez az antik meztelenség az, amit tragédiáiban oly modernnek érzünk. Mindez azonban tulságosan merész volt a korabeli kényeskedöknek. Hiába volt a forma disztelen eleganciája, a nyelv eltökélt választékossága, a kényeskedök nyersnek találták. A kényeskedök és Corneille pártjának epés kritikái jóideig nem értek fel Racine dicsöségéhez. Bouillon hercegnö cseleszövénye azonban, mely a Phedra bukását okozza, szíven találja Racine-t, s bár nemsokára megéri a Phedra diadalát, a tragédiaköltö több mint egy évtizedre alhallgat.

*

A XVII. századi francia klasszicizmus szellemét egy büszke hagyomány és a legjobbak művön végig húzödó szellemi folytonosság örzi és örökíti át. A klasszicizmus ragyogását a romantika közel egy évszázados diadalmenete sem homályosította el. A klasszicizmus belsö fegyelme megfelel a francia szellem szilárdan racionalista alkatának. Ez a magyarázata, hogy Racine müve a francia irodalomban ma is példaadó és eleven hatásu. A régi-ekben szakadatlanul „új tárlalkökre“ lelö modern francia érzékenység egyre új szépségeket fedez fel benne. A Phedra némely sorát a „tisza költészet“ inyencei rajong-

va és átszellemülten, mint a legdalamosabb francia verssorokat idézgetik. (Korvin Sándor)

II HORVÁTH IMRE: ADJ, KERTEM TÖBB VIRAGOT.

Tényleg: sokan írnak ma itt Erdélyben s már már több könyv jelenik meg, mint amennyit — erőnkhez mérten — várunk. Am, akikre az ilyesmi éber nyilvántartása háruul, mintha nem vezetnék a kellő lelkiismerettel a leltárt. Számos könyv és ember sikkad el u. n. irodalmi fórumaink előtt, melyek szinte észre sem veszik azokat, akik Kolozsváron kívül, a „vidéken“ írnak és élnek. Nem állítjuk (egyelőre!), hogy csodák hamvadtak volna el az indokolatlan kolozsvári fölény és közöny következtében, de még a hamu alatt lapító szikra is lángot vet — ha szitják. Ne finnyáskodjunk tehát, ha a „vidéki“ nyomdák siralmas izlését tanusító kezdetleges kiállítású könyvek kerülnek elének s nem csupán azért, mert a mi nyomdáink izlése se sokkal neveltebb, hanem mert ezek közt a ragacsos, drótos kartonokba kötött, első nap avitt papíru könyvekből néha láng csap ki. Mint pl. a váradí Horváth Imre kicsiny könyvéből, amit bizony észrevehetett volna ez

az „időtlen“ magyarokkal és idétlen programatizálásokkal zsufolt Kolozsvár. Az igaz, hogy jobban oda kell figyelni rá. Verse igen halk és igen törékeny. Nem is igen mai módú, se szóban, se tárgyban. Nem transzilvaniásta, nem népies. Minta-képei se ma élnek. Magányos, félelmekkel teli, érzékeny: a vers-literátorok ma már ritka fajtából. Tünnődő, hangulatos, szimbólumokra hajló. S ma mindez némileg korszerűtlen. Semmiesetre se „költői“. Ezért azután Horváth poéta. S mert ez: — nem átal az örök régi poétai kellékekkel dolgozni s ezeket az ódonságokat legfeljebb fanyar eszméllkedése s őszinte szíve oltja ujja. Nem csoda így, ha korántsem láng, de kitartó, bő olajú mécses. Versei körül ugy is sülyed el a világ olvasásuk közben, mint a szoba közepére tett mécses körül a tárgyak. Körül semmi sem él, csak a mécses lobog. Am ez a halk lobogás is élet. Ezekben a pasztel realitású, átpoetizált versekben egy ember él szája, szíve, lelke éhségeivel a „bus, bánáti földön“... S ahhoz, hogy szit-sük az imbolygó lángját, kívánhatunk-e többet? Bizony vegyék azok a kolozsvári nagyságos, szólamokkal béleit irodalmi „fórumok“ észre. (G. G.)

A LONDONI CITY óriási szerepet játszik Angliában. Ha más országokban a bankok lényegében szolgálai és jobbkezzei a gazdasági életnek, úgy Angliában a szerepük nagyobb. Ezeken kívül van még egy sajátos feladatuk. Anglia nem csupán a maga munkájából él. Nagy vagyona külföldre való kikölcsönzése, illetve az ezért járó kamat és egyéb jövedelmek következtében, más nemzetek munkájának egy részét is a maga aratásaként könyvelheti el. Az angol ipar, mezőgazdaság és hajózás mellett az idegen országok kamattermése is a rendelkezésére áll s ezt a termést tárolják a londoni City bankházai. Ők őrzik azt a pénzt, amit Anglia elvitathatalan ipari fölényével a világban keres; náluk fekszik az angol nép megtakarított pénze s mert az ilyen pénzügyi központnak nagy a vonzóereje a City páncélszekrényeiben huzódik meg a világ megtakarított pénzének jó része is. Mindezeket a pénzeket azután a City bankárjai hosszú és rövid lejáratra kikölcsönzik. Az ebből a műveletből előálló különféle jövedelmekből a City 1928/29-ben 65 millió fontot vett be. S ez a szám korántsem becslés, hanem az angol kereskedelmi minisztérium hivatalos adata.